

Szabadtér-építészeti lehetőségek a csapadékvíz visszatartásban

New opportunities in sustainable stormwater management in Hungary

LEKTOR | SZILÁGYI KINGA

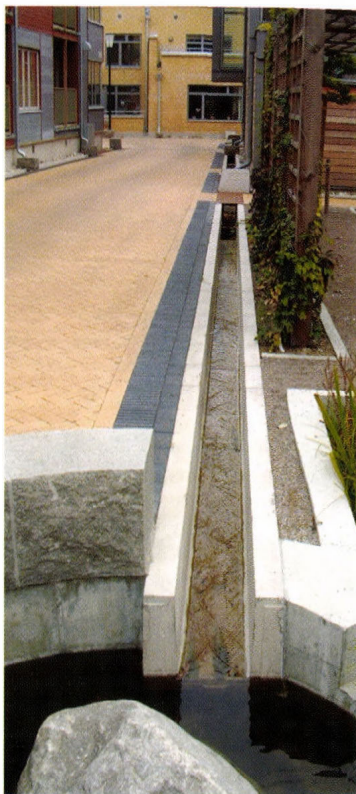
Az Étv. módosítása kapcsán a településekkel foglalkozó szakemberek körében néhány izgalmas kérdés került reflektorfénybe. A felszínre hulló csapadékvizek új kezelési elvei (lásd jogszabályi változások) vajon milyen feladatokat rónak majd a tervezőkre, mérnökökre? A csapadékvizek helyben tartásához szükséges műtárgyak, tározók vajon hol

helyezhetők el, s - mint idegen testek - a városi peremterületek kusza szövetében nem járulnak-e hozzá annak további szegregációjához?

A megújuló jogszabályi környezet szerencsére számos új lehetőséget is kínál, azonban ezek megvalósulásához teljesen új megközelítésre, s szakterületeken átívelő összefogásra van szükség. A csapadékvíz komplex, városi

11

21

31

szövetbe integrált kezelése megoldható, az ökológiai és szabadtér-építészeti módszerek együttes alkalmazásával.

GLOBÁLIS VÁLTOZÁSOK

A globális felmelegedés aggasztó tünetei világszerte egyre gyakrabban jelentkeznek. Magyarországot sem kerülheti el a klímaváltozás lassú folyamata. 2006. decemberében hideg hóján elmaradt a tél, amely január közepéig tovább váratott magára. Országosan és Budapesten is megdőlt a százéves melegekord. A felmelegedés kísérő

- 1 | A felszínen futó víz fűzi fel a negyed szabadtereit
- 2 | Felszíni csapadékvíz csatornák halózzák be az új városneg
- 3 | A sötétszürke sáv nem csak díszítés, hanem a gyengén látó

tüneteiként a szélsőséges időjárási viszonyok, az extrémítások gyakorisága szignifikáns növekedést mutat. A csapadék időben egyenetlenebb eloszlása várható, egyre jellemzőbbek lesznek a hirtelen, nagy mennyiségben lezúduló csapadékkal járó intenzív esőzések. 2006 nyarán a heves esőzések következtében két alkalommal is megbénult Budapest közlekedése, mivel a csatornahálózat - korlátozott hidraulikai kapacitása révén - nem volt képes a hirtelen leesett hatalmas mennyiségű víz befogadására. Július 24-én 70 tonna iszapot kellett a budai utakról eltávolítani. Augusztus 1-én pedig Budapesten és vonzáskörzetében egy nap alatt 70 – 90 mm csapadék hullott (az augusztus havi átlagos csapadékhozam 76 mm). A szokatlan időjárási viszonyok által előidézett károk – elakadt járművek, elárasztott pincék, alagsorok – jelentős költségeket emésztettek fel (és akkor a 2006-os év minden eddiginél nagyobb árvizeit még nem is említettük).

JOGSZABÁLYI VÁLTOZÁSOK

Az Európai Unió jogrendszerében nincsenek a települési zöldfelületekre vonatkozó közvetlen jogforrások (e témának a szabályozása tagállami kompetencia), azonban a fenntartható városfejlesztéssel és várostervezéssel kapcsolatban számos előremutató, a települési zöldfelületeket is érintő elv fogalmazódik meg, melyek a jogharmonizáció során fokozatosan beépülnek a hazai jogrendszerbe.

A fenntartható fejlődést előmozdító, a csapadékvíz kezeléssel összefüggésbe hozható a nemrégiben módosított Étv., illetve a BVKSZ átfogó módosítástervezetének néhány bekezdése:

A 2006-ban módosított 1997. évi LXXVIII. törvény az épített környezet alakításáról és védelméről:

8.§ (2) Az (1) bekezdésben foglaltak érvényesülése - különösen a természet- és környezetvédelem, az erdők és a természetes (felszíni és fel-

szín alatti) vizek védelme, az ár- és belvízvédelem, valamint a termőfölddel és a területekkel való takarékos bánás - érdekében az alábbi követelményeknek kell érvényt szerezni:

a) a települések rendezése során a település közigazgatási területére hulló felszíni csapadékvíz összegyűjtését és helyben tartását vagy szakszerű és ártalommentes elvezetését, kezelését az adottságok és a lehetőségek figyelembevételével biztosítani kell(...).

A bekezdés nagy lépést tesz a fenntartható városfejlesztés irányába, ugyanis a felszíni csapadékvizek helyben tartásával az infrastrukturális költségek csökkenthetők (kisebb vízszállítási igény, kisebb névleges keresztmetszet szükséglet a csatornahálózat fejlesztésénél), valamint a vízháztartási viszonyok azon-

61

41

71

nali javulásával párhuzamosan, a városi zöldfelületek ökológiai kiegyenlítő kapacitása is kedvezőbb alakul. Sajnos a „vagy” szöcskával a bekezdés a csapadékvíz helyben tartására semmilyen kötelezettséget nem ír elő, csak a befektető „ökológikus szemléletére” bízva a vízkezelést. Az ökológikus szemléletet pedig – a tapasztalatok szerint – a rövid távú gondolkodás, a költség-takarékosság és a gyors megtérülés igénye felülírja.

A fenntarthatósági elveken alapuló csapadékvíz kezelés egyik legnagyobb hátránya, hogy a hagyományos, „csövekben” gondolkodó rendszereknél mintegy 50%-al nagyobb területigénye van. A következő rendelet tervezet azonban lehetőséget kínálhat e probléma megoldására:

Budapesti Városrendezési és Építési Keretszabályzatról szóló 47/1998. (x. 15.) főv. kgy. számú rendelet átfogó módosításának tervezete:

Közcélú zöldfelületi szempontból együtt kezelendő terület

132.§ (1) Közcélú zöldfelületi szempontból együtt kezelendő területen a 10. § (2) bekezdés egyidejű alkalmazásával az alábbiak szerint kell a lehatárolt bruttó terület arányában zöldterületi keretövezetet (Z-KP, Z-KK, Z-FK) létesíteni:

- a) kertvárosias lakóterület (Lke-1, Lke-2, Lke-3, Lke-4) esetén 5%,
- b) kisvárosias lakóterület (Lk-1, Lk-2, Lk-T) esetén 10%,
- c) nagyvárosias lakóterület (Ln-1, Ln-2, Ln-T) esetén 15%.

(2) Az (1) bekezdés szerinti létesítendő zöldterületi keretövezet legfeljebb 20%-a sorolható Z-FK keretövezetbe.

(3) Az (1) bekezdés szerint kialakítandó zöldterületi keretövezetbe tartozó terület minimális egyenkénti nagysága, ha:

- a) az együtt kezelendő terület a 10 ha-t nem éri el, 1000 m²,
- b) az együtt kezelendő terület a 10 ha-t meghaladja, 5000 m².

10.§ (2) Jelen rendelet 1. számú mellékletén területileg meghatározott bel- és külterületi fejlesztési területeket csak a fővárosi önkormányzat, az érintett kerületi önkormányzat(ok) és az érintett ingatlan tulajdonosai közötti településrendezési szerződés megléte esetén lehet beépítésre szánt területté minősíteni.

TÁRSADALMI ELVÁRÁSOK

A fővárost, s az agglomerációt is felölölő közvéleménykutatás szerint a budapesti lakosság elégedetlen a parkok jellemzőivel, méretével, eloszlásával, a közterületek minőségével. Az elmúlt huszonöt év alatt több mint duplájára növekedett gépkocsiállomány okozta drasztikus környezetminőség romlás, az állandósuló dugók, a fogyatkozó zöldfelület következtében a fővárosi lakosság egészséges környezetet vágyik. A zöld, egészséges környezet hiánya a fővárosi lakosság jelentős részének kiköltözéséhez vezetett. A szuburbanizációs folyamat lassítása csak a városi környezet, a zöldhálózat (közhasználatú zöldfelületek rendszere) látványos (minőségi és mennyiségi) fejlesztésével érhető el. A minőség a zöldterületek és a környezeti tényezők javításában egyaránt szerepet kell kapjon.

4 | Az egyik felduzzasztott csapadékvíz tó
 5 | Háttérben a végső befogadó, a tenger, a világ eddigi legnagyobb
 6 | Bo01 vízfelület architektónikus környezetben
 7 | A központi belső tó felesleges víze egy vízesésen keresztül

AZ INFRASTRUKTURÁLIS HÁTTÉR

Budapest egyes peremkerületeinek kivételével a csatornázás hosszú távon is egyesített rendszerű, tehát a hálózat a főváros mintegy kétharmad részéről a csapadékvizeket is elvezeti. Az egyesített rendszer hátránya, a korlátozott hidraulikai kapacitás, amely az egyre gyakoribbá váló szélsőséges időjárási viszonyok mellett mind nagyobb anyagi ráfordítást igényel. Az egyesített rendszer további problémája, hogy új területek bekapcsolására kevésbé alkalmas (korlátozott szelvényméret). A TSZT így fogalmaz: a fővárosi fejlesztések, új beruházások megvalósítását igen sok esetben akadályozza a csatornázottság hiánya vagy a meglévő csatornahálózat kapacitásának korlátozott volta.

CSAPADÉKVÍZ KEZELÉS

A hagyományos vízrendezési megközelítés szerint a cél a rendszer hidraulikai kapacitásának növelése mind a szélsőséges csapadékvízviszonyok, mind a lakóterületi bővítések szempontjából. A kapacitás bővítése azonban csak a névleges szelvénykeresztmetszet bővítésével, hatalmas költségek árán megvalósítható.

Átépítés helyett megoldást nyújthat az ökológiai folyamatokra épülő vízkezelési módszerek bevezetése, miközben a társadalmi elvárásoknak megfelelően a környezet minőségi javulását is előidézzük. A cél eléréséhez azonban a hagyományostól eltérő, ágazatokat (vízrendezés, városrendezés, tájrendezés, környezetvédelem) összefogó integrált tervezésre van szükség, méghozzá a tervezési folyamat közvetlen kezdetétől fogva. A meglévő egyesített hálózat költséges átépítésének elkerülése érdekében, továbbá a lakóterületek fenntartható városépítészeti elveken alapuló bővítéséhez a következő feladatokat kell megoldanunk:

- Vízhozam csökkentése és a lefolyási maximum késleltetése
- A vízminőség javítása, környezeti tényezők javítása
- Élhető, esztétikus lakókörnyezet megteremtése (zöldhálózat fejlesztése)
- Biológiai sokféleség megőrzése, növelése
- Városökológiai tényezők javítása révén a városi hősziget jelenség csökkentése

A megvalósítás kulcsa, hogy a zárt csövek helyett nyitott felszíni vízkezelő rendszert kell kiépíteni. E rendszer azonban nem a hagyományos kibetonozott vízvezető hálózat bővítést,

hanem a szabadtér-építészeti módszereket alkalmazó, a lakókörnyezet megújítását célzó, integrált csapadékvíz kezelést kell, hogy szolgálja. A felszíni vízkezelés előnye a meghibásodás kockázatának csökkentésében, illetve a hibák alacsony javítási költségében mutatkozik meg. Hátránya, hogy a hagyományos vízvezetési rendszerrel 50%-al nagyobb területigénye van. A rendszer hosszú távú működésének alapfeltétele a meghatározott rendszerességű karbantartás megléte.

Még ma is jó néhány várostervezőben, mérnökben nem tudatosodik a természettel való együtt dolgozás, gondolkodás hatalmas előnye. Gyakran a természetet úgy tekintik, mint tervezési törekvéseik ellenlábását. Azonban a természet erejét a tervezési folyamatba integrálva hatványozott előnyökre tehetünk szert. A fenntartható integrált csapadékvíz kezelésben pont az a lényeg, hogy egy (pénz-

91

81

101

11 |

12 |

13 |

15 |

NAGYVÁROSOS LAKÓTERÜLET

Már meglévő beépítések esetén, a fenntarthatósági elveken alapuló vízkezelési technológiák, módszerek utólagos városi szövetbe integrálása - a hely szűke miatt - igen komoly nehézségekbe ütközik. Ha nem is teljes körű, de részleges megoldást nyújthat a belső udvarok zöldfelületi arányának növelése, illetve közterületen a gyalogos felületeken, úgynevezett „lélegző burkolatok” alkalmazása is. A Podmaniczky tervben is szorgalmazott belvárosi közterületi rekonstrukciók során a burkolt felületek alapozásaként a jelenleg alkalmazott vízzáró alépitménnyel ellentétben vízáteresztő, teherbíró aljzat alkalmazásával csökkenthető a felszínen összegyűlt vizek mennyisége, s az altalaj és a felszín közötti vízjárhatóság következtében javul a talaj vízháztartása és közvetve növekszik a levegő páratartalma. A folyamatos, lassú párolgás következtében a burkolatok felszíne

ügyileg) átlátható egységes projekt megvalósítása kapcsán a technikai, hidraulikai, biológiai, valamint ökológiai és rekreációs igényeket is egyszerre képes kezelni.

A fenntartható integrált csapadékvíz kezelés gyakorlati alkalmazásának lehetőségei

Új beépítéseknél gyakran nagyobb tér áll rendelkezésre az ökológiai folyamatok bekapcsolására a csapadékvíz kezelésbe, mint a már meglévő városi szövetben, ahol korlátozott a lehetőségek száma. A beépítés struktúrája szempontjából vegyük sorra, milyen lehetőségek kínálkoznak a fenntartható vízkezelés terén:

14 |

- 11 | Augustenborg iskolakerti víznyelő
- 12 | Multifunkcionális csapadék tározó az alparpi egyetem bels
- 13 | Esővízzel táplált belső kerti tó
- 14 | Felsővízi esővíz csatorna kialakítás
- 15 | Vízutánpótlás a tetőről

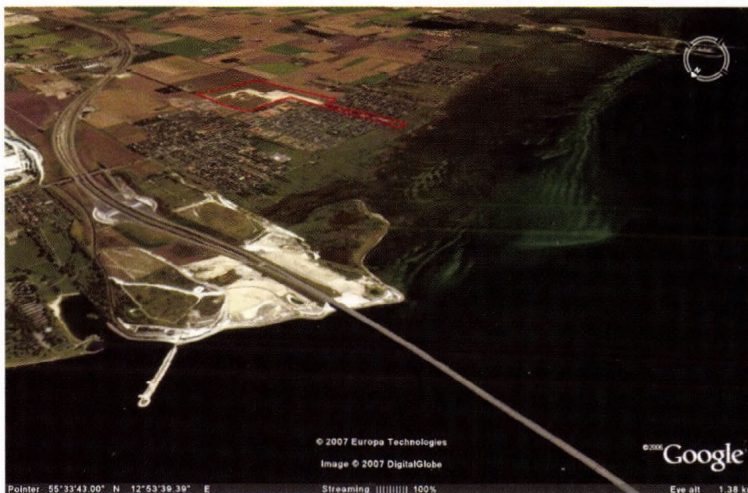
18 |

alacsonyabb hőfokon marad. Meglévő lapostetőknél, vagy új foghíjbeépítéseknel, zöldtetők alkalmazásával azok pufferkapacitásának köszönhetően, valamint a növényzet párologtatásával ugyancsak csökkenthető az összegyűlő vízmennyiség, illetve elnyújtható az összegyűlékezési idő, ami a csúcs-vízhozam „széthúzása” révén, csökkenti a csatornák túlterhelését, illetve a felszíni elöntés kockázatát. A zöldtetők vízmegtartó képessége jelentős mértékű. Extenzív egyrétegű konstrukciók esetén 20%-ot meghaladó, többrétegű szerkezeti felépítésnél 35% feletti, intenzív zöldtetők esetén pedig meghaladja a 45 térfogatszázalékot. A tetőkön alkalmazott zöldfelületek tehát a vízviasszatartás mellett javítják a város helyi klimatikus viszonyait is.

Új beépítéseknél azonban kitűnően integrálható a felszíni vízkezelés a (kis)városias szövetbe is. A megvalósításra nézzünk egy svédországi példát! Malmöben a „Bo01 a jövő városa” elnevezésű projekt (2-8. kép) célja volt többek között - egy teljesen új tengerparti városrész kialakításánál - az összegyűlő csapadékvíz teljes mennyiségének szennyvíztől elválasztott fenntartható elveken alapuló kezelése. A hagyományos föld alá „rejtett” csőhálózatotól eltérően a csapadékvíz elvezetését a tervezők a közterületbe integrálva, a felszínen oldották meg, amely így a minőségi megoldások alkalmazásának is köszönhetően nem csak emelte a városrész színvonalát, hanem a zöldfelületek vízutánpótlását is biztosította egyben. A víz útja a keletkezéstől nyomon követhető: először az ereszcatornákon keresztül nyílt csatornákba (1 – 3. kép),

17 |

16 |

majd a városrészt szervező kisebb zöld tereken (kisebb díszmedencék, zsillipek) keresztül (4. kép) a központi park teljes hosszában végigfutó mesterséges tóba kerül a víz. Ezt követően a felesleg egy vízesésen keresztül (7. kép) egy jachtkikötőbe, vagyis közvetlenül a tengerbe ömlik (5-6. kép). A város-lakók, főleg a gyermekek így szembe-sülnek a víz körforgásával, ami segít az ökológikusabb szemlélet kialakításában, s közvetve a környezetkímélőbb életmód elsajátításában is.

TELEPSZERŰEN KIALAKÍTOTT LAKÓTERÜLETEK

Az 1990-es években a lakótelepek egy részének – általában eredetileg sem magas – társadalmi presztízse csökkent, ami a jelentősen megnövekvő lakásfenntartási költségekkel párosulva a budapestiek több mint egyharm-

dának otthon nyújtó lakótelepek egy részéről való fokozottabb elvándorlást, egyes telepek szegregációs folyamatának erősödését hozta. A lakótelepi épületek energiahatékonyságának javítása, a közösségi létnek teret adó közterületek, találkozóhelyek, fórumok újraélesztése tovább már nem halogatható. A lakótelepek környezetben megfelelő mennyiségű tér áll rendelkezésre a fenntarthatósági elveken alapuló csapadékvíz kezelés rendszer kialakításához. Ezért a lakótelepek revitalizációja során a szabadterek megújítása, s ebben az integrált felszíni csapadékvíz kezelés hatékony eszköz lehet.

A rendszer már meglévő városi szövetbe illesztésére ragyogó példa a malmöi Augustenborg lakótelep esete (8 – 15. kép). A negyvenes években épült telep erős hanyatlásnak indult, a nagyfokú elhanyagoltság társadalmi

és szociális problémákkal is kiegészült. A lakóterület a csatornahálózat túlterhelése következtében súlyos, visszatérő elöntési problémákkal küzdött. Az Ekostaden program keretében egy komplex megújítási folyamat során a szabadterek modernizálására is sor került. A városrész felszíni vizeinek helybentartása volt az elsődleges cél. A lehulló csapadék kiépített csatornákon (8 – 10. kép), nyílt vízfelületeken keresztül (9. kép), végül szikkasztó tavakba került (26. kép), s így sikerült a csapadékvíz több mint 70%-át „ártalmatlanítani”. A tervezők a nyílt, mozgó vízfelületeket ötletesen integrálták a házakat körülölelő zöldfelületbe, megkímélve az addig túlterhelt csatornahálózatot.

A teleszerű beépítések megújításánál további lehetőségek kínálkoznak nagy felületű zöldtetők létesítésére, illetve a gyalogos zónákban lélegző burkolatok alkalmazására. A nagy felületű lapostetők kihasználásánál nem szabad azonban megfelelőnek a megújuló energiaforrásokról (napkollektorok) sem. A program beindításánál mérlegelni kell, hogy e két lehetőség közül melyik, vagy ketjük milyen kombinációja jöhet számításba.

KERTVÁROSIAS LAKÓTERÜLET

A jelenlegi szabályozás (BVKSZ) igen szigorú az új építkezéseknél, a telkeken belüli minimális zöldfelület kap-

csán. A magánterületen belül tehát, ha közvetve is, de valamelyest érvényre jut, legalább a zöldfelületen a helyben tartása a felszíni vizeknek. Azonban a tetőről, illetve a burkolt felületekről így is jelentős mennyiségű csapadék gyűlik össze, ami az esetek többségében – jobb esetben az elválasztott, de általában – az egyesített csatornahálózatot terheli. Így nagyobb esőzések alkalmával, a (jelenleg még nem, vagy csak elenyésző számban létező) szennyvíztisztító mű a megnövekedett, felhígult szennyvíz mennyiséget már nem képes kezelni. Megoldást jelenthet a csatornájában megjelenő kedvezmény, a telken belüli csapadékvíz szikkasztás megoldása esetén („nullkibocsátás” a telek területére eső összes csapadékvízre vonatkozóan). Vízáteresztő burkolatok, drénkutat (11. kép), ciszternák (öntözővíz gyűjtése) alkalmazásával nullára csökkenthető a telekről feleslegben elvezetett víz mennyisége.

19 |

20 |

21 |

- 16 | Malmö, új fejlesztési terület
- 17 | az első lépésben végrehajtott felszíni vízrendezés
- 18 | időszakos vízfolyás a friss revitalizációt követően
- 19 | kertvárosias lakóterületi fejlesztés felszíni vízrendezés
- 20 | első lépés a közterületek felszíni vízrendezése
- 21 | patakrevitalizáció, torkolat

A közterületek vízkezelése vonatkozásában úgy tűnik, némi változás körvonalazódik. Az új (Étv., illetve az egyeztetés alatt álló BÉK) szabályozás nem csak nyomatékosítja a csapadékvíz helyben kezelésének kialakítását, hanem az új lakóterületi fejlesztéseknél helyet is biztosít zöldterületeknek (lásd jogszabályi változások fejezet), ahol már megfelelő tér áll rendelkezésre az integrált rendszer alkalmazására (18. kép). Amennyiben az új szabályozás életbe lép, reális esély nyílik a fenntartható csapadékvíz kezelés megoldására a kötelező zöldterület fejlesztésbe integrálva. A komplex módszert alkalmazva, a beruházónak gazdasági érdeke fűződik ahhoz, hogy a vízkezelést, és a kötelező zöldterület biztosítását „egy kalap alatt letudja”. Szakterületünknek, a társszakmákkal egyetemben tehát fel kell készülnie ilyen projektek közös tervezésén alapuló, összehangolt megvalósítására.

A fenntarthatósági elveken alapuló vízkezelés témakörét vizsgálva nem kerülhetjük meg a városi kisvízfolyások revitalizációjának kérdéskörét sem. A városi patakok ugyanis a felszíni csapadékvizek, s az elválasztott rendszerű csapadékvíz csatornák elsődleges befogadóiként működnek. A kisvízfolyások revitalizációja kapcsán Nagy is felhívja a figyelmet az interdiszciplináris komplex tervezés fontosságára. Rámutat, hogy a betonmederbe kényszerített városi patak a felszíni csapadékvíz gyors elvezetése következtében hozzájárul a patak völgy általános szárazodásához, amely így a patakmenti zöldfelület ökológiai kiegyenlítő szerepének csökkenését idézi elő (legyengült növényzet, kisebb levélfelület, ezzel kisebb párolgás stb.). Továbbá jelentős vízminőség romlás is tapasztalható, mely következtében csökken az élőhely fajgazdagsága, egyes őshonos fajok végleg eltűnnek, mások invázió megjelenése tapasztalható. A mesterséges csatornává, „vonalas infrastruktúra elemmé” degradálódott vízfolyás évtizedek alatt eredeti funkcióit veszítve a társadalom figyelmének háttérbe szorult, elvesztheti jelentőségét. A városi pata-

kok revitalizációjának célja tehát nem csupán a vízminőség és az ökológiai kondíciók javítása, hanem a társadalmi, rekreációs funkciók újraélesztése is rendkívül fontos, amelyhez az ökológusok mellett mérnökök, építészek, tájépítészek, és közigazdászok szoros együttműködésére is szükség van.

A Rákos-patak revitalizációja kapcsán egy 1994-es tanulmány és két diplomatervezés javaslatot tett egyes patakparti szakaszok és a hozzá kapcsolódó közhasználatú zöldfelületek komplex, egységes elveken alapuló rendezésére. Sajnos azonban hazánkban a jövőbe mutató tervek ellenére még igen kevés megvalósult projektről tudunk beszámolni. Külföldön viszont számos példát lehet már említeni. A malmói Bunkeflo kertvárosi negyed lakóterületi bővítésénél (16 – 21. kép) a csapadékvizek kezelésére új technológiát dolgoztak ki. Ökológiai módszereket bevonva, a tel-

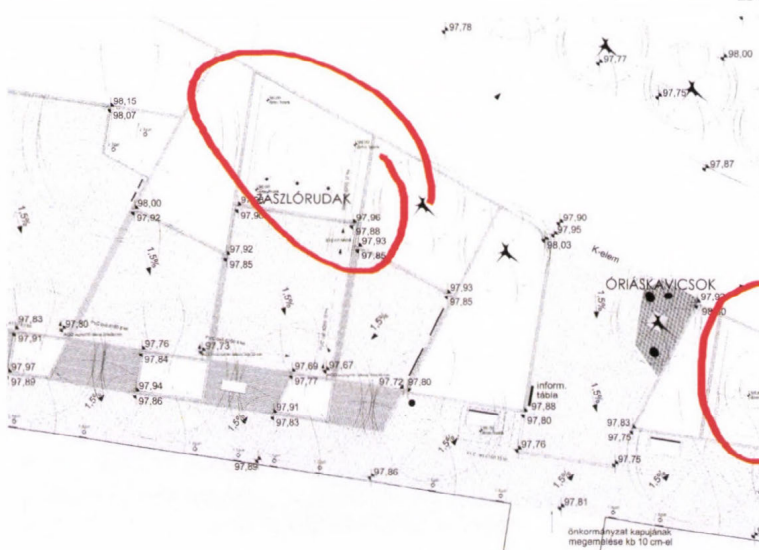
jes terület közhasználatú szabadtereit felfűző természetközeli patakmedret hoztak létre (19-20. kép), amely egy már létező, de a projekt során újraélesztett patak szakaszba kötve oldja meg (18. kép) a környék felszíni vizeinek kezelését, tisztítását, s szervezi a környékbéli lakóterületek rekreációját (21. kép). Az eltelepített, illetve később betelepülő növényzetnek – a tapasztalatok szerint – körülbelül három évre van szüksége a tisztítási kapacitás maximumának eléréséhez. A meglévő szakasz rendezése során

22 I

23 I

25 I

24 |

felépítettek egy új játszóteret is. A beruházás első lépéseként megvalósított komplex vízrendezéshez a leendő negyed közhasználatú szabadterei biztosították a helyet, melyek így egy új funkcióval is gazdagodtak.

Új fejlesztéseknél a rendszer létszükséglete, a megfelelő hely (zöldsáv) biztosítása az utak kiszabályozásánál is. Az egyzetetés alatt álló BÉK már jó irányba mozdult el ebben az ügyben, mikor előírta kétoldali fasor (ezáltal zöldsáv) telepítését új utcák létesítésénél. Azonban fasor telepítése az 5m-es előkerttel rendelkező telkek esetén nem kötelező. A fasor elvesztésével (ugyanis az 5 méteres előkert általánosan elterjedt előírás) a zöldsáv léte is veszélyben forog, ami a felszíni vízkezelés ellehetetlenülése mellett az utcakép elszegényedéséhez is vezet.

A tapasztalatok szerint az új beépítéseknél az előkertekben általában nem találunk közepes, vagy nagy lombkoronájú fát, inkább a pikkelylevelű örökzöldek telepítése a jellemző (22. kép). Az utcakép formálásában tehát a heterogén épületállomány domináns jellege a meghatározó. Az utólagos egységesítésre hely hiányában szinte egyáltalán nincs esély.

Megfelelően széles zöldsáv esetében azonban utólag is lehetőség nyílik az utcakép megfelelő formálására. Így történt ez Malmö egyik kertvárosi negyedében is, ahol a Vanås utca megújítását is a megfelelő szélességű zöldsáv tette lehetővé (23. kép). Korábban egyre gyakoribbá váltak a nagyobb esőzéseket követő – az egyesített csatornahálózat túlterheltségéből adódó – pinceelöntések. A megújítás célul tűzte ki az utca teljes felületéről összegyűlt csapadékvíz helyben tartását, megkímélve az amúgy is túlterhelt csatornahálózatot a felesleges víztől. Mély árkok helyett a tervezők egy feszín alatti hosszanti drénagyat képzeltek el, így könnyen kezelhető, esztétikus enyhe lejtésű gyepfelületek keletkeztek. Az eltelepített egységes fasor földalatti vízutánpótlása is így sokkal kedvezőbbé vált. Szélsőséges időjárási viszonyok esetén a keletkező vízfelesleg egy közeli parkba vezetődik el.

Hasonló megoldást alkalmaztunk nemrégiben Magyarországon is, Bugyi nagyközség főterének (Beleznay tér) megújítása során. Csapadékvíz csatorna híján a felesleges felszíni vizet helyben kellett elszikkasztani. A reprezentatív, főtérhez illő megjelenés miatt nyílt árkok alkalmazására nem volt lehetőség. A hatalmas burkolt felületekről (24. kép) összegyűlt csapadékvíz elvezetését a zöldfelületek alatt elhelyezett több köbméteres drénkutak még a 2006-os év rendkívül nagy esőzései során is biztosítani tudták (25. kép). A Beleznay tér megújítása bebizonyította, hogy már meglévő települési szövetbe integrálva is – szabadtér építészeti eszközök alkalmazásával – megoldható a csapadékvíz helyben tartása, szakszerű ártalmatlanítása.

Összességében a globális felmelegedés okozta nehézségek, a lakóterületi fejlesztések során felmerülő vízkezelési gondok, az ökológiai folyamatok erősítésével, bevonásával gyakran gazdaságosabban orvosolhatók, mint a hagyományos, eddig alkalmazott módszerekkel. Ehhez azonban szükség van a különböző szakterületen dolgozó tervezők összefogására (Vízrendezés, városépítészeti, tájépítészeti, települési önkormányzatok), a fenntartható elveken működő város jövőbeni, sikeres kiépítéséhez.

Irodalomjegyzék

- 1 Budapest 15,3 fokot, Sopron-Fertőrákoson 17,8 fokot mértek, MTI 2006. január 13.
- 2 Bartholy Judit, Dunkel Zoltán (2006): A növénykultúrák fejlődését befolyásoló éghajlati paraméterek tendenciaelemzése. A klímaváltozás kockázata: kihívások és teendők, 2006. október 20. Budapest, MTA kibővített ülése.
- 3 Országos Meteorológiai Szolgálat, <http://www.met.hu>
- 4 Szászné Várkonyi Adrienn (2006): A települési zöldfelületi rendszer szabályozása: Budapest, BCE Tájépítészeti Kar, doktori értekezés, 125 p., p. 66.
- 5 Studo Metropolitana (2005): Közterületek használata és megítélése Budapesten. [Budapest: Studo Metropolitana Urbanisztikai Kutatóközpont] (METROPOLISZ MŰHELY 4.), 191 p.
- 6 Budapest főváros településszerkezeti terve: 5.2. Csatornázás – szennyvíztisztítás p. 110.
- 7 Tilla Larson (1999): Sustainable stormwater management in the city of Malmö, Sweden, Urban planning and stormwater management – some practices in European cities. Conference in Lyon, France, 1999. április 1.
- 8 Stephan Roth-Keyler (2002): Water reduction when using green roofs. Swedish University of Agricultural Sciences, Department of Agricultural Engineering, Alnarp.
- 9 Budapest főváros településszerkezeti terve
- 10 A városi szabadtér megújítás egy formája, ahol a történeti előzmény

22 | Kedvezőtlen térányok, utcakép, a rideg, individualizmus

23 | Felszíni vízkezeléssel összekötött zöldfelület felújítás

24 | Beleznay tér felszíni összefolyók

25 | Beleznay tér, felszín alá rejtett drénkutak

alapján, nagymértékben a mai igényekhez igazítottan történik a megújítás. Balogh Péter István (2006): Szabadtervezés történeti környezetben. 4D 2006/3, pp. 38-44.

11 Extract from the database 'SURBAN – Good practice in urban development', European Academy of the Urban Environment: Berlin 2002.

12 Dulovics Dezsóné, Dulovics Dezső (2005): Csapadékterhelés, hatásai és csökkentésük egyes módszerei. Hircsatorna 2005. (szeptember-október) 7-17. p.

13 B. Nagy Ildikó Réka (2006): Patakparti város – patak a városban, városi patakok rehabilitációs lehetőségei. In: Csorba P. (2006): A II. magyar tájökölógiai konferencia tanulmánykötete. (in press)

14 Oberhoffer, H. Erber, H. Cottl (1994): A Rákospatak rendezésének tanulmányterve. Bécs

15 Almási Balázs (1997): A Rákospatak XVII. kerületi szakaszának zöldfelületi tanulmányterve. Budapest KÉE Kert- és Településépítészeti Tanszék, diplomaterv

16 Makrai Lili (2006): A Rákospatak péceli szakaszának revitalizációja és környezetének rendezése. Budapest BCE Kert- és Településépítészeti Tanszék, diplomaterv

17 23.§ (7) Előkert nélküli, vagy 5,0 m-nél kevesebb előkert beépítés esetén az új közterületek szabályozási szélességét úgy kell megtervezni, hogy az útpályával párhuzamosan kétoldali fasor elhelyezése biztosított legyen.

17 Almási Balázs, Lád Gergely (2005): Bugyí nagyközség településközpontjának megújítása, Beleznay tér - kertépítészeti kiviteli tervdokumentáció. Budapest: BCE Kert- és Településépítészeti Tanszék

SUMMARY

Last year in Hungary new perspectives were opened by the building regulation changes in the field of urban planning. New approach was declared in the subject of stormwater management in the new Building Act. The draft of Building Regulation of Budapest in turn after a long while specifies the construction of public open spaces in new development areas. At the same time new expectations were rolled up by the people of Budapest, about the quality of the environment and the quality of public open spaces. In this background a complex and sustainable planning process is needed in stormwater management and open space design. The planning of sustainable stormwater facilities cannot be done by drainage engineers alone. For a successful result it is necessary to actively involve all different departments of the city (urban planning, park & recreation, environment, drainage etc.), at an early stage in the planning process. This topic is introduced through some Western European examples.

A tájtervezés területrendezési tervezéshez kapcsolódó lehetőségei és feladatai

Possibilities and Tasks of Landscape Planning in the frame of Spatial Development

Ecikk megírására szóló felkérés alkalmat ad arra, hogy területrendezési tervezőként röviden áttekintsem, milyen tájrendezési eszközeink vannak a területrendezésben, illetve azt, hogy ezekkel az eszközökkel meg lehet-e felelni annak a kihívásnak, amelyet az Európai Táj Egyezmény magyarországi alkalmazása jelent.

Az 1996. évi XXI. törvény a területrendezési tervezést és a területrendezési tervet nevesítette, mint a területi folyamatokat koordináló, legfontosabb szabályozó eszközt. A törvényi szabályozás ismeretében a tájrendező szakma is a területrendezési tervezéshez kapcsolódva keresi a tájrendezési tervezés lehetőségeit.

A korábbi tájrendezési tervek fő elemei beépültek a területrendezési tervekbe. A tájrendezési tervezés a területrendezési tervezésbe integrált szemléletté, megközelítési móddá, illetve kötelező – alátámasztó és indokló – munkarészé vált.

A tájrendező tervező a területrendezési tervek kidolgozása során az előkészítő, vizsgálati fázisban az egész terv megalapozása szempontjából meghatározó jelentőségű munkát végez: meghatározza a táj terhelhetőségét, vizsgálja és elemzi a térszerkezeti összefüggéseket, a területfelhasználást, a területhasználati konfliktusokat, területi értékelő munkával megalapozza a majdani övezetek lehatárolását, illetve a társadalmi, gazdasági folyamatok számbavételével előkészíti a hatásvizsgálat készítését.

A tervezés során a tájrendező aktív részesévé (esetenként irányítójává) válik a térszerkezet – elfogadott területfejlesztési célok szerinti – alakításának, a területfelhasználás célirányos befolyásolásának, a területhasználati konfliktusok csökkentésének.

A tájrendező tervező legtöbb eszközzel a térszerkezet tervezése során rendelkezik, amikor lehetséges ágazati alternatívák (szerkezeti elemek, vonalas infrastruktúrák és területek) ökológiai, táji szempontú összehasonlító elemzésével hozzájárul a legkisebb konfliktussal járó változat kidolgozásához, térszerkezeti tervbe illesztéséhez.

A jelenleg hatályos OTRT kevesebb eszközt biztosít a területfelhasználás befolyásolására. A törvényben meghatározott (a területrendezési tervekben alkalmazható) területfelhasználási kategóriarendszer – különösen a megyei tervek vonatkozásában – inkább a továbbtervezésre irányuló keretet, mint megfelelő – kellően differenciált eszközt – biztosít a területfelhasználás tervezéséhez, illetve a sajátos területrendezési-tájrendezési feladatok elvégzéséhez.

Hasonló mondható el az alkalmazható övezeti rendszer vonatkozásában, amely kielégítőnek mondható (illetve kiegészítéssel és a természetvédelmi törvénnyel való nagyobb összhang megteremtésével kielégítővé tehető) a tájvédelmi célok szolgálatában. Lényegesen szerényebbek az alkalmazható eszközök a „tájkezelés”, a tájgazdálkodás befolyásolására és alig vannak eszközeink a tényleges tájtervezésre, új tájak, táji részletek tervezésére.

A tájrendező tervező az általa képviselt értékrend figyelembevételével meghatározó szereplő a terv környezeti, gazdasági, társadalmi hatásvizsgálata kidolgozásában is. A tervezési folyamatban – visszacsatolással – lehetősége van a kedvezőtlen hatású változtatások felülvizsgálatára.

A tájtervezés a területrendezési tervezésbe való integrációval az elmúlt évtizedben sokat nyert, de veszített is.

Nyert, mert

- jogilag megerősödött.

Míg a területfejlesztési törvény elfogadása előtt készült tájrendezési tervek nem illeszkedtek szervesen a magyar területi tervezési rendszerbe és nem volt biztosított a jóváhagyott elemek érvényesítése a továbbtervezésben, addig a törvényben szabályozott hierarchikus területrendezési-településrendezési tervezési rendszer kialakulása után a területrendezési tervek elfogadását követően egyértelművé vált, hogy a terv részét képező – tájvédelmi-, tájrendezési tartalmat is hordozó – legfontosabb területfelhasználási kategóriák, illetve védelmi övezetek milyen módon és milyen szabályozási tartalommal érvényesülnek.

- A tájvédelem és a tájrendezés legfontosabb szakmai szempontjai integrálódtak a területrendezési tervezésben, illetve e szempontok képesek befolyásolni más ágazatok területet érintő elképzeléseit.
- Bár ma még korlátozottak az erre vonatkozó eszközök, de a területrendezési tervek elfogadásával megvalósult a területfelhasználási változások befolyásolásának törvényessége.
- A tájvédelem – a legfontosabb védelmi övezetek területi lehatárolásával – a természetvédelmi törvényt kiegészítő jogszabályi megerősítést nyert.

Veszített, mert

- a területrendezés alkalmazható eszközei és kategóriái – a korábbi tájrendezési tervekben alkalmazott elemekhez képest – jelentősen lekorlátozottak.

A területfejlesztésről, területrendezésről, illetve az Országos Területrendezési Tervről szóló törvények egyértelműen meghatározzák ezeket a kategóriákat és övezeteket, a hozzájuk tartozó szabályozási tartalommal együtt. Ezek a kategóriák és övezetek összességükben alkalmasak az országos és a kiemelt térségi területrendezési problémák kezelésére, de sem a kategóriák, sem az övezetek, sem a hozzájuk rendelhető szabályozási tartalom nem kielégítő a térségi-, települési szinten megfogalmazódó vagy akár lokális és speciális tájrendezési feladatok megoldásához.

- A kezdeti szakmai próbálkozások ellenére fokozatosan elhalt – illetve a területrendezési tervezésből kiszorult – a tájrendezési tervezés korábban használt megoldásainak, eszközeinek egy része. Azok, amelyek akár a területek (tájak) bizonyos funkcióra való alkalmassá tételére irányultak, ennek érdekében komplex beavatkozásokra tettek javaslatot, azok, amelyek a művelési ágak célirányos megváltoztatását, vagy bizonyos elemek rehabilitációját kezdeményezték.

Nem az a probléma, hogy ezek ma nem részei a területrendezési terveknek – ez a részleteztség valóban nem a területrendezés kompetenciája, nem is oldható meg a területrendezési tervek szokásos léptékében és használható kategóriáival – hanem az, hogy nincs olyan legitim tervfajta, amelyben a szükséges beavatkozások megfogalmazhatóak és elfogadhatók.

A helyzet olyan, mintha a városépítésben a területkijelölést, az övezeti besorolást és a szabályozást nem követné a megvalósítást segítő építészeti és műszaki tervek sorozata.

A területrendezési tervezés eljut – illetve az OTRT egyre gazdagodó és differenciálódó kategóriái és előírásai segítségével el fog jutni – odáig, ameddig a tervet jóváhagyó szervezet kompetenciái terjedhetnek. A mai tervezési gyakorlatban viszont hiányzik az a tervfajta amely a területrendezési tervben rögzített keretek között a valós beavatkozásokat megtervezi.

A településrendezési tervezésben az OTÉK alkalmazható kategóriarendszere sem alkalmas e probléma feloldására, a mező és erdőgazdálkodási tervezés a területi-, valamint településrendezés sem képez olyan összehangolt rendszert, amely feleslegessé tenné a részletezettebb továbbtervezést.

Államvizsga – bizottsági tagként, rendszeres opponensként, bírálóként mondhatom, hogy az egyetemi szakdolgozati témák között gyakori a „tájrendezési terv” mint

műfajválasztás. Ezekben a tervekben a hallgatók – helyesen – számba véve az adottságokat, a potenciálokat, értékelik a kialakult helyzetet, majd célt tűznek ki és ennek a célnak szolgálatában fejlesztési, rendezési beavatkozások, intézkedések sorát vonultatják fel. Komplexen közelítik meg a feladatot és a javaslatok teljes vertikumát sorakoztatják fel a területfejlesztési, területrendezési beavatkozásoktól a tájformálás részletes és konkrét javaslataiig. Pozitívan értékeljük munkájukat, hiszen mindazt hasznosítják, amit az egyetemen tanultak. Ilyen tervfajta a jelenlegi tervezési gyakorlatban nincs. Ez ma legfeljebb „tanulmányterv” formában lehetséges. Pedig az ország számos területén szakmailag indokolt lenne a műszaki, ökológiai, területi beavatkozásokat önálló és a konkrét beavatkozásokat rögzítő tájrendezési tervvel megalapozni. Nem a területrendezési terv helyett, hanem – többek között – az abban foglalt szabályozások érvényesítésére.

Véleményem szerint vitathatatlanul válik a tájtervezés eszközészlete bővítésének szükségessége, ha figyelembe vesszük azt a kihívást, amit a közelmúltban Magyarország által is elfogadott Európai Táj Egyezmény érvényesítése jelent.

Az Egyezmény tartalma a mérce, aminek segítségével választ adhatunk arra a kérdésre, mi az, amire képesek vagyunk jelenlegi tervezési eszközeinkkel és eljárásainkkal és miben kell változtatni/bővíteni annak érdekében, hogy az egyezmény célkitűzései Magyarországon is érvényesülhessenek.

Az Európai Tájvédelmi Egyezményt az a kihívás hívta életre, amellyel egész Európának szembe kell néznie. Miközben a táj mindenhol egyformán része az emberek identitásának, életminőségének, a gazdaságban és társadalomban végbemenő változások felgyorsítják a tájaink átalakulását. Az átalakulás iránya pedig több vonatkozásban negatív irányú. Ez késztette arra az Európa Tanács Miniszteri Bizottságát, hogy a közös természeti, táji és kulturális örökség megőrzése, a fenntartható fejlődés biztosítása érdekében a társadalmi igények, a gazdasági tevékenységek kiegyensúlyozott kapcsolatán alapuló gazdasági és társadalmi célú egyezményt fogadjon el a táj védelmében.

Ez az Európai Tájvédelmi Egyezmény. Az ebben foglaltak jelentős kihívást jelentenek a tájtervezésben, tájrendezésben valamennyi érintett számára. Az egyezmény kimondja:

„A tájak elengedhetetlen összetevői az emberi környezetnek, kifejezik közös kulturális és természeti örökségünk sokféleségét, és identitásunk alapját képezik.”

„A táj ügye kerüljön be a politika fontos kérdései közé, hiszen fontos szerepet játszik Európa lakóinak jólétében, akik többé nem fogadják el, hogy olyan műszaki és gazdasági folyamatok változtassák meg az őket közvetlenül körülvevő világot, amelyekbe nincs beleszólásuk. A kultúr-táj mindannyiunk ügye, és kezelése demokratikus módon intézhető különösen helyi és regionális szinten.”

Az egyezmény a tájvédelmi politika érvényesítésére, a tájvédelemre vonatkozó célkitűzések érvényesítésére három markáns eszközt sorakoztat fel. Ezek a tájvédelem, a tájkezelés és a tájtervezés.

TÁJVÉDELEM: - az egyezmény értelmében - a táj fontosabb vagy jellemző sajátosságainak megőrzésére és fenntartására vonatkozik, amely örökségi értékét természet adta megjelenésének és / vagy az emberi tevékenységnek köszönheti. A tájvédelem olyan intézkedésekre vonatkozik, amelyek célja, hogy megőrizze egy táj jelenlegi jellegzetességeit és minőségét, amelyeket egyedi természeti vagy kulturális sajátosságainak köszönhet. A védelemnek aktívnak kell lenni.

TÁJKEZELÉS: - az egyezmény értelmében - a fenntartható fejlődés szempontjából olyan tevékenységet jelent, amelynek célja a táj rendszeres fenntartása. Célja a társadalmi, gazdasági és környezeti folyamatok által előidézett változások irányítása és összhangba hozatala. A táj kezelésének dinamikusnak kell lenni és arra kell törekednie, hogy a táj minőségét a lakosság igényeivel összhangban javítsa.

TÁJTERVEZÉS: - az egyezmény értelmében - olyan céltudatos tevékenységet jelent, amelynek célja a kultúrtájak állapotának javítása, korábbi állapotuk helyreállítása vagy újak létrehozása. A tájtervezés olyan szisztematikus kutatást, tervezőmunkát és építést jelent, amelynek során új kultúrtájakat hoznak létre az érintett lakosok igényeinek megfelelően. Ide tartozik a szükséges tervező munka főleg olyan kultúrtájak esetében, amelyeket a különböző változások és állagromlás a legsúlyosabban érintett.

Fentiek szerint az egyezmény közel sem csak a „védelmet” tekinti eszköznek a táji potenciálok és értékek védelmében, fejlesztésében. Nálunk eddig egyedül a területek jogi védelme jelentett némi garanciát a kedvezőtlen irányú változások elkerülésére, mivel nincsenek hatékony tervezési, szabályozási, és megvalósítási (ösztönző, kompenzáló, támogató) eszközeink a „nem védett táj” védelme, fejlesztése és alakítása érdekében.

Fenti három tevékenység – a tájvédelem, a tájkezelés és a tájtervezés – egyensúlya ténylegesen az adott terület sajátosságaitól, valamint attól függ, hogy milyen célkitűzéseket fogalmaztak meg az érintettek a tájjal kapcsolatban. Elképzelhetők olyan területek, amelyek a legszigorúbb védelmet igénylik. A másik véglet a teljes átalakítás, ha az adott táj súlyos sérüléseket szenvedett. A legtöbb tájnál viszont e három módszer mindegyike szükséges ilyen, vagy olyan mértékben.

Az egyezményt előkészítő szakértői munkák többsége a területrendezési tervezést tekintette olyan lehetőségnek, amely képes a táji problematika kezelésére. Ez összhangban van az elmúlt évtizedben kialakult és jelentős eredményeket

felmutató magyar gyakorlattal. Az egyezmény elfogadott szövege viszont ennél már lényegesen differenciáltabban fogalmaz, amikor azt mondja:

„Mindegyik ország részletesen meghatározza azokat a feladatokat és intézkedéseket, amelyekért az egyes közigazgatási szintek – központi, regionális vagy helyi – felelősek, továbbá meghatározza az ezzel kapcsolatos szintek közötti együttműködés szabályait is, különös tekintettel a várostervezés és regionális tervezés eszköztárára.”

Ez a megfogalmazás (illetve a szöveg további részletei) – értelmezésem szerint – a terület- és településfejlesztés és rendezés, a közösségi stratégiai tervezés, illetve a tájtervezés eszközeiknek célirányos összehangolásának szükségességét bizonyítja.

Abba a kérdéskörbe e téma kapcsán nem érdemes belevonulni, – bár a területi tervezés döntési szintjei és a tervek lehetséges jóváhagyható tartalmak szempontjából kiemelkedő jelentőségű kérdés – hogy a regionális szint ma Magyarországon nem eldöntött kérdés. A „középszintű” választott megyei önkormányzatoknak nincsenek igazi jogotványai, a régiók pedig, – mivel nem választott testületek – nem hagyhatnak jóvá olyan terveket, amely bármilyen szempontból is kötelező a települési önkormányzatokra, illetve az állampolgárokra.

Vegyük számba, mit vállalt Magyarország (a többi elfogadó országgal együtt) az Európai Tájvédelmi Egyezmény aláírásával. Vállalta, hogy:

- Törvényben rögzíti: a kultúrtájak elengedhetetlen összetevői az emberi környezetnek, kifejezik közös kulturális és természeti örökségük sokféleségét, és az ott élő népesség identitásuk alapját képezi.
- Olyan táj politikát alakít ki és valósít meg, amelynek célja a kultúrtáj védelme, kezelése és tervezése.

Ehhez az alábbi intézkedéseket alkalmazza:

- Az érdekeltek aktív részvételével számba veszik a területükön található kultúrtájakat, felállítja az Európai Jelentőségű Tájak Jegyzékét,
- elemzi e tájak jellemző vonásait, valamint a tájformáló tényezőket,
- számon tartja a változásokat,
- értékeli a számba vett kultúrtájakat, figyelembe véve azokat az értékeket, amelyeket az érdekelt felek és az érintett lakosság nekik tulajdonít,

- növeli a civil társadalom, az egyéb nem állami szervezetek és az állami hatóságok fogékonyságát a kultúrtájak értéke és szerepe iránt,

- elősegíti a tájak értékeléshez és működtetéséhez értő szakértők képzését.

- Kialakítja a táj politika meghatározásában és végrehajtásában érdekelt civil társadalom, helyi és regionális hatóságok, valamint más érdekelt felek részvételéhez szükséges eljárásokat.

- A számba vett és értékelt tájak számára – az érdekelt civil társadalom, a helyi és regionális hatóságok együttes közreműködésével – minőségi célkitűzéseket fogalmaznak meg.

- A tájat beépíti regionális és várostervezési, továbbá kulturális, környezetvédelmi, mezőgazdasági, szociális és gazdasági politikájába, valamint minden olyan politikájába, amelynek közvetett vagy közvetett hatása lehet a tájakra.

- Olyan eszközöket vezet be, amelyek elősegítik a tájak védelmét és tervezését.

Véleményem szerint fentiek figyelembevételével lehet és kell a tájtervezés helyzetét értékelni a magyar tervezési rendszerben abból a szempontból, hogy

- Biztosítottak-e azok a törvényi, jogszabályi keretek, amelyek a táj védelméhez és társadalmilag támogatott célok szerinti célok figyelembevételével történő tudatos alakításához szükségesek?

- Van-e kítapintható, határozott társadalmi igény a tájvédelem, a táj formálása, céltudatos alakítása iránt? Vannak-e legitím, társadalmilag támogatott céljaink?

- Megtett (megtesz)-e szakmánk (a szakma irányítói, szakmai szervezeteink és a szakma gyakorlói együtt) mindent annak érdekében, hogy a táj ügye ne egy viszonylag szűk szakmai és civil csoport érdekének tűnjön?

Rádai Mihály évtizedes műemlékvédelmi, épített örökségvédelmi tudatformáló munkájának eredménye lassan, de határozottan beér. Véleményem szerint meghatározó mértékben járult hozzá ahhoz, hogy a kulturális örökségvédelem pozíciói az elmúlt években tapasztalható mértékben erősödhettek, a jogszabály változtatások társadalmi támogatást élveznek, az épített örökségvédelem kérdése a tervezésben is megkerülhetlenné vált.

- A témában döntően földrajzi megközelítésű szakkönyvekben rögzítettek kivül van-e a gyakorlatban is eredménnyel alkalmazható – az európai összehasonlítás lehetőségét is biztosító – módszertan a magyar tájak katasztrerezésére?
- Rendelkezésünkre állnak-e azok az eszközök, (legitim, a reálfolyamatok befolyásolására és alakítására alkalmas tervfajták, azokon belül kellően differenciált területi kategóriák, hozzá rendelhető kötelező szabályok), amelyek alkalmasak és kielégítőek tájvédelmi és tájformáló céljaink elérésére?
- Rendelkezésünkre állnak-e azok a fejlesztési (támogatási, kompenzáló) eszközök, amelyekkel a hatékony védelem és fejlesztés megvalósítható, a tervekben foglaltak érvényesíthetők? Biztosított-e a fejlesztési, rendezési eszközök összehangoltsága?

A válaszok többsége – véleményem szerint – ma még: nem.

Fentiek alapján nyilvánvaló, hogy a tájtervezés szükséges eszköztára nem azonosítható csak a területrendezési tervezés mai eszköztárának bővítésével, a feladat kiterjed a stratégiai tervezés, területfejlesztés, településfejlesztés, valamint számos – a táj potenciálját, képét és értékeit befolyásoló – ágazat (mező- és erdőgazdálkodás, bányászat, közlekedés, stb.) tervezési tevékenységére, a közösségi tervezés módszereinek alkalmazására.

HOL TARTUNK MOST AZ EGYEZMÉNY ÉRVÉNYESÍTÉSÉBEN?

Az Európai Tájvédelmi Egyezmény elfogadásáról a 2051/2005 (IV.8) Kormányhatározat rendelkezett. Az egyezmény azóta sem került kihirdetésre. A felelős KvVM és KÖM még nem tett eleget kormányrendeletben meghatározott kötelezettségének, nem készítette el a kihirdetésről szóló törvény tervezetét. A kihirdetés előtt a magyarországi alkalmazás és érvényesítés eszközeinek kidolgozása sem indult meg.

Információim szerint nem folyik sem szakmai, sem jogi munka az Európai Tájvédelmi Egyezmény magyarországi érvényesítésének előkészítésére.

Erre pedig jó alapot szolgáltat Balogh Ákos és Kollányi László 1999-ben – még az egyezmény végleges változatának kidolgozása, illetve elfogadása előtt – írt „A tájkonvenció átvételének hazai feltételei és az EU-val harmonizáló tájgazdálkodási stratégia megalapozása” című tanulmánya (téma-vezető: Cseméz Attila).

Nem folyik metodikai megalapozó munka sem a táj katasztrerezésének megalapozására. Pedig széleskörű szakmai kutatásra lenne szükség. Probléma, hogy a csökkenő költségvetési keretek miatt egyre kevesebb pénz jut erre a kormányzati költségvetésen belül. Elkerülhetetlen ezért azoknak a pályázati forrásoknak a felkutatása, amelyek lehetővé tennék a magyarországi alkalmazást megalapozó kutatások és vizsgálatok elvégzését.

MILYEN FELADATOK FOGALMAZHATÓK MEG?

1. A társadalmi támogatottság növelése

Szükséges minden lehetséges módon és fórumon megismertetni és népszerűsíteni a magyar tájak sokszínűségét, értékeit, a tájtervezés rendelkezésre álló eszközkészletét, használt módszereit, ezek hatékonyságát, (a külföldi gyakorlatot), a tájrendezési tervek hasznosságát úgy a szakmapolitika irányítói, mint az államigazgatás, az önkormányzati szféra, a felsőoktatás, illetve a területi tervezés kapcsolódó tématerületekkel foglalkozó szakemberei körében. Szükséges céljainkhoz a társadalom támogatásának megszerzése.

Jelenleg a társadalom különböző rétegei és csoportjai – de még e csoportok véleményformáló személyiségei – között sem kellően ismert a táji, természeti, ökológiai értékek fontossága, megőrzésének és fejlesztésének jelentősége. Nem tudatosultak ezek meglétének vagy hiányának következményei, nem ismertek az élővilág változatoságára, a fenntartható fejlődés biztosíthatóságára, emberek mindennapi életére, életminőségére, illetve ingatlanjaik értékére, gyakorolt hatások sem, így az emberek, társadalmi csoportok érdekeiket sem fogalmazzák meg ebben a kérdéskörben.

2. A tervezési rendszer továbbfejlesztése

Ebben a vonatkozásban indokolt a tervezési rendszerünk fő elemeinek felülvizsgálata – és ha szükséges – módosítása, az eszköztár bővítése. Nem indokolt egy újabb hatásvizsgálati eljárás bevezetése, mint ez történt a környezeti-, illetve kulturális örökségvédelmi tervezésnél. Hatékonyabb a tervezési eljárásokon belül – az egyes munkarészek metodikai tartalmának meghatározásával, új követelmények meghatározásával, illetve jóváhagyásra kerülő elemek körének kibővítésével – eredményt elérni. Ilyen új elem (és vitathatatlanul hasznos eszköz) szakmánk számára az építési törvényben meghatározott „biológiai aktivitás érték” fenntartásának követelménye.

3. A területrendezési tervezés továbbfejlesztése

Tekintettel arra, hogy a magyar tervezési rendszerben – jogi státuszánál fogva – a területrendezési tervezés az integráló területi terv, (a más fejlesztési és ágazati tervekbe való beillesztés mellett) a területrendezési tervezés továbbfejlesztése nyújthatja a legtöbb lehetőségeket a tájrendezés célkitűzéseinek érvényesítésére, azoknak az eszközöknek az alkalmazására, amelyek az Európai Tájvédelmi Egyezmény célkitűzéseinek magyarországi érvényesítését is segíthetik.

A szakma az eddigi lehetőségeket nem használta ki teljes mértékben. A mai napig hiányoznak fogalom-meghatározások, értelmezések, érdemi szabályozási tartalmak és alkalmazási ajánlások olyan kategóriák vonatkozásában is, amelyeket már több éve használunk.

A tervezés fejlesztésének lehetőségei a területfelhasználás vonatkozásában:

- A folyamatban lévő OTrT felülvizsgálat keretében – azt követően pedig a tervezés kereteit rögzítő törvények összehangolt módosítása után – indokolt áttekinteni, tartalmilag pedig kibővíteni a területfelhasználási kategóriák körét anélkül, hogy a területrendezés a területfelhasználás vonatkozásában elvonná a településrendezési tervezés kompetenciáit.
- Indokolt az alkalmazott területfelhasználási kategóriák differenciálása, szabályozási tartalmuk OTÉK-kal, a természetvédelmi és bányatörvénnyel való összehangolása.
- A területfelhasználás tervezésének támogatására kiváló termőhelyi adottságú szántóterületek mellett a kiváló termőhelyi adottságú erdőterületek, illetve ültetvényterületek meghatározása is indokolt.
- Szükséges a mezőgazdasági térség differenciálása abból a szempontból is, hogy a táji összefüggések figyelembevételével a művelés fennmaradása, a terület erdősítése a cél, vagy támogatható a terület urbanizálása.
- Ki kell dolgozni a takarékos területfelhasználásra való ösztönzésre alkalmas, hatékony területrendezési eszközöket.
- Célszerű újragondolni az erdőgazdasági térség szabályait, azok érvényesítésének lehetőségét, az ágazati területi tervezéssel való összhang erősítése érdekében.
- A „Területrendezés 10 éve” című MUT műhelybeszélgetés-sorozat szakmai eredményei figyelembevételével célszerű a vízgazdálkodási térség újraértel-

mezése, a területrendezési tartalom és mondanivaló különválasztása a kategória részét képező elemekre annak érdekében, hogy a „teret a folyónak” EU által támogatott ökológiai irányelvben rögzített követelmények érdemben érvényesíthetők legyenek. Ennek érdekében célszerű megkülönböztetni a vízgazdálkodási térség részét képező vízfelületeket, jellemzően extenzív mezőgazdasági és jellemzően erdőgazdasági térséghez tartozó területeket.

A tervezés fejlesztésének lehetőségei az övezeti rendszer alakításában:

- Célszerű újragondolni a területrendezés övezeti rendszerét és a mai túlzottan védelmi célú övezeti rendszert – a rendezés-fejlesztés eszközkészletének közelítése keretében – legalább a megyei tervek szintjén indokolt kiegészíteni a különböző szempontból támogatott területek övezeteinek lehatárolásával. Ezek lehetnek a táj tudatos alakítását célozva agrár-környezetfejlesztési, az erdősítési, a rekreációs célú erdőgazdálkodás vagy más célterületek.
- Célszerű újragondolni az ökológiai zöldfolyosó övezet értelmezését, azon belül pedig a települési terület bővítésének szabályozását.
- Az országos ökológiai hálózat jelentette korlátozás fenntartásával, – de a helyi speciális helyzetek kezelésére – olyan települési területi kategóriát célszerű alkotni a megyei tervek számára, amely a területi érzékenységek, a tájképvédelmi követelmények figyelembevételével differenciált szabályozást tesznek lehetővé.
- Tekintettel arra, hogy a jelenlegi tervezési eljárásokban a településtervezés a rendelkezésre álló eszközökkel és kategóriákkal nem tudja kezelni a „tájképvédelem”-re, a „tájfásítás”-ra vonatkozó területrendezési előírásokat, indokolt az OTrT és az OTÉK fogalomrendszerének, tervezési eszközkészletének összehangolása.
- Szükséges a lehatárolt tájképvédelmi területek értelmezése, a továbbtervezés egységes módszertanának kialakítása, a „látványterv” értelmezése, tartalmi követelményeinek meghatározása (tájrendezési tervezésre alapozva).
- Vizsgálandó a bányatelek-fektetés, a bányanyitás engedélyezését, illetve a bányarekultivációt megalapozó, nagyobb összefüggő térségre készülő tájrendezési terv készítése szükségességének előírása.
- Szükséges a lehatárolt „térségi tájrehabilitációt érintő terület”-ek továbbtervezése során alkalmazható szabályok meghatározása, a részletes, önálló tájrehabilitációs

feladatok megtervezése – a területrendezési terv szabályozási, illetve intézkedési tervében kötelezően előírt – nagyobb térségre szóló tájrendezési tervvel,

- Indokolt a tájnak, mint a kulturális örökség részének védelméhez is szükséges intézkedések meghatározása a kulturális örökségvédelmi övezet ismételt – kibővített tartalmú – alkalmazásával
- Vizsgálandók a tájrendezési eszközök alkalmazási lehetőségei a birtokrendezés komplex ökológiai, táji, térségi összefüggéseinek megalapozására.

Fentiek alapján összefoglalásként megállapítható, hogy a tájtervezés területrendezési tervezésbe illesztése jelentős előrelépés és eredmény, de nem mondható el, hogy a ma rendelkezésünkre álló jogi eszközök, szakmai eszközrendszerek és a végrehajtást biztosító eszközök kielégítőek lennének az Európai Tájvédelmi Egyezmény érvényesítése jelentette szakmai és társadalmi kihívásnak való megfeleléshez.

Ezért a tervezési rendszerünk - azon belül stratégiai, integrált területi tervezés - továbbfejlesztésére, a területrendezés tájrendezői eszközkészletének bővítésére, a területi tervek célkitűzéseinek érvényesítése érdekében pedig a megvalósítás részleteit kimunkáló tájrendezési tervek készítésére, mindezekhez pedig a társadalmi támogatottság növelésére van szükség.

Jegyzet

- 1 Hatályba lépett az Európai Unióban 2004. március 1-én
- 2 2051/2005 (IV.8) Korm. Hat.
- 3 Elfogadva az Európa Tanács Miniszteri Bizottság 718. ülésén

SUMMARY

The author of the article reviews and values the landscaping tools, which are applicable in regional planning as a regional planner. He states that the main elements of landscape plans made before 1996 have been built in regional plans. Landscape planning has become an approach integrated into regional plans, an outlook, and obligatory (supporting and explaining) working part.

The author considers the European Landscape Convention signed by Hungary such a benchmark with which we can answer the question of what we are capable to do with the present planning tools and procedures, and what we should alter or expand so that the targets of the convention can reach an all-inclusive predominating.

The article reviews the pledges of Hungary (and the other countries, which have accepted the Convention) by signing the Convention, as well as the extent of vindication of the Convention presently. The author emphasizes the expansion of the planning system, and the enlargement of the tools of landscape planning in the frame of development of the regional planning among the vindication supporting elements.

Furthermore, he appoints that the necessary tools of landscape planning can not only be identified with expanding the present tools of regional planning, but the task also covers strategic planning, regional planning, urban development, the planning activity of several sectors (e.g. agriculture, forestry, mining, transport etc.) which influences the potential, the image, and the value of the landscape, and the use of the methods of public planning.

Biológiai Aktivitás változása 1990 és 2005 között Landsat5 TM műholdfelvételek alapján

	Erőteljesen csökkenő Biológiai Aktivitás		Zónák
	Enyhén csökkenő Biológiai Aktivitás		Közigazgatási határok
	Változatlan Biológiai Aktivitás		Védett területek
	Enyhén növekvő Biológiai Aktivitás		Duna
	Erőteljesen növekvő Biológiai Aktivitás		Állóvizek
	Szantóterület		Közúthálózat

0 1 2 3 4 5 Km

GÁBOR PÉTER, JOMBACH SÁNDOR, ONGJERTH RICHÁRD

A biológiai aktivitás változása Budapesten és a Budapesti Agglomerációban 1990 – 2005 között

LEKTOR | KOLLÁNYI LÁSZLÓ

Cikkünk a folyóirat 4. számában közölt „Budapest zöldfelületi állapotfelmérése űrfelvételek feldolgozásával” (Gábor-Jombach-Ongjert 2006. pp 14-22) cikk folytatása.

KUTATÁSI CÉL

Kutatásunk második ütemének célja Budapest és térségének 1990 és 2005 közötti időszakban bekövetkezett biológiai aktivitásváltozásának vizsgálata volt, az űrfelvételek vörös és közeli infravörös hullámhossztartományból származó adatainak térinformatikai elemzése adta lehetőségek alkalmazásával. A kutatás Budapest Zöldfelületi Rendszerének Fejlesztési Konceptiója és Programja (Pro Verde Budapest) megalapozó tanulmányaként készült el. A fejlesztési koncepciót készítő munkacsoport úgy értékelte, hogy szükség van a megfogalmazott javaslatok indoklásához egy olyan átfogó zöldfelületi elemzésre, mely az utóbbi 15 év zöldfelületi folyamatait és tendenciáit objektív, térinformatikai módszerrel mutatja be.

VIZSGÁLATI MÓDSZER

A biológiai aktivitás (BA) állapotának vizsgálata a Landsat 5-ös műhold TM érzékelőjével Budapestről és térségéről 1990. július 23-án és

2005. augusztus 1-én készített felvételek vörös és infravörös sávjai alapján számított NDVI-értékeinek meghatározásával történt. A zöldfelületi borítottság kategorizálásának módszerét a folyóirat előző számában megjelent cikkben ismertettük (Gábor-Jombach-Ongjert 2006 p. 16.).

A BA változásának vizsgálata során abból indultunk ki, hogy két űrfelvétel egymásnak megfeleltethető képpontjai azonos területeket takarnak, így a hozzájuk tartozó NDVI értékek különbsége képfeldolgozó térinformatikai szoftver alkalmazásával egyszerű kivonási művelettel képezhető. Az egyes pixelekhez tartozó BA változás értékeit az 1990-ben készült felvétel NDVI-értékeinek a 2005-ös felvétel NDVI-értékeiből való kivonásával számítottuk. Ezzel meghatároztuk, hogy egy adott pixel NDVI-értéke milyen irányban és mekkora mértékben változott. Az NDVI-érték növekedés BA növekedést, a csökkenés pedig BA csökkenést jelöl. A kapott értékeket statisztikai alapon öt kategóriába

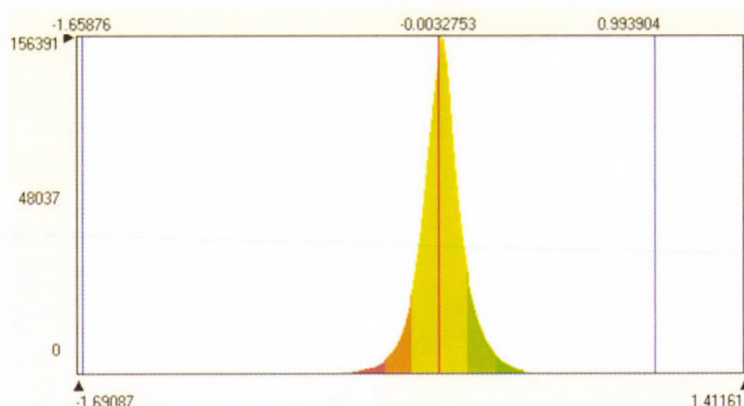
soroltuk. Az egyes kategóriák határait a sokaság szórása alapján határoztuk meg. Változatlanak tekintettük azokat a területeket, amelyeknél a BA változás értéke a sokaság átlagától a szórásnál kisebb mértékben tértek el, akár pozitív, akár negatív irányban. Enyhén változónak tekintettük

azokat a területeket, melyeknél a BA változás értéke a szórásnál nagyobb mértékben tértek el az átlagtól. Erőteljesen változónak tekintettük azokat a területeket, ahol a BA változás értéke a szórás kétszeresénél nagyobb mértékben tértek el az átlagtól.

A biológiai aktivitás (BA) változás adathalmaz jellemzői és a kialakított kategóriák

Térképi színezés	BA változás= NDVI 2005'-NDVI 1990 =diff _{BA}	kategória képlet	kategória érték
	Erőteljesen növekvő BA	$\text{diff}_{BA} > \bar{a} + 2\sigma$	$\text{diff}_{BA} > 0,241$
	Enyhén növekvő BA	$\bar{a} + \sigma < \text{diff}_{BA} < \bar{a} + 2\sigma$	$0,119 < \text{diff}_{BA} < 0,241$
	Változatlan BA	$\bar{a} - \sigma < \text{diff}_{BA} < \bar{a} + \sigma$	$-0,125 < \text{diff}_{BA} < 0,119$
	Enyhén csökkenő BA	$\bar{a} - 2\sigma < \text{diff}_{BA} < \bar{a} - \sigma$	$-0,247 < \text{diff}_{BA} < -0,125$
	Erőteljesen csökkenő BA	$\text{diff}_{BA} < \bar{a} - 2\sigma$	$\text{diff}_{BA} < -0,247$
n = sokaság száma = 2 666 317		$\bar{a}$ = átlag = -0,003,	σ = szórás = 0,122

A zöldfelület BA változás adathalmaz histogramja

HIBALEHETŐSÉGEK ÉS KIKÜSZÖBÖLHETŐSÉGÜK

A módszer radiometriai jellegű hibáit az előző számban megjelent cikkben részletesen tárgyaltuk (Gábor-Jombach-Ongjerth 2006. p. 16)

Módszertani hibaforrást jelent, hogy az NDVI alapján számított BA változásból csak bizonyos megkötésekkel, és bizonyos módszertani hibalehetőségeket figyelembe véve lehet következtetéseket levonni a zöldfelület mennyiségi változásaira vonatkozóan. A szántóterületeken a biológiai aktivitás eltérése (a természetett növényzet megléte vagy

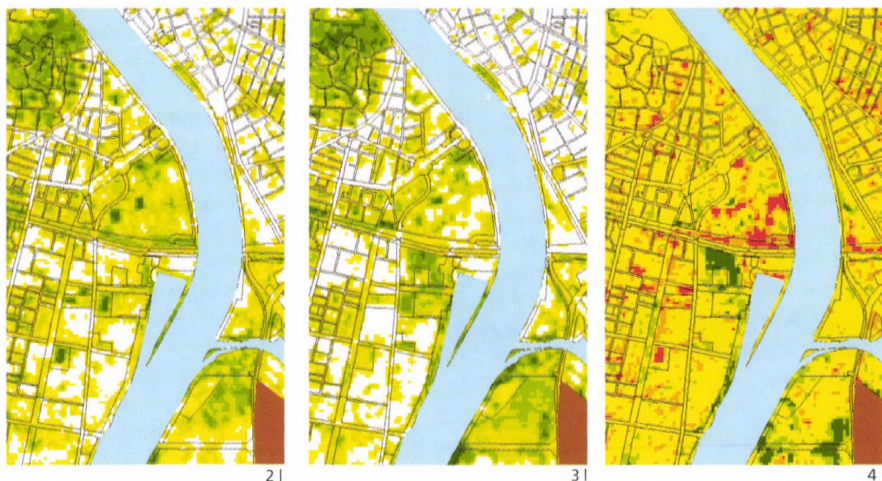
hiánya) a két felvételen lehet az évenként változó gazdálkodás eredménye is, nem feltétlenül jelenti a zöldfelületek csökkenését vagy éppen növekedését. E hibalehetőség kiküszöbölése céljából a szántóterületeket, – mint instabil BA-sal rendelkező területeket – kivontuk az értékelés alól. A szántóterületek kijelölése a műholdfelvétel alapján, a CORINE Land Cover 2000 adatbázis (CLC 2000) felhasználásával készült. Az adatbázisban a legkisebb értelmezett folt mérete 25ha. Az ennél kisebb szántó területek nem szerepelnek

a CLC 2000 adatbázisban, ami potenciális hibaforrást jelent kutatásunkban. A lehetséges hibák csökkentése részletesebb CLC adatbázis felhasználásával lenne lehetséges.

Hibaforrást jelentett, hogy a CLC 2000 adatbázis a 2005-ös űrfelvételhez képest öt évvel korábbi állapotot tükröz. Öt év alatt a főváros térségében számos szántóterület került beépítésre. Ennek a hibalehetőségnek a kiküszöbölését újabb felvételeken alapuló szántóterület felmérés alkalmazása jelentheti. A hibák kiküszöbölésére a nagy területen, és egyértelműen bekövetkezett változásokat nagyfelbontású űrfelvételek alapján beazonosítottuk, és a vizsgálatban ennek megfelelően módosítottuk a szántóterületekre vonatkozó adatokat.

A vízfelszíneket ugyancsak kivontuk a BA változás értékeléséből, mivel a vízfelszínnek területén az NDVI értékek nem adnak értelmezhető, összehasonlítható eredményt.

Az NDVI értékek az űrfelvételről látható földfelszín biológiai aktivitására vonatkoznak. Egy zárt lombkorona-szint alá történő cserjetelepítés, vagy éppen szilárd burkolat kialakítása nem érzékelhető a felvételeken. Kicsiny különbséget okoz egy gyepes területen történő fásítás, viszont nagy eltérést okoz egy gyepes terület megszüntetése. A BA változást e hibalehetőségek figyelembevételével kell elemezni.

ELEMZÉS

Az űrfelvételek összehasonlításának eredményeit Budapest Városfejlesztési Konceptiójában meghatározott zónák (Szilágyi 2003. pp 6.) szerint – belső, átmeneti, külső, hegyvidéki, Duna menti zónák – valamint összvárosi és agglomerációs területekre vonatkoztatva értékeltük. A számított BA változás adatokat táblázatos formában összehasonlítottuk és levontuk a megállapításokat az egyes zónákra, Budapestre és a Budapesti Agglomerációra vonatkozóan. Elkészítettük a biológiai aktivitás változását mutató térképet, mely alkalmas az egyes

településrészek BA változásának vizsgálatára. Terjedelmi korlátok miatt jelen publikációban kutatásunk BA változásával foglalkozó részének csak Budapest egészéről készült összefoglalóját valamint Budapest és a Budapesti Agglomeráció összehasonlító fejezetét ismertettjük.

BUDAPESTI ÖSSZEFOGLALÓ

Budapest zónáinak az 1990. és 2005. évek közötti BA arányát a zónák területi aránya tekintetében vizsgálva megállapítottuk, hogy a legtöbb változás a Duna-menti, az elővárosi, és

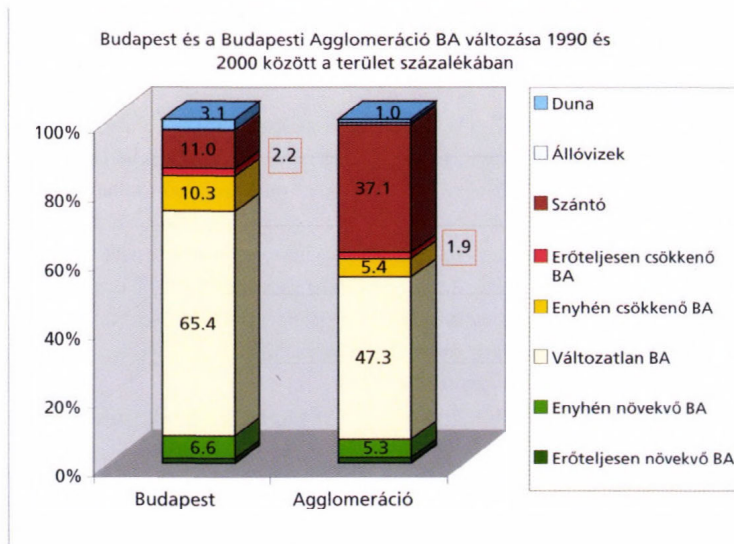
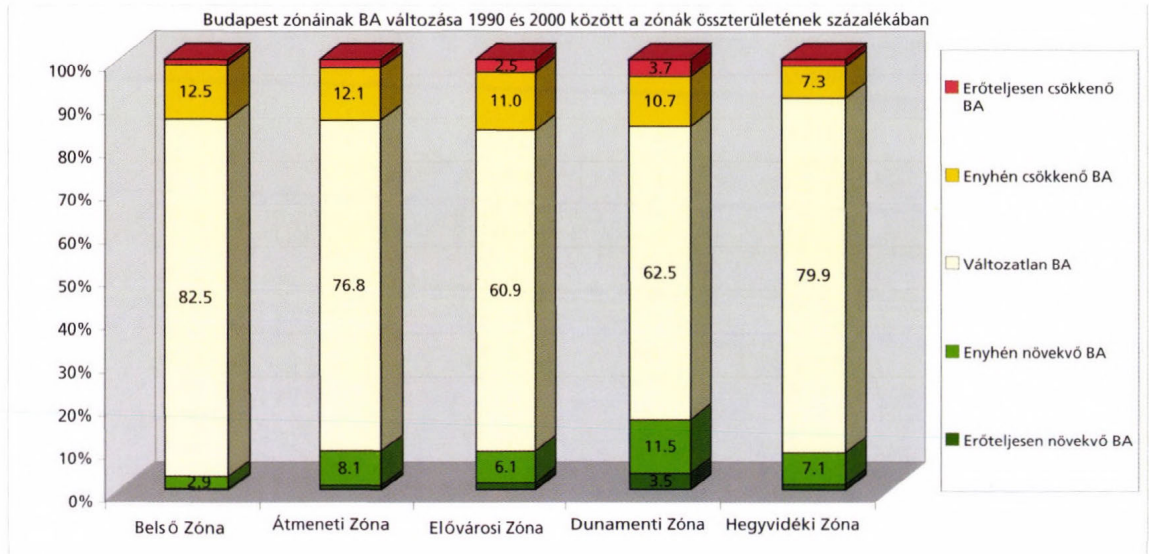
az átmeneti zóna területén történt. A terület zöldfelületi stabilitása szempontjából a változatlan állapotú területek aránya a belső zónában volt a legmagasabb (82,52%) míg a Duna menti zónában a legalacsonyabb (62,51%). A Duna-menti illetve az elővárosi zónák területén legmagasabb az erőteljesen csökkenő biológiai aktivitású területek aránya (3,66 és 2,47%). Az erőteljes BA növekedés szempontjából ugyancsak a Duna menti zóna emelkedik ki (3,49%), melyet az elővárosi zóna követ. Enyhe BA csökkenéssel legnagyobb arányban

a belső (12,52%) és az átmeneti (12,13%) zónák terheltek. Enyhe BA növekedés pedig szintén a Duna menti (11,46%) és az átmeneti (8,05%) zónák területén volt a legmagasabb.

Abszolút területnagyság szempontjából a biológiailag aktív felületek mind erőteljes, mind enyhe csökkenése messze a legnagyobb mértéken az elővárosi zónát érintette és összesen majd 40 km²-t tesznek ki, de egyúttal az abszolút területben mérhető növekedés is itt a legnagyobb (21,41 km²).

BUDAPEST ÉS BUDAPESTI AGGLOMERÁCIÓ ÖSSZEFOGLALÓ

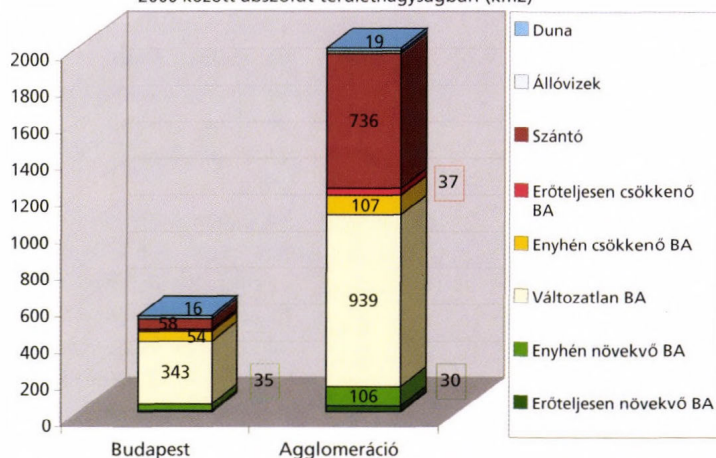
A biológiai aktivitás 1990 és 2005 közötti változásait vizsgálva, azt állapíthatjuk meg, hogy az összterület arányában számított erőteljes változások szempontjából nincs jelentős eltérés a főváros és agglomerációja között. Az erőteljesen csökkenő zöldfelületi intenzitású területek aránya a fővárosban (2,19%) csak kevéssel volt magasabb az agglomerációs értéknél (1,85%). Ezzel szemben az enyhe zöldfelület csökkenések aránya

a fővárosban (10,31%) már lényegesen magasabb volt, mint az agglomerációban (5,39%). Az erőteljes BA növekedés az agglomerációban (1,53%) kevéssel meghaladta, a fővárosi értéket (1,29%).

A térség biológiai aktivitásának állandóságát vizsgálva a főváros területén magasabb a BA szempontjából változatlan területek aránya (65%), mint az agglomerációban (47%). A szántóterületekkel együtt azonban az agglomerációs területeken (84%) már lényegesen magasabb a változatlan biológiai aktivitású területek aránya, mint a fővárosban (76%).

Budapest és a Budapesti Agglomeráció BA változása 1990 és 2000 között abszolút területnagyságban (km²)

51

MINTATERÜLETEK VIZSGÁLATA, AZ EREDMÉNYEK ÉRTÉKELÉSE

A kutatás szempontjából fontos feladat volt a BA változás irányán és mértékén túlmenően a változások okainak, a változások mögött rejlő komplex (környezeti, társadalmi, gazdasági) folyamatoknak a feltárása. Erre a vizsgálatra nem volt megfelelő a zónánként számított összesített változás értékek elemzése. Részletesebb vizsgálatokra volt szükség. Kutató csoportunk 23 mintaterületet jelölt ki a főváros és az agglomeráció területén a tipikus, vagy éppenséggel jelentős vál-

tozást mutató területek változásainak részletes vizsgálatára. A BA változás térképet vetettük össze a terület nagyfelbontású úrfelvételével.

A mintaterületek segítségével határoztuk meg azokat a beruházásokat, illetve valószínűsíthető egyéb folyamatokat (pl. ruderalis növényzet elszaporodása), mely a két felvétel közötti intenzitás eltérés okozója lehet.

Kutatásunk végén pontokba foglalva mutattuk be a vizsgált időszakban megfigyelt fontosabb zöldfelületi ten-

denciákat. Ezek a tendenciák részben a jelen cikkben bemutatott BA változás elemzés alapján, részben pedig a folyóirat előző számában publikált zöldfelületi állapot elemzés alapján kerültek megállapításra. Megállapításaink közül a legfontosabbak a következők voltak:

1. Budapest zónáinak többségében (kivéve a Duna menti zóna) mind a kismértékű mind a jelentős mértékű BA csökkenés meghaladja a BA növekedési értékeket.

2. A Duna menti zóna kivételével minden zónában, Budapesten és a Budapesti Agglomerációban is kismértékben csökkent a teoretikus zöldfelületi nagyság 1990 és 2005 között.
3. A BA csökkenés döntő részben emberi beavatkozásnak, beépítéseknek következtében figyelhető meg.
4. Találtunk példát közpark ingatlanfejlesztési célú hasznosítására (Népliget, Tabán, Egyetemisták Parkja) a vizsgált időszakban.
5. A házigyári lakótelepi területeken általános a BA növekedése.
6. Városrehabilitációs területeken (belső városrészekben történt tömbrehabilitációk) megfigyelhető a rekonstrukció következtében létrejövő BA növekedés.
7. A villa jellegű beépítések területén több helyen BA csökkenés figyelhető meg.
8. BA csökkenés figyelhető meg a pesti oldal családi házas lakóterületeinek jelentős részénél.
9. Az új építésű tömb- és társasházias beépítések több helyen BA csökkenést eredményeznek.
10. Az új beépítések területén a telepített növényzet a vizsgált időszak során még nem volt képes pótolni a terület eredeti növényzetének BA értékét.
11. A zöldfelületi intézmények területén (strandok, temetők) több esetben BA növekedése figyelhető meg.
12. A fővárosi vasúti területek mentén megfigyelhető BA növekedés a ruderalis növényzet térnyerésének eredménye.
13. A kisvízfolyások és a velük határos területek zöldfelületi folyosót alkotnak (Rákos-patak, Szilas-patak, Mogyoródi-patak, Csömöri-patak, Erzsébet-ér, Gyáli-patak, Aranyhegyi-patak).
14. A város jelentős zöldfelületi folyosóit alkotó patakok mentén megfigyelhető a beépítések növekedése, helyenként a korábbi erdő és mezőgazdasági területek rovására.
15. az extenzív hasznosításban megmaradó mezőgazdasági területeken (rét, legelő, gyepek) általában BA növekedés figyelhető meg.
16. A fővárosi és főváros térségi mezőgazdasági területek ingatlanfejlesztési célterületként való hasznosítása jól megfigyelhető.
17. A budai erdőterületeken alapvetően változatlan a BA, illetve inkább kismértékű növekedés a jellemző.
18. A pesti erdőterületek esetében helyenként BA csökkenés figyelhető meg.
19. Az agglomerációs erdők döntő részénél a változatlan állapot, illetve a kismértékű BA növekedés a jellemző.
20. Az agglomerációs települések nagy részénél megfigyelhető új beépítések következtében történő BA csökkenés.
21. Az agglomeráció településeinek belterületén a BA csökkenéssel érintett területek a jellemzőek.
22. Az agglomerációs térség fő útvonalai mentén általános a beépítések következtében történő BA csökkenés.
23. Az agglomerációs területek 100% beépítésű területei 2,5-szeres mértékben növekedtek a vizsgált időszakban.

11. A zöldfelületek biológiai aktivitásának változása 1990-2005

	Belső Zóna		Átmeneti Zóna		Elővárosi Zóna	
	km2	zóna ter. %-ában	km2	zóna ter. %-ában	km2	zóna ter. %-ában
Erőteljesen növekvő BA	0,04	0,20	0,84	1,00	3,70	1,27
Enyhén növekvő BA	0,61	2,93	6,73	8,05	17,71	6,08
Változatlan BA	17,07	82,52	64,25	76,78	177,26	60,88
Enyhén csökkenő BA	2,59	12,52	10,15	12,13	32,01	11,00
Erőteljesen csökkenő BA	0,27	1,29	1,66	1,99	7,20	2,47
Szántó	0,00	0,00	0,00	0,00	52,78	18,13
Állóvizek	0,11	0,54	0,05	0,06	0,50	0,17
Duna	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Összesen	20,68		83,68		291,16	

12. A zöldfelületek biológiai aktivitásának változása 1990-2005

	Dunamenti Zóna		Hegyvidéki Zóna		Budapest	
	km2	zóna ter. %-ában	km2	zóna ter. %-ában	km2	Bp. ter %-ában
Erőteljesen növekvő BA	1,13	3,49	0,99	1,23	6,80	1,29
Enyhén növekvő BA	3,72	11,46	5,76	7,14	34,50	6,57
Változatlan BA	20,29	62,51	64,51	79,93	343,32	65,38
Enyhén csökkenő BA	3,47	10,68	5,90	7,31	54,16	10,31
Erőteljesen csökkenő BA	1,19	3,66	1,24	1,53	11,52	2,19
Szántó	2,66	8,19	2,30	2,85	57,74	11,00
Állóvizek	0,00	0,00	0,00	0,00	0,66	0,13
Duna	0,00	0,00	0,00	0,00	16,43	3,13
Összesen	32,46		80,71		525,13	

13. A zöldfelületek biológiai aktivitásának változása 1990-2005

	Budapest		Agglomeráció		Bp + Agglo.	
	km2	Bp. ter. %-ában	km2	Aggl. ter. %-ában	km2	Össz. ter %-ában
Erőteljesen növekvő BA	6,80	1,29	30,43	1,53	37,18	1,48
Enyhén növekvő BA	34,50	6,57	105,77	5,32	140,21	5,58
Változatlan BA	343,32	65,38	938,77	47,26	1281,38	51,02
Enyhén csökkenő BA	54,16	10,31	107,04	5,39	161,19	6,42
Erőteljesen csökkenő BA	11,52	2,19	36,72	1,85	48,23	1,92
Szántó	57,74	11,00	736,11	37,06	794,68	31,64
Állóvizek	0,66	0,13	12,46	0,63	13,14	0,52
Duna	16,43	3,13	18,97	0,96	35,40	1,41
Összesen	525,13		1986,26		2511,39	

Jegyzet

- 1 Ezt a függvényt az infravörös felvételek növényzetre vonatkozó adatainak összehasonlítására dolgozták ki (vegetáció vitalitásának, produktivitásának, biológiai aktivitásának vizsgálatára). A függvény alkalmazásával kizárható az ürfelvételek nem növényzetre vonatkozó információtartalma.
- 2 Kutatásunkhoz az ERDAS Imagine 9 programot használtuk.
- 3 A LANDSAT 5-ös műhold TM érzé-

- kelőjének felbontása 25m. Ezért az egyes pixelek 25x25=625m² területet fednek le.
- 4 A 2005-ös felvétel NDVI értékeit a meteorológiai különbségekből adódó eltérések kizárása érdekében statisztikai alapú radiometria módszerrel korrigáltuk (Kristóf Dániel doktori értekezésében leírt módszer segítségével (Gábor-Jombach-Ongjerth 2007. pp. 17)
- 5 A vizsgált egész területet (Budapest és Agglomeráció) lefedő pixelekhez tartozó BA különbség értékek hal-

- mazát nevezzük sokaságnak.
- 6 A változások beazonosítására a Google Earth adatbázis felvételeit használtuk.
- 7 A teljes kutatási anyag a www.tagszem.hu oldalról tölthető le.
- 8 Az összehasonlításhoz használt felvételek a Google Earth internetes adatbázisból származnak.
- 9 A mintaterületeket és elemzésüket bemutató része kutatásunknak a www.tagszem.hu oldalról tölthető le.

Források

Hivatkozott források:

Gábor Péter, Jombach Sándor, Ongjerth Richárd (2006) Budapest zöldfelületi állapotfelmérése űrfelvételek feldolgozásával, 4D Tájépítészeti és Kertművészeti Folyóirat 4. szám, Budapesti Corvinus Egyetem, Tájépítészeti Kar

Studio Metropolitana (2006) Pro Verde! Budapest zöldfelület fejlesztési koncepciója és programja (egyeztetett dokumentáció), Stúdió Metropolitana Kht., Budapest, Gábor Péter szerk.

Kristóf Dániel (2005) Távérzékelési módszerek a környezetgazdálkodásban. Szent István Egyetem, Környezet és Tájgazdálkodási Intézet, Gödöllő, doktori (PhD) értekezés

Szilágyi Klára szerk. (2003) Budapest Városfejlesztési Koncepció összefoglaló, Budapest Főváros Önkormányzata Főpolgármesteri Hivatal Főépítészeti Iroda, Budapest

Felhasznált adatbázisok és felvételek:

CORINE Land Cover Database (2000)
CORINE Felszínborítási Adatbázis,
www.fomi.hu

Landsat 5 TM űrfelvételek Copyright
ESA (1990, 2005) terjeszti: EURIMAGE,
feldolgozta: FÖMI

SUMMARY

Our research was carried out as a supporting programme during the process of elaboration of the green network development plan of Budapest. Utilising two Landsat images taken in 1990 and 2005 we developed a GIS based analytical method of describing the changes of biological activity (BA) in Budapest and its agglomeration.

We described the value and the rate of change in biological activity (DifBA) by the subtraction of the NDVI (Normalized Difference Vegetation Index) values of a given pixel of the image taken in 1990 from the value of the same area of the image taken in 2005. The negative values of the pixels indicated decrease while the positive values indicated increase in BA. After calculation of the average (a) of the agglomerate and the standard deviation (σ), we categorised the pixels into five groups.

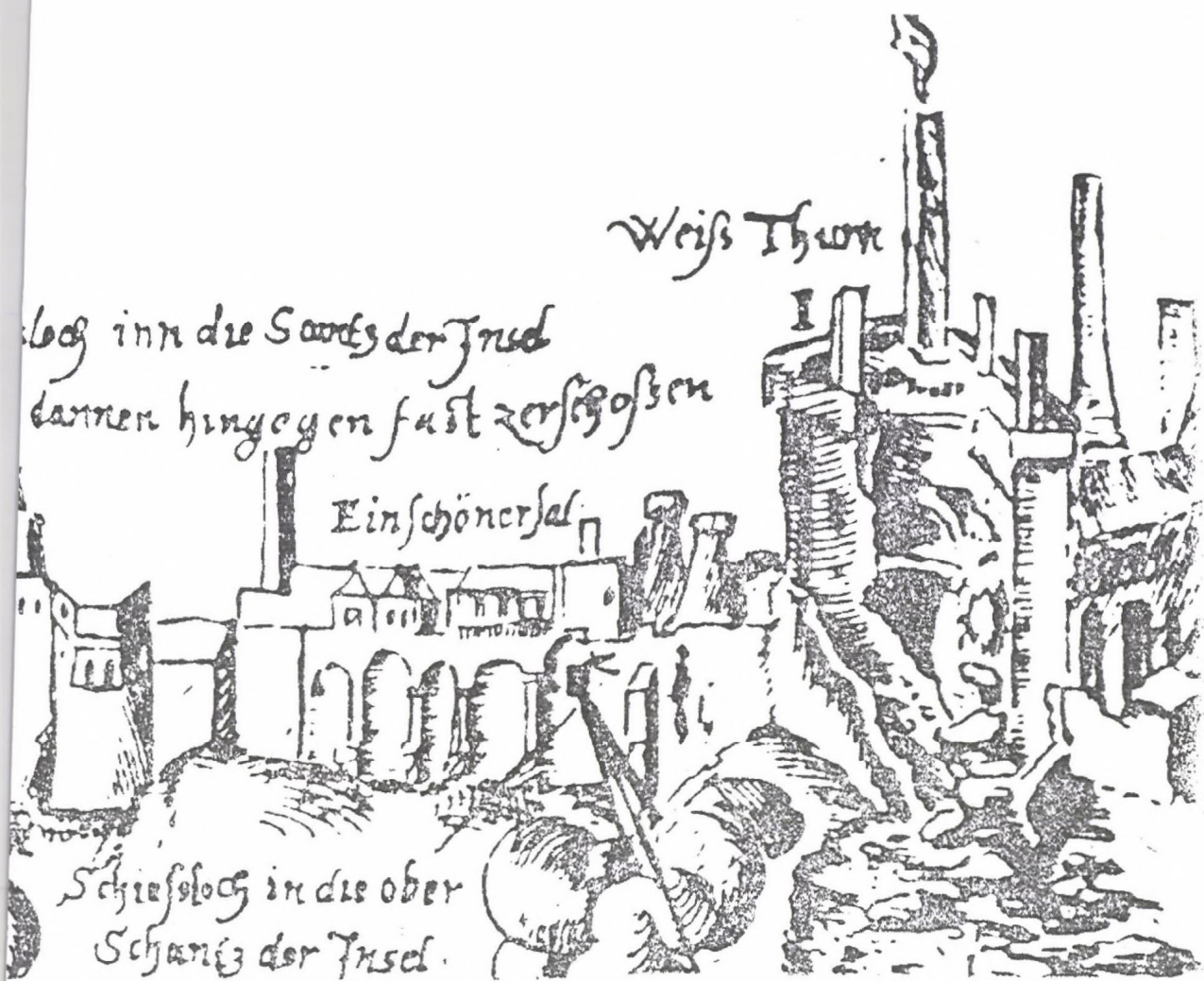
- 1, those which BA had not changed ($a - \sigma < \text{DifBA} < a + \sigma$)
- 2, those which BA had slightly increased ($a + \sigma < \text{DifBA} < a + 2\sigma$)
- 3, those which BA had slightly decreased ($a - 2\sigma < \text{DifBA} < a - \sigma$)
- 4, those which BA had significantly increased ($\text{DifBA} > a + 2\sigma$)
- 5, those which BA had significantly decreased ($\text{DifBA} < a - 2\sigma$)

We presented our results on a BA change map of the area and also in several tables and diagrams. We described the value and the rate of the changes for the five urban zones of Budapest (inner, transitional, outer, Danubian, hill-land) and

also for the whole of Budapest and the agglomeration. The changes of biological activity in the zones of Budapest show that the highest rate of decrease occurred in the Danubian zone and in the Outer zone. The most changes appeared in the Danube zone and the most stable zone is the Hill-land zone. In all the zones of Budapest the significant decrease values exceeded the values of significant increase of BA. The same is the case with the agglomeration of Budapest.

It was important in the research to describe not just the fact and the scale of changes in BA but also the environmental, economical and social causes of these tendencies. For this we designated 23 sample areas which were typical within the zones or where significant changes had occurred. We identified the constructions and other processes (ie. spreading of ruderal vegetation) which were the possible causes of the change in BA value by comparing the map presenting the changes of BA with the aerial photo of the area.

In our research we demonstrate how the change of NDVI values of satellite images can be utilized to describe changes in BA in highly urbanized areas. The findings of the research were of great help in forming proposals for the city's green network development plan and to justify the actions needed to improve the environmental conditions of the capital. We are positive that the findings of our research provide a useful database for urban planners and will also be a suitable starting point for monitoring the changes of the capital's biologically active areas.

11

A 15. században Itália uralkodói udvaraiban az antikvitás újjászületésének, a humanizmus elterjedésének fontos momentuma volt az ideális uralkodói, főúri rezidencia megteremtése. A humanista palota nélkülözhetetlen részévé váltak a középkorból megörökölt nagy rendezvényterem mellett a pliniusi római villa más elemei is, mint a heliocaminusnak nevezett folyosó (loggia), a fürdőház, s a függőkert.

Ezek közé a rezidenciák közé tartozott az esztergomi királyi, majd 1256-tól érseki palota. Sajnos az esztergomi palota jelentős károkat szenvedett a török háborúk során, a visszafoglalás után osztrák garnizon funkció feleltette a nagyszerű múltat (1.kép). Csak a Lipót bástyának nevezett, egykori lakótorony ágyúterasszá „legyalult” területén 1934-38 között végzett feltárások hozhatták napvilágra a még töredékeiben is jelentős palotát. A kiásott maradványokból Gerevich Tibor, Lux Géza vezetésével, Várnai Dezső közreműködésével részleges rekonstrukcióval helyreállították a palota magánlakosztályát (2.kép). A további részek, a reprezentációs szárnyak kutatása 1969-től sok megszakítással folyt, majd a 2000. évi millenniumi

VUKOV KONSTANTIN

Humanista függőkert a 15. századi esztergomi palotában

*A renaissance terraced garden
in the medieval palace of Esztergom
from the 15th century*

LEKTOR | MEZŐS TAMÁS

- 2 | 1938-ban kialakított terasz (a függőkert valószínűsített helye)
- 3 | A palota a 2000. évi nagy rekonstrukció után (a teraszhoz épített bejárati szárny a kép bal szélén látható, Múdrák Attila felvétel)
- 4 | Semiramis függőkerije, ideálra rajz Molnár János, Régi Jelek épületekről c. könyvéből, 1760 (közli: Cs. Dobrovits D., *Építés a 18. századi Magyarországon*, 31. ábra)
- 5 | A palatinusi paloták látványa Rómában ives alepítmenyekkel. Így látták a reneszánsz idejében is, amely hatással volt a függőkertek építésére (fődekoratívum fotó)
- 6 | Urbino, hercegi palota látványa, bal oldalt a függőablakos, homlokzati átjárója (Carlo Bo, *Herzogpalast Urbino*)

31

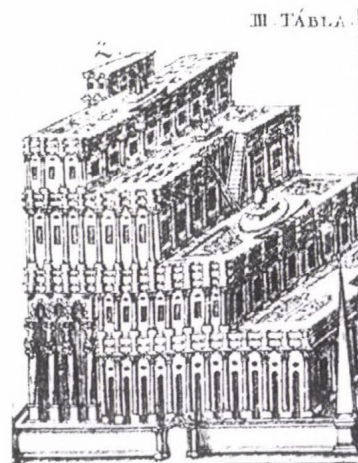
helyreállítás során kapcsolták a teljes palota területét a Vármúzeum látni-valói közé (3. kép). Még most sincs minden részlet kikutatva és megoldva, bemutatva. A művészettörténeti irodalom sokat foglalkozott ezzel a jelentős műemlékkel, de különös módon a figyelem elkerülte az esztergomi vár palotájában egykorvolt, 15. századi függőkert azonosítását és mibenlétének leírását.

Magyarországon a humanizmus térhódítása általános felfogás szerint Mátyás királyhoz köthető, különösen pedig Beatrix-szal kötött házassága után. Valójában Mátyás nevelői, különösen Vitéz János, előbb várad-i püspök, majd esztergomi érsek környezetében kezdett kivirágozni. Vitéz János terjedelmes levelezést folytatott korának legjelesebb itáliai

21

humanistaival, akikhez sok esetben személyes ismeretség is fűzte. Mindez a 15. század közepétől jelezhető, így különös módon a tudományos szakmai felfogásban nem eléggé elismerten a magyarországi humanizmus elterjedése Itáliával egyszerre történt! S mikor 1465-ban Vitéz János az érseki székbe ült, Esztergom késő-középkori palotáját a humanizmus áramlatainak és építészeti traktátusoknak megfelelően kezdte fejleszteni

41

– nem mindig új épületekkel, hanem inkább a belső terek átértékelésével, falfestészeti programjainak megvalósítása által. Vezérelv a humanista palotaeszmény elemeinek életre hívásával a nagyszerűség, a „magnificentia” megvalósítása volt.

51

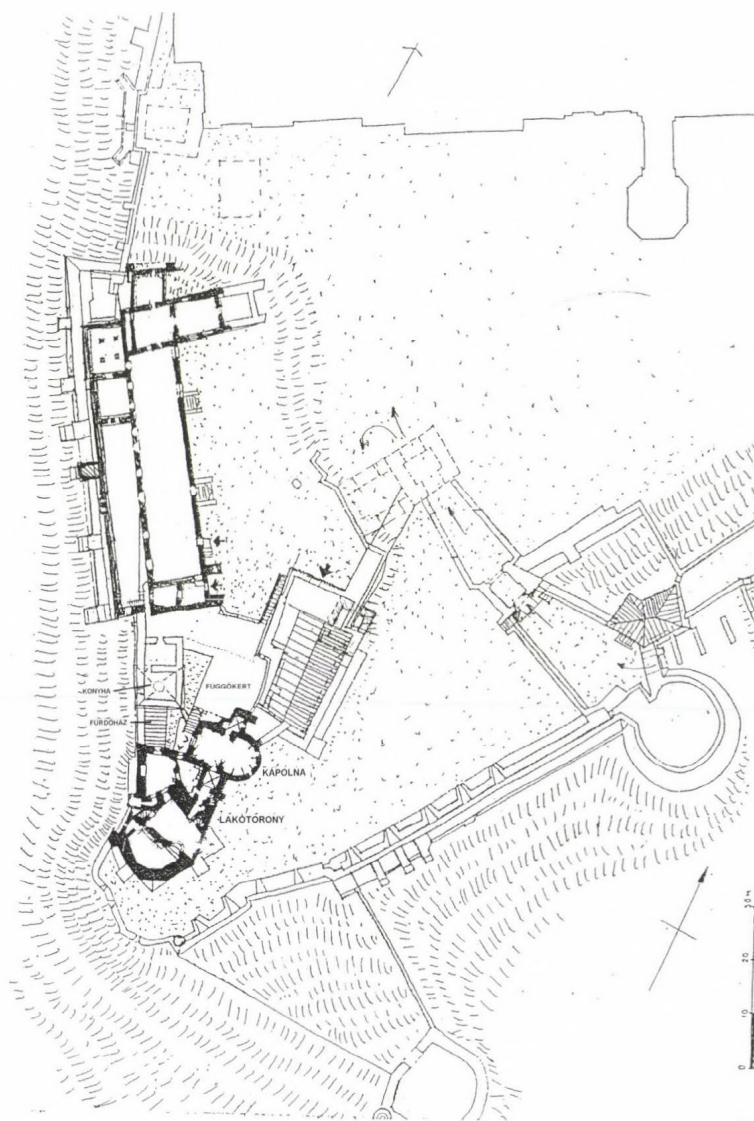

61

A függőkert a világ hét csodája egyikéként vonulhatott be az uralkodói érdeklődés és a "magnificentia" kifejezésének körébe. Semiramis legendás kertjeinek kora újkori –természetesen rekonstruktív – rajzai, ívezetek sorát mutatják, amelyek tetején kialakult teraszon volt a kert (4. kép). A konkrét megvalósításhoz Plinius leveleiben kelt villaleírásának eszmei indíttatását figyelembe véve a császárkori, római palatínusi paloták (Domus Severiana) hatalmas, árkádívекkel kiképzett alépítménye nyújtotta a példát (5. kép). Ezen kívül Filarete traktátusában közölt ideálpalota rajza inspirálta a lehetséges megvalósításokat. A humanista rezidencia függőkertnek nevezett teraszkertjének legkorábbi megjelenései a pienzai II. Pius (Piccolomini)-féle teraszkert (létesült 1462-ben) és a római Palazetto Venezia kertje (II. Pál pápa, 1466-69, lebontva), klasszikusnak nevezhető példája pedig a Bonfini által is ismert, urbinói hercegi palota „giardino pensile”-je (1474-78). Az urbinói hercegi palota kerti teraszának, már csak a terepszonyokból kifolyólag jelentős alépítménye van, amelyen valóban ívek sora jelenik meg. Az alépítmény hasznosítása részben istálló, részben víztározó volt. A kertet magát három oldalról épületszárnyak övezték, a negyedik oldalon pedig a terasz széle felé ablakokkal ellátott kulisszafal zárta le a kert udvarát, amely mögött át lehetett sétálni az egyik épületszárnyból a szemben levőbe. Ez igazi sétálóhely, azaz „ambulacrum” (6.kép). A 20. század közepén feltárták az udvart és előkerültek a csapadékvíz összegyűjtő vájatok, csatornák, amelyek a földréteg alatt voltak.

Feuerné Tóth Rózsa a budai vár függőkertjeiről szóló tanulmányában kitér a korabeli analógiát mutató függőkertek dispositiójára és építési idejére is, s ezek közt az elsők közt megépített piensai ill. római kertekre (1462, 1469). A függőkert technikai és épületen belüli elhelyezése a tanulmány által is alátámasztva Rómából, a római pápai villa ill. magánpalota építkezésekből kerül a humanista palotaeszmény gyakorlati megvalósításába, míg a díszítő művészetet Firenze határozta meg. A római Palazetto Venezián létesített teraszkerben talán Filarete (humanista latin nevén Averulinius) szerepe volt meghatározó, 1466-69 közt létesült. Az említett, ma is tanulmányozható kert Urbinóban 1474-78 között épült. Budán pedig valószínű, hogy Mátyás esküvője utáni időszakban, 1482-84 táján készítették az eltűnt csodakertet és víztározó rendszert. Egyébként Mátyás ténykedései közt arról emlékeznek meg, hogy midőn Bécs várát elfoglalta, függőkertet is létesített.

De térjünk rá az esztergomi kertre! A Mátyás kori nagy történetíró, Antonio Bonfini 1491-1496 között írt művében, a *Rerum Ungaricarum Decades* IV. könyvében helyet kap Vitéz János esztergomi érsek működése a palota nagyszerűvé alakításában. „Az érseki méltóságra nagyon méltó volt.” –ahogy Bonfini Vitéz bemutatását kezdi, folytatva Heltai Gáspár szavaival „Nagy palotát építtetett vala Esztergomott az várba, és az előtt egy szép kerengét tiszta piros márványkövekből, mellynek duplász menete vala nagy szép és drága ékességekkel. A palotának belső falán szép és drága festékekkel megíratta vala mind a Sibilláknak képeit. Azon palotában az egyik hosszú falon renddel szépen

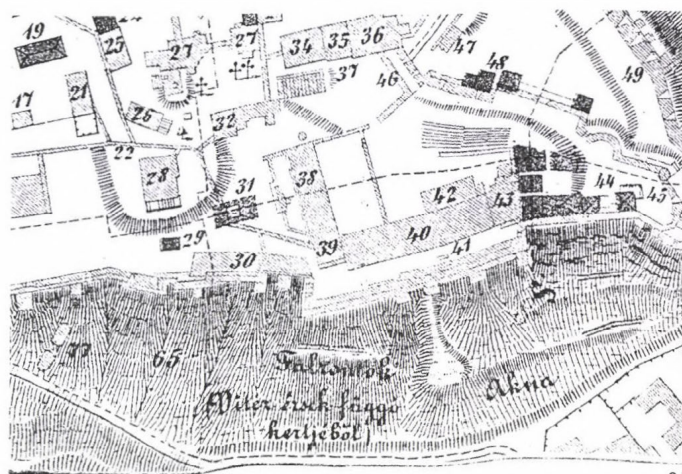
mind megíratta vala szép és drága festékekkel mind a magyaroknak ősoket, a scithiai hercegeket, annak utána a királyokat.” nem maradt ki Bonfini leírásából a palota kertje, fürdője és kedvenc tartózkodási helyként a csillagvizsgáló és filozofáló tornya (7. kép). A fürdőre és függőkertre vonatkozó rész így íratott: „Item caldaris frigidariasque cellas et hortum duplicem, quem xystis excoluit et superiore

ambulacro coronavit. Inter utrunque turrim rotundam....quia Danubio prominens iucundum prospectum et hortorum amenitatem afferbat, locus quidem ad philosophandum et contemplandum nimis idoneus.” Bonfini szövegének az esztergomi palotára vonatkozó részletét lefordították már magyarra, de mindig maradtak homályos kifejezések, nem világosan értelmezhető szavak,

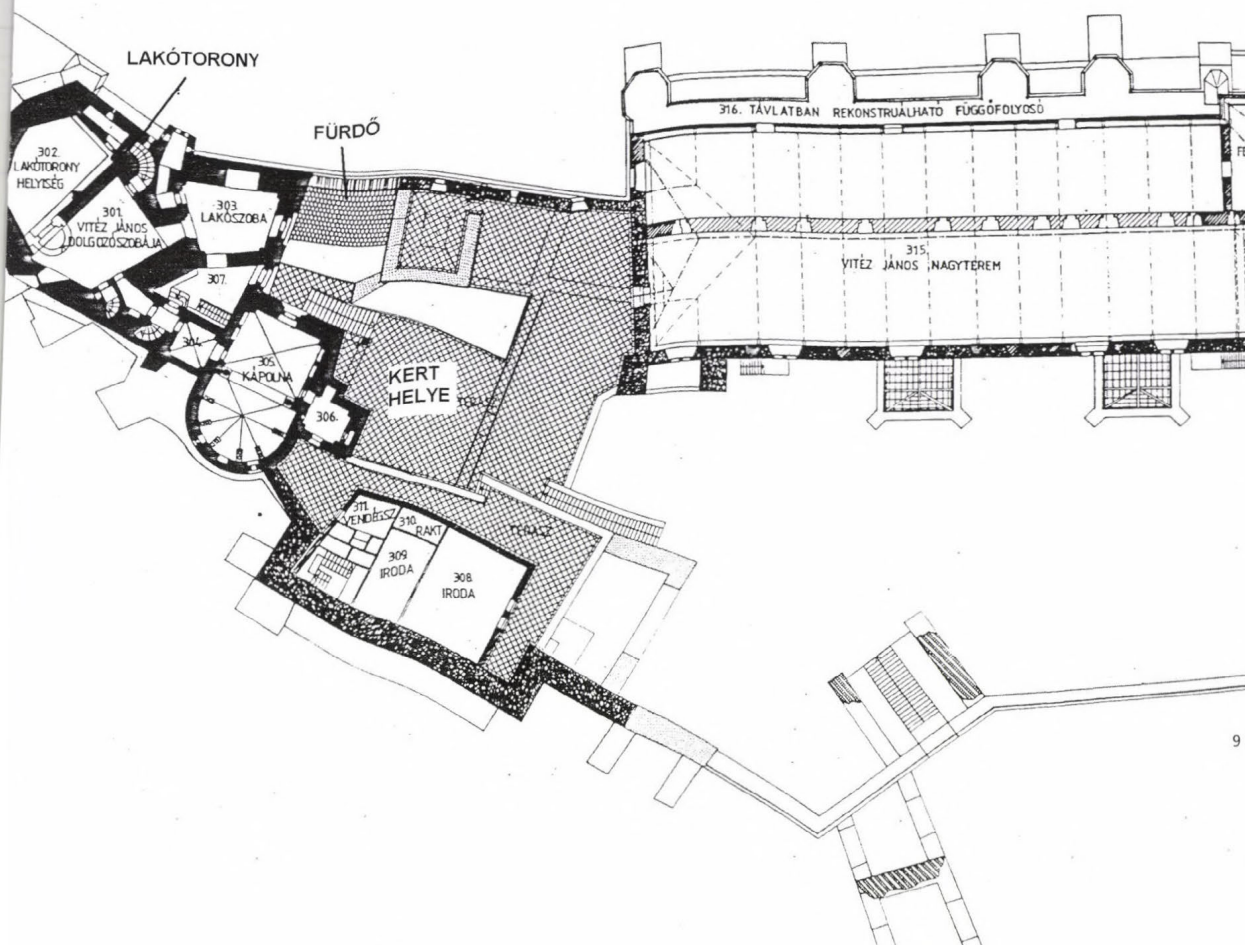
amelynek megfejlesztésében az objektum alaposabb ismerete nyújthat segítséget. Ugyanis a szöveg hely így hangzik Geréb László fordításában: „Hidegmeleg fürdőfülkéket építtetett, továbbá kettős kert, melyet tetőterasszal díszített oszlopsarnok vett körül. A két kert között ...kerek tornyot..., mert

a Dunára nézve szép kilátást nyújtott a kerteken át. Bölcsekedésre, elmélkedésre valóban nagyon alkalmas hely volt”. Nem túl világosan érthető ez az olvasat, különösen térben, építészeti formába öntve nehezen elképzelhető. Újabb fordítások sem ismerték a vonatkozó épületet, így hasonló-

képp nehezen értelmezhető. Hova is gondolhatjuk ezt a kertet vagy ezeket a kerteket az esztergomi várban? Nyilván nem lehetett feladata mind a tíz könyv fordítójának az egyes objektumok vizsgálata és a szövegek egybevetése ill. építészeti értelmének kihámozása. Itt is előfordul a nagyteremhez csatlakozó függőfolyosó zárterkélyeiről írtaknál szintén felbukkanó, nem szabályos latin kifejezésként a „duplici” szó (a nagyteremnél: „...rubro marmore ambulacrum cum duplici podio...”). A dupla szó valamiféle formája azt sugallja, hogy „kettős” lenne a helyes fordítás (Heltainál „duplás menet”). Csakhogy ez a „kettős” értelmezése a duplici-nak a valós helyzeteket értékelve nem illik sehova. Kínálkozik egy matematikai behelyettesítéshez hasonló ötletként az a lehetőség, hogy a „kettős” értelem helyett „függő”-t vegyünk. Akkor

81

91

11 |

10 |

a megértési problémák „épületszerűvé” válnak, miszerint a nagyteremhez csatlakozó sétáló folyosónak vagy tornácnak (ambulacrum) „függő erkélyei (podio)” lennének, a tudós érsek pedig „függőkertet” is létesített volna. Az ilyesfajta etimologizálásnak ugyan nincsen alapja, de a helyettesítési művelet hozzásegít a Vitéz János-féle kert, vagy inkább kertek kereséséhez, a forrásszöveg és ránk maradt építészeti részletek elemzésének összevetésével.

A függőkertet – egyáltalán a kertet – eddig a vár falain kívülre lokalizálták a kerek toronyból való kilátás, a sziklához kapcsolódás kapcsán, s főként Krey hadmérnök 1756-ban készített, igen pontos térképének terepábrázolása nyomán (8. kép). Ezt csak erősítik az 1910-es évek Stephanie féle rekonstrukciós dombormodellek és ábrák. Nehéz is a szűk falak közé kertet képzelni. Bonfini leírásában a kertet követően egy nagy kerek torony is szerepel, ahol az érsek szívesen tartóz-

kodott. Krey tereprajzából valamiféle kerek objektum helye vehető ki a várhegy oldalában, s ez okozta az egyik félremagyarázást: ez lenne az érsek elmélkedő tornya, amely a „két kert” közt volna. A kerek toronyszerűség alapterülete túl kicsi ahhoz, hogy bármi, tartós használatra szánt funkciók elférhessenek. A tornyot inkább a palotában kereshetjük, mint a kerttel egy mondatban említett hideg-meleg fürdőt. A valóságban csak egyetlen kamra ez a fürdőhelyiség, amelyet Horváth István lokalizált. Inkább a melegvízes caldariumnak alkalmas, nincsen külön hidegvízes kamra, vagyis frigidarium (8. kép). A fürdőzés a késő középkorban nem hasonlított az antik római fürdőzéshez. A korabeli ábrázolások tanúsága szerint nem medencés, hanem kádás, külön felmelegített vízben való fürdő vétele volt szokás. A helyiséget többféle módon fűthették, padlófűtéssel vagy hordozható kályhakkal (katlanokkal), parázstartókkal.

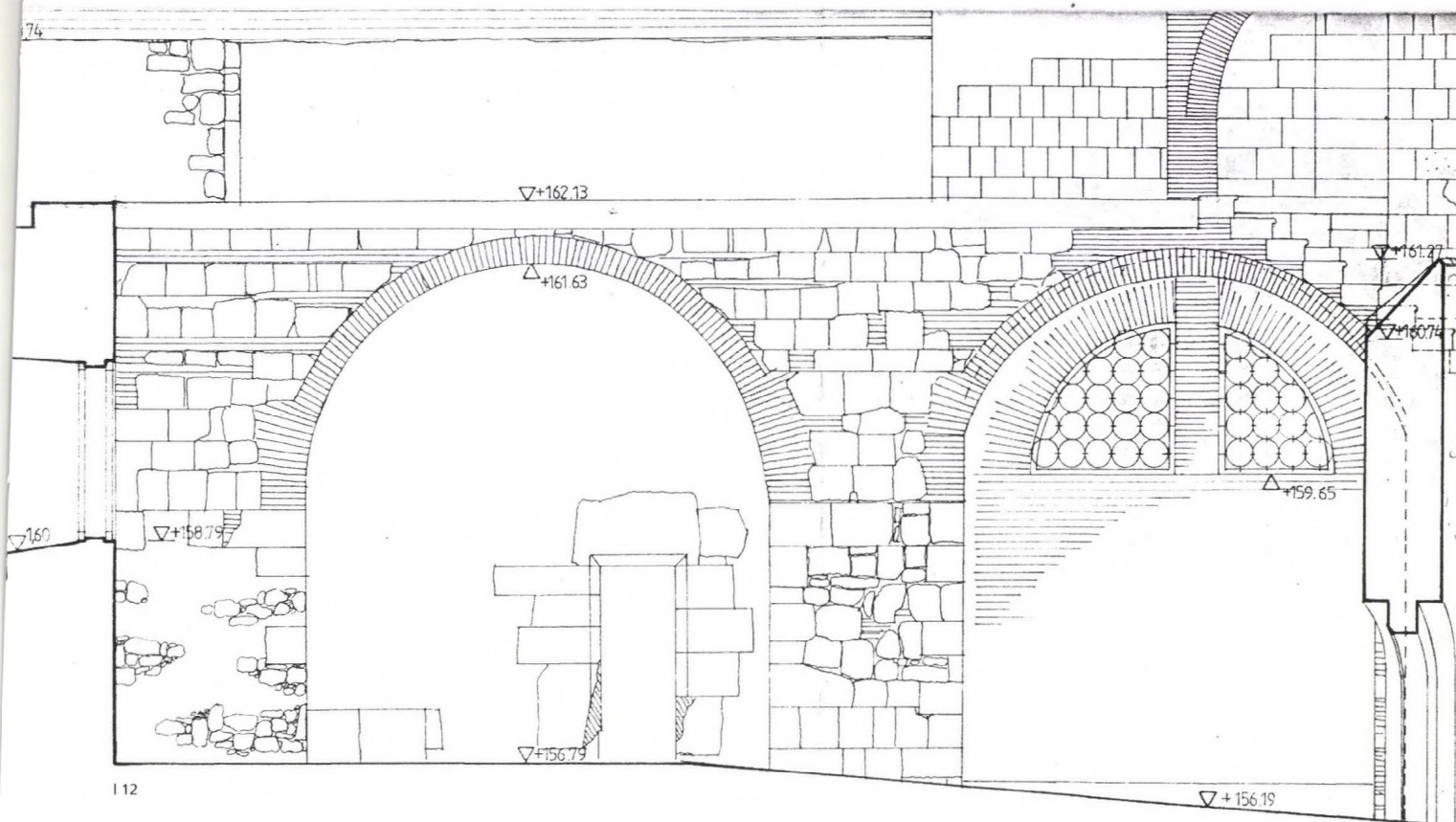
A kertet (legalábbis az egyiket) nem a falakon kívül kell keresni (9. kép). Ha pontosabban olvassuk Bonfini, akkor az alábbi értelmezéssel közelebb kerülünk a helyes fordításhoz: „...és két (vagy függő?) kertet, amelyet (vagy amelyek közül az egyiket) tágas folyosó ékesít és ezt tornác (ambulacro – szó szerint sétáló hely) koronázza.” Nincs tehát Geréb-féle oszlopcsarnok, de van a tornác-ambulacrum és alatta egy építmény, valamiféle folyosó. Az egyetlen logikus hely a belső palotában kert, azaz függőkert létesítésére a ciszternás terem fölötti tetőterasz, amely ma is terasz. Alatta van a szövegben folyosóként fordított xystis, vagyis a „tágas fedett folyosó” is megtalálható – éppen 15. századi toldalék építményként – két nagy ívezet formájában (10. kép). Az egész megjelenés nagyon emlékeztet a budai vár Cisterna Regia dispositiojára. Ott négy hatalmas, tágas ívezeten nyugvott a függőkert tornáca és szintén volt víztároló is (11. kép). Budán is csak

maradványok vannak az egykori műből. Ugyanerről az esztergomi palotarészről Bonfini legkorábbi német fordítója 1581-ben így ír: „...sampt einer Garten / den er mit weiten bedeckten gängen oder Schöpffen / un- obenher mit einem spaciengang gezieret.” A „spaciengang” az „ambulacro” latin szó pontos fordítása, amelyet sétálóhelynek fordítottunk. Formája lehet ablaknyílásos mellvédfal, vagy oszloptornácós loggia. A „bedeckten gängen” (fedett folyosók) a latin szöveg tükörfordítása, de a német magyarázatul még hozzáette a „Schöpffen” szót, amit „szín”-nek fordíthatunk (a modern der Schopf), mivel tágas és nyitott volt. Maga a folyosó megnevezés nyilván csak megszokott fordulatból került Bonfini tollára, mert a korabeli többszintes tornácoknál a földszint vastosabb ívei mögött volt átjárható folyosó, de itt Esztergomban az ívek a falhoz értek, nem lehetett alattuk keresztben átjárni. Használati szempontok nem is indokolták ezt, de látványértékben ugyanolyan, mit egy földszinti árkádos folyosó

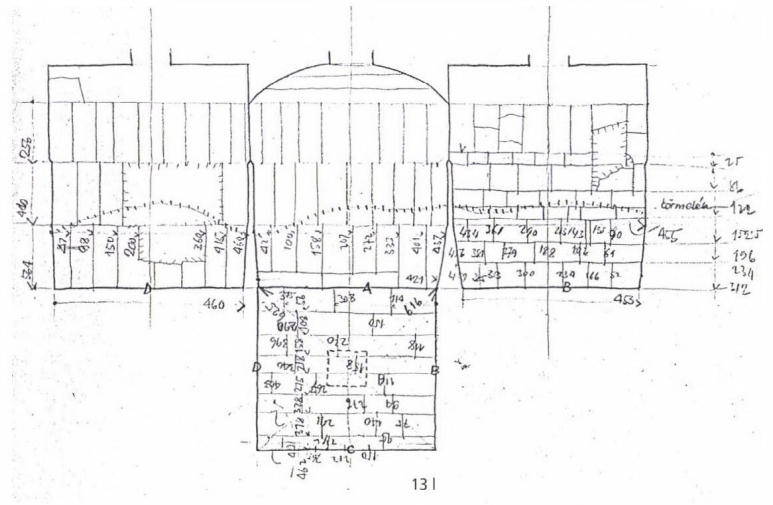
(12. kép). Meg kell jegyezni, hogy a xisti-t teraszként is értelmezik Plinius leveleiben szereplő villaleírás fordításában, de ez megállapításaink szemszögéből méginkább kedvező. A tágas folyosó és rajta levő terasz kert már előfordul Plutarchosnál a lucullusi villa leírásánál, ennek nyomán létesült II. Pius pápa pienezai palotájában levő függőkert. A mesterséges termőföld lehetséges vastagsága bizonyára nem engedhette meg fák telepítését. Fákat valószínűleg nagy dézsákba telepítve állítottak a kertbe, mint ahogy korabeli ábrázolások mutatnak ilyen. A függőkert fegyelmezett, geometrikus beosztású ágyások kertje lehetett, esetleg nyírott bokrokkal kiemelve. A budai Cisterna Regia feletti kertenek is az urbinóihoz hasonlóan kiképzett ablakos kulisszafala volt a kilátás irányában (l. 11. képet!), ezt feltételezhetjük Vitéz korában is a kert nyugati lehatárolásaként. A 15. századi műszaki, inkább mérnöki traktátusok a valós és képzelt haditechnika mellett a vízellátás módozataira is tettek ajánlásokat. Az mindenesetre bizonyos,

hogy vízszegény várplatókon a tetőről lefolyó csapadékvíz összegyűjtése igen fontos volt, s a jó lágy esővizet vályúkkal ciszternába vezették. Emellett még fontosságot tulajdonítottak a szűrt vizeknek, ezért a függőkerten átszivárgó szűrt csapadékvíz nemcsak a növényeket táplálta, hanem igen kívánatosá vált az összegyűjtésre és a tárolásra. Budán is vízgyűjtő volt a kert alatt, ugyanígy az esztergomi palotában is, amely éppen a függőkert valószínű helye alatt létesült. Várnai Dezső felmérése szerint eme ciszternát nagyon pontosan kifaragott kváderekkel építették (13.kép). A jelenlegi terasz alatti boltozott helyiség (14. kép) falában található még egy rejtélyes kis keresztmetszetű akna, amely a vízvezetésben játszhatott szerepet (15. kép), s amelynek érkezése egy kis boltozott fülkében látható (16. kép) A ciszterna Esztergomban sajnos most a múzeumi használat miatt létesített új padozat miatt nem kutatható, s nem is látható, csak Várnai Dezső megbízható és alapos felmérése mutatja kialakítását.

- 13 | Az esztergomi ciszterna felmérése (Várnai, Dezso rajza, KÖH Tervtár)
- 14 | A függőkert alatti boltozott terem, amely alatt vízgyűjtő készült. A padozatnál levő kis boltozatos fülkébe érkezik egy vízvezető kürtő (szerző felvétele)
- 15 | A ciszterna és a fölötte levő vízvezető kürtők a terasz alatti boltozatos terem falában (Várnai, Dezso felmérése, KÖH Tervtár)
- 16 | Kürtő toroklata a ciszternás teremben (szerző felvétele)
- 17 | Az esztergomi palota a 15. század 70-es éveiben a nagy udvar felől (szerző rekonstrukciója)
- 18 | A kápolnakaputól a teraszra (függőkerthez) vezető reneszánsz lépcső napjainkban (szerző felvétele)
- 19 | A 16. század eleji Szatmári-féle loggia (Koppány Tibor rekonstrukciója)

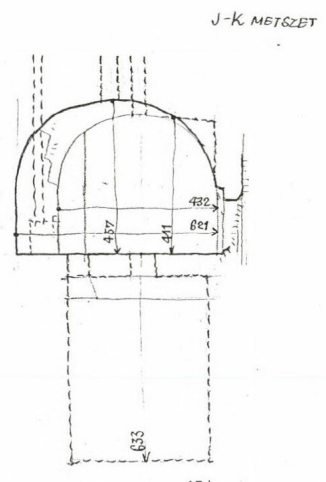
Bonfini megértésében, s a függőkert helyének fentiekre támaszkodó elemzésével tovább tudunk lépni. A leírás említ egy tornyot is, amelyben az érsek szívesen tartózkodott. A torony a helyes szövegértelmezés (inter utrunque – vonatkozó névmás) nyomán a fürdő és a kert (vagy kertek) között van, amely valódi helye a Fehér toronynak, vagyis a románkori lakótoronynak, nem pedig „a két kert” között van (mint a Geréb-fordítás szerint). Ha az érkezősi útvonal irányából, a látogatók szemszögével nézzük, a tömzsi lakótorony valóban a fürdő és az általunk imént azonosított teraszkert között látszik. Ennek a Fehér Toronynak („Weiß Thurm”) nevezett lakótoronynak a felső szintjét Vitéz érsek átépíttette, vagy újonnan alakította ki. Helyesen feltételezte Horváth István, hogy az egykori lakótoronyban és nem külön toronyban rendezte be Vitéz a

13 |

14 |

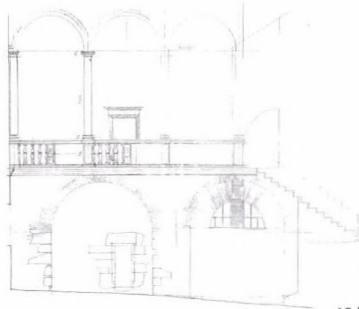
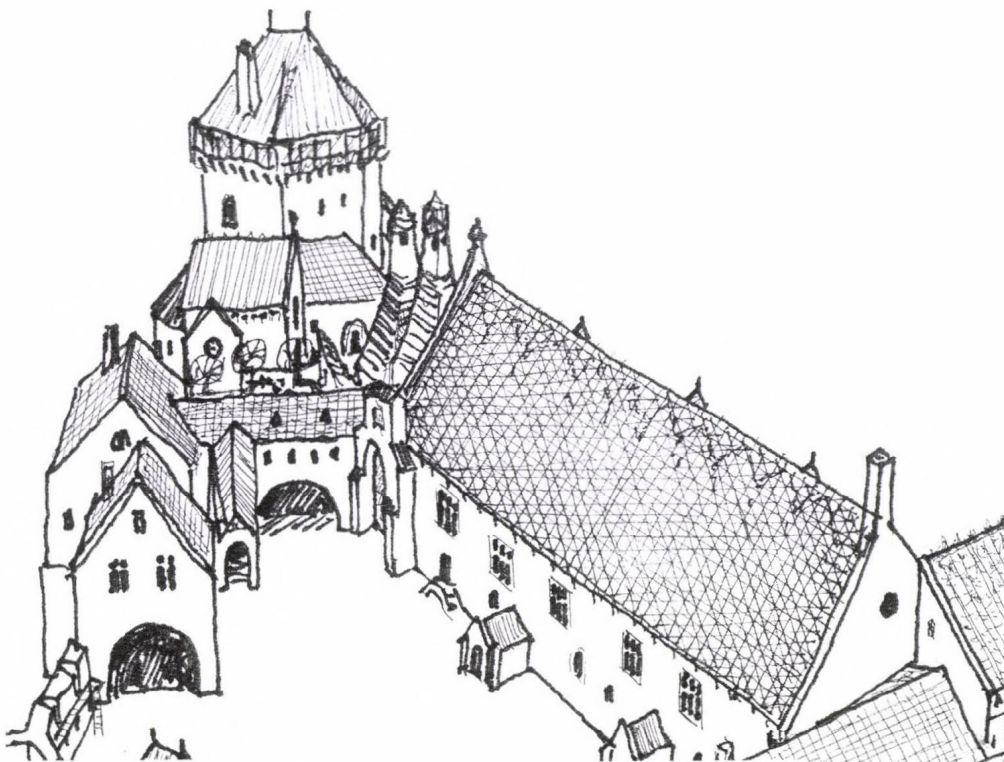

15 |

16 |

csillagdját, amelyben szívesen tartózkodott. A kilátás a mai csonka magasságú toronyból is pazar. Akkoriban minden valószínűség szerint – mint a múlt században is – kertek voltak a Szigeten, esetleg várlejtőt is, amely régészetileg igazoltan lépcsőzetesen teraszos kialakítású volt. Vagy másik – elég valószínű – megoldás az, hogy a lakótorony déli falának tövében levő ún. Lipót-terasz is lehetett kert, amely nem függőkert volt, hanem fallal körülvevett kis térség. A toronyból tehát nem

171

191

181 csak a függőkertre néztek rá. Két ketről van szó: belsőről és külsőről. A belső ún. függőkert és a külső kertek nem azonosak. (17. kép)

A függőkert a humanista rezidencia tartozéka volt, miként az előbbieken rámutattunk. Kertünk déltől késő délutánig napot kapott, szélől védve volt. Vitéz idejében az épületek által három oldalról körülvevett kertet éppen az urbinói és a budai függőkertekhez hasonlóan ablaknyílásokkal ellátott falfalazás szegélyezhette, amely

az „ambulacro”-t, vagyis sétára alkalmas folyosót testesített meg. Lehetséges, hogy teraszra Vitéz idejében még nem vezetett fel a kápolnakaputól lépcső, viszont a reprezentációs bejárat felől vitathatatlanul megközelíthető volt. Új létesítményként 1521-24 között Szatmári György érsek újonnan formált lépcsőt építtetett a Kápolna kapujától a teraszhoz fölfelé (18.kép). Ez a lépcső a Jagello-kori budai műhely kedvelt márga anyagából épült, mellvédjét pedig törpepillérekkel tagolt kőbábos korlát képezte. Koppány Tibor a meglevő töredékekből és az építészeti adottságokból szerkesztéssel elkészített egy lehetséges változatot a függőkerti teraszra épített szabályos reneszánsz tornácról (19. kép).

A palotakutatás eddigi állásával

Bonfini leírását nem lehetett topográfiailag értékelni, emiatt a reneszánsz függőkerteket tárgyaló szakirodalom kevésbé figyelt fel eddig Esztergomra (20. kép). Az esztergomi palota épületeinek tanulmányozásával, az épületek szerepének tisztázásával a források megértése is új fénybe került. Mint láttuk, a belső teraszkert elhelyezkedéséről a példák elemzése támasztotta alá Rerum Ungaricarum Decades helyének pontosabb értelmezését és az objektum felmérésén alapuló épületkutatásunk alapján kialakított hipotézisünket. Feltűnő a lehetségesnek tartott építési időpont: Vitéz János érsekségével egybeeső humanista palota-átalakítás 1465-1471 közti évekre tehető. Ha nem tévedünk, akkor megelőzi Urbinót, Budát, egyszerre létesül a pápák kertjeivel Rómában, Pienzában! Az érseknek „hivatalból” is kellett, hogy római kapcsolatai legyenek, de a

szükségesnél sokkal szorosabbak és élénkebbek voltak ezek. Az itáliai nagy humanista létesítményeket tekintve az esztergomi érsek kortárs és egyenrangú építető és műpártoló, amelyet az eddigi művészettörténet-írás nehezen tudott elfogadni, túl korainak vélte, hiszen nem álltak rendelkezésre megfelelő kutatási eredmények és elemzések. Az esztergomi palota egyik, falfestményekkel díszített terme, a Studiolo mellett éppen a függőkert létesítése bizonyítja állításunkat.

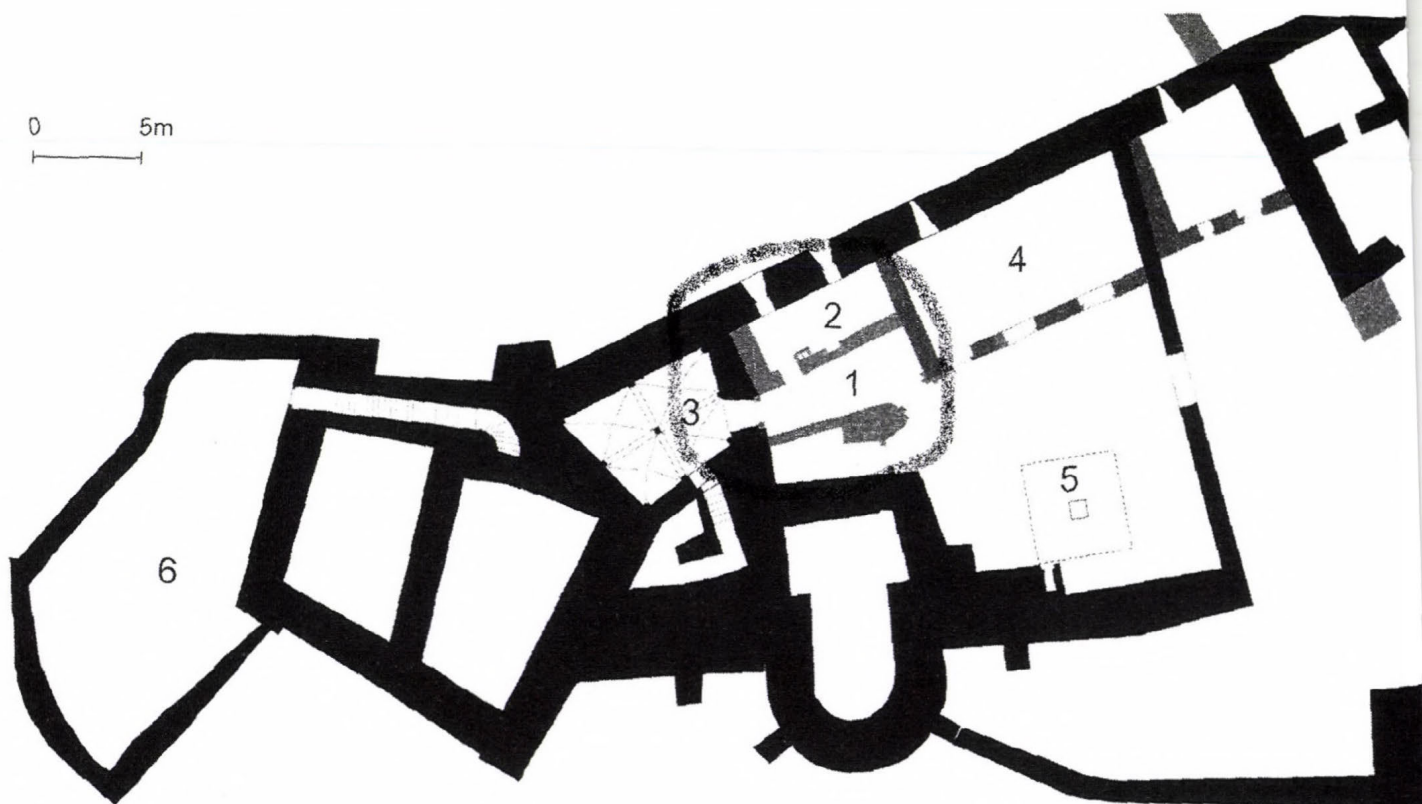
Tanulmányunkban joggal kíséreltük meg a reneszánsz térhódításának egyik korai magyar példajaként Vitéz János humanista érsek esztergomi függőkertjének azonosítását és bemutatását az adott kor élvonalbeli alkotásaként. A 15. századi, reneszánsz palotaeszménybe illeszkedő függőkert példáit követve az esztergomi belső kert, vagyis az íves alépitményen nyugvó függő-

kert ugyan kicsiny volt, de tartalmazta mindazokat a fontos elemeket, amelyek egy humanista főúrnak pliniusi villatervezés alapján illett megalkotni. Az elpusztult emléket Antonio Bonfininak – a létesítés után kb. húsz évvel készített – leírásából ismerhettük meg. Az építető Vitéz János, a magas műveltségű esztergomi érsek közvetlenül tanulmányozta az antik auktorokat, Petrarca által ajánlott „magnificenciát” gyakorolva újította meg a középkorból örökölt Esztergom Várbeli palotáját. „Az építető és az építész a klasszikus modelleket nem szó szerint, hanem a helyszínhez és a lehetőségekhez képest módosítva adaptálták, és csak mintegy ihletőként, ötletadó forrásként használták fel.” A kert mellett ez különösen vonatkoztatható a fürdőkre és az elmélkedő toronyra. Kertünk technikai megoldásában nem maradt el a kortárs római példáktól sem, két ívvel alátámasztott teraszon helyezkedett el

a Kápolna mellett, ahol az összegyűlő, átfolyó vizeket megszűrve vezették le a kert alatti ciszternába. Vitéz János hírneves függőkertje a korai itáliai kertekkel egyidőben készült, amely a magyar művészet európai szintjének ékes tanújele.

FÜGGELÉK

A tudományos szakirodalomban, nevezetesen Buzás Gergely régész egy tanulmányában felmerült Bonfininél említett fürdő funkcionális kikerekítése – a caldarium-frigidarium antik modellnek megfelelő két helyiség igénye –, és ezzel összefüggésben a függőkert más helyre való meghatározása. Buzás Horváth István felismerését továbbfejlesztve a csak caldariumnak vélt fürdőt még egy helyiséggel egészíti ki, amely frigidariumként szolgált, s eme helyiségek fölé helyezi a függőkertet. Mindezek a belső palotaszárny,

20 |

vagyis a lakótorony toldalék helyiségének – a feltárók elnevezése szerint Beatrix terem – északi homlokzata elé kerülnek (21. kép). A konyha melletti, ma is átjárható caldarium fürdőhelyiségként azonosított helyiség képezi az elgondolás alapját. Azonban a frigidarium építészeti megoldására, s a fölötte létesített födémre és teraszra nézve nem regisztrálhatók olyan szerkezeti maradványok, lenyomatok, amelyek valós támpontot nyújthatnának. A tanulmány sok elméleti alapú, csak valószínűnek tartott megállapítást tesz, miként lehetett a szintek viszonya, a födém, a teraszburkolat, a források szerinti tornác, de állításai alátámasztó háttért képező konkrétumokat nem közöl. Fontos és elgondolkodtató megállapítások vannak viszont a 15. század derekán működő átjárók, nyílások, lépcsők létezéséről és viszonyáról. Buzás szerint még nem létezett Vitéz idejében a ciszterna fölötti boltózat helyiség, s az általam

Xystisként meghatározott ívek sem, mely így kérdéssé teszi a Vitéz érsek nevéhez kötött függőkert ide való azonosítását. Ha ezek még nem épültek meg, akkor viszont Buzás javaslata a kápolna kapuhoz és a palotához való feljárásra műszakilag irreális, meredek lépcsőt eredményezne. Kétségtelen, hogy a kápolna melletti teraszra – a mi függőkertünkhöz – felvezető lépcsősor eredetijét a Jagello-korból örököltük (már csak budai márga anyaga miatt is), de nem volt kizárt korábbi, más lépcső, vagy más irányú feljárás (pl. nem a Kápolna felől) erre a teraszra, amely Vitéz idejében véleményem szerint már megépült. Ha Bonfini leírásához ragaszkodva a fürdő említésekor helyet kell keresnünk a hideg fürdőhelyiségnek, akkor a sokkal karakánabb építészeti részlet, az íves alépitmény sem lenne elhanyagolandó, amely Buzás Gergely rekonstrukciójában nincs.

22 |

ABSZTRAKT

Tanulmányunkban elvégeztük a reneszánsz térhódításának egyik korai magyar példájaként Vitéz János humanista érsek esztergomi függőkertjének azonosítását és bemutatását. Az elpusztult emléket Antonio Bonfininak 1490 körüli leírásából ismerhettük meg. A kert az esztergomi középkori eredetű érseki palotában volt, a 16-17. századi török háborúk miatt pusztult el. Az esztergomi belső terasz kert, vagyis az íves alépitményen nyugvó függőkert kicsiny volt, de tartalmazta mindazokat a fontos elemeket, amelyek egy humanista főúrnak pliniusi villatervezés alapján illett megalkotni a 15. századi, reneszánsz palotaeszménybe illeszkedő függőkert példáit követve. Az építető Vitéz János, a magas műveltségű esztergomi érsek közvetlenül tanulmányozta az antik auktorokat. Petrarca által ajánlott „magnificenciát” gyakorolva újította meg 1465-71 között a Esztergom Várbeli palotáját többek között pl. studiolo, nagyterem és a terasz kert létesítésével. Kertünk technikai megoldásában nem maradt el a kortárs római példától sem, két ível alátámasztott terazon helyezkedett el a Kápolna mellett, ahol az összegyűlő, átfolyó vizeket megszuve vezették le a kert alatti ciszternaába. Vitéz János hírneves függőkertje a korai itáliai kertjeivel egyidőben készült, amely a magyar művészet európai szintjének ékes tanújele.

20 | A függőkert helyének azonosított terasz mai képe (szerző felvétele)
 21 | A hideg és meleg fürdő helyének, s felettük terasz kertnek elhelyezkedése Buzás Gergely szerint:
 1. caldarium, 2. frigidarium, ezek fölött a terasz kert (Est tu scholaris, 52. oldal, vá. I. & rajz)
 22 | Függőkert rekt

Jegyzet

- 1 Az esztergomi középkori palota öszszefoglaló leírása: Vukov Konstantin, A középkori esztergomi palota épületei, ETK, Bp. 2004. (A szerző PHD értekezésének könyv formája)
- 2 Prokopp Mária, Vitéz János esztergomi palotája, in Janus Pannonius –Memoria Saeculorum Hungariae 2, Akadémiai, Bp.1975, 255-264. pp.
- 3 Ifjabb Plinius leveleiben (II. könyv 17 olvasható vidéki villa leírás, Filarete és Alberti ajánlásainak hatása kimutatható. A magnificentáról I.! Feuerné Tóth Rózsa, Művészet és humanizmus a korareneszánsz Magyarországon, Művészettörténeti Értesítő 1987/1-4 sz., 11. p.
- 4 A Domus Severiane legújabb és legpontosabb épületfelmérését készítették el a lipcsei és cottbusi egyetemek kooperációjában 1998-2001 közt, így a hatalmas komplexum elemzése, feldolgozása lehetővé válik. Prof.Dr. U. Werfeling, Bauaufnahme der „Domus Severiana“ auf dem Palatin in Rom, in: Bauaufnahme in der Denkmalpflege, A. Bruschke Hrsg. Fraunhofer Vlg,Stuttgart 2005.
- 5 Pasquale Rotondi, Il palazzo ducale di Urbino, Urbino MCML. Tom I-II, A könyvben szerepel Renato Brusaglia a maradványok alapján készített rekonstrukciós távlati rajza a függőkertről.; Carlo Bo, Der Herzogspalast in Urbino/Il palazzo ducale di Urbino, Klassische Reiseziele, Atlantis kiad. Navarra, 1989. Ez utóbbi könyv 29. oldalán látható a függőkert átmeneti bádogos-szerkezetű lefedése.
- 6 Feuerné Tóth Rózsa, A budai vár függőkertje..., 32. p. Idézi Bonfini 1487-88-ban keltezett Averulinus-előszavát, miszerint "...Mellőzöm a királyi kerteket, kerti lakokat és kertet ékesítő alkotásokat...", mint már meglevő műveket. Tehát a budai kertek 1487 előttiek..
- 7 Feuerné Tóth Rózsa, Művészet és humanizmus..., Bp. 1987, 28.p., Bonfinit idézi: „Bécs elfoglalása után (Mátyás király) a várban függőkerteket, loggákat (heliocaminos) épített és márványkutakat melyekbe csöveken keresztül vezette a vizet (App. V.h.)”
- 8 Bonfini szövegrész (Bonfini IV. Tized, III. könyv) közlése latinul és Geréb fordításban: Prokopp Mária tanulmányában, I. 2. jegyzet! Heltai Gáspár 1575-ben kiadott krónikája e szövegrésze Bonfinire támaszkodik, mint annak szép magyarítása (XXXI. rész), e részlet közlése: Esztergomi Helikon, irodalmunk várostörténeti olvasókönyve 1.kötet, Tatabánya 1989.,163. p.
- 9 Geréb László nem a teljes bonfini művet fordította le. Ezt a fordítást használja Prokopp Mária 2. jegyzetben idézett művében.
- 10 További Bonfini fordítások-értelmezések: 1979-ben Marosi Ernő (Esztergom, királyi vár, TKM füzetek 16): „Továbbá csináltatott melegvizű és hideg fürdőket, meg kettős kertet, melyet tornáccokkal ékesített, felül pedig folyószóval koronázott. Ezek között a sziklánál kerek tornyot emelt... kellemes kilátást és a kertetől eredő gyönyörűséget nyújtott, a hely pedig bölcselkedésre és szemlélődésre felettébb alkalmas.” 1995. Kulcsár Péter (teljes mű fordításában, Balassi Kiadó): „Az érsekségre rendkívül rátermett volt, hiszen a várban épített egy tágas ebédlőtermet, elébe csináltatott vörös márványból egy hosszan nyúló gyönyörűséges kerengőt kettős pódiummal. (100) Az ebédlő fejénél felállította a Szibillák csúcsíves boltozatú szentélyét, amelyben valamennyi Szibilla ott sorakozik. A teremben nemcsak Magyarország összes királya látható, hanem a szkíta elődök is. Ezenkívül meleg és hideg vizes kamrákat csináltatott meg két kertet, melyet oszlopsor ékesített, és a tetején sétatűt körített. A kettő között egy szikla mellett kerek tornyot emelt, amely különféle étkező- és lakoszobákra oszlott, felül tarka ablakkal díszítve, és a kápolnát sem hagyta ki belőle; szín-
- te állandóan ebben lakott, mert ez a Dunára és a kies kertekre nézve szép kilátást nyújtott; bölcselkedésre, elmélkedésre kiválóan alkalmas hely.” Ez a fordítás sem kapcsolódik a valós objektumhoz, ezért pl. az ambulacrum szó „hosszan elnyúló kerengővé” vált.
- 11 Az esztergomi Balassa Múzeum gyűjteményében
- 12 Horváth István: Mátyás kori építkezések az esztergomi várban; Komárom-Esztergom megyei Múzeumi Szervezet Tudományos Füzetek 6., Tata 1990. A hordozható fűtőeszközről: Ippolito d'Este modenai számadás és leltárkönyveiben említenek „al bagno uno fornaco di bronzo”-t, azaz a fürdőnél bronz katlan, 1487. év 29/b lap Waigand József regesztái, KÖH Tervtár-cédulatár
- 13 Bonfini első német fordítása 1545, más kiadásban: „Ungerische Chronica, Das ist ein grundtliche beschreibung deß aller mächtigen und gewaltigsten Königreichs Ungern” „Erstlich durch den hochgelehrten Herrn Antonium Bonfinium in 45 Büchern in Latein beschrieben:...” „...durch einen der Freyen Künste/ Historien und alter Geschichten / Liebhabern /P. F. N.” 1581 (OSzK és KÖH könyvtárban is megvan)
- 14 Feuerné Tóth Rózsa, Művészet és humanizmus..., Bp. 1987. 31.old.
- 15 Ez jól látszik Erhard Schön 1541-es metszetén. Mérnöki traktátusok pl. Taccola és Francesco di Gioigo művei. A témáról és Budáról: Feuerné Tóth Rózsa, A budai vár függőkertje és a Cisterna Regia, in Magyarország reneszánsz és barokk, szerk. Galavics G., Bp. 1975. II. pp 11-54.
- 16 Koppány Tibor foglalkozott a Szatmári-féle oszlop-tornác rekonstrukciójával, összegyűjtve az ide tartozó töredékeket. 2000-ben Farbak Péter doktori disszertációja részletezte Szatmári érsek építő és műpártoló tevékenységét, közte az esztergomit is. Publikálása: Farbak

SUMMARY

The reconstruction of the medieval palace for a renaissance residence was established by the humanistic Archbishop Johannes Vitéz (activity between 1465-1471). The terraced garden, called "giardino pensile" in the description of Plinius is also part of a humanistic residency. After the analysis of the situations of the early Italian renaissance gardens in Rome, Pienza, Urbino, and Royal Buda, its place can be identified in the Esztergom Palace on the terrace next to the private residence Chapel. Bonfini's description from 1491-96 also mentions a tower next to the terraced garden, which was a favourite staying place of Archbishop Vitéz. According to the correct interpretation, the tower could be found between the bath and the garden (or gardens). Descriptions of the view from the tower to the garden, however do not refer to the terraced garden. This means that there were two gardens: an internal and an outside garden: the internal so called – terraced garden and the external one are not one and the same. In all probability, at that time – like in the last century – there were gardens on the small island area between the Danube and Small Danube-arm. Viewing from the staircase leading to the palace the White Tower can really be found between the referred bathing house and our terrace garden, discovered by us.

The internal garden was a small one, but contained all important elements, which were expected from a humanist aristocrat. It was placed on a terrace shored up by two arches (the Latin *systis*). The screened rainwater from the terraced garden was collected by the cisterne, still existing under the garden terrace, according to the early renaissance garden's systems.

- Péter, Szatmári György, a mecénás, Művészettörténeti füzetek 27., Akadémiai, Bp. 2002., 100 és 101. kép. Sajnálatos módon -a fotók tanúsága szerint – jó néhány baluszter eltűnt a 30-as évek óta. Ma műtárgyvédelmi okból műkópiákat látni, továbbá analóg kiegészítő baluszterpéldányokkal. Így azután nem olvasható le, mit találtak a feltárás idején, tehát mi volt a hiteles, eredeti maradvány. Az eredeti darabokat a kivitelező vitte el 1990 táján (OMF Székesfehérvári és Visegrádi Építészeti Osztálya), sorsukról nincs írásos beszámoló, publikáció. L! Vukov Konstantin, Egy lépcső patográfiája, in Pavilon 6.sz.
- 17 Lásd 1. jegyzetben a szerző összefoglaló munkáját
- 18 A palotában az egykori 12. század végéig, két boltmezőben keresztboltozattal fedett termet falfestészeti eszközökkel, humanista programmal tette igazi reneszánsz térévé. Ez a terem Vitéz János Studiólója, a festmények közül a négy sarkallatos erény képe maradt meg.
- 19 Feuernéóth Rózsa elemzése szerint a humanisták megpróbálták rekonstruálni a vitruviusi, pliniusi építészeti és az ehhez tartozó terminológiát. A terminológia sokszor fontosabb, mint maga az építmény, amelyre az elnevezést „ráhúzták” annak érdekében, hogy minél jobban megfeleljen az antik eszménynek. Ezért lehetséges, hogy Bonfini az egyszerűbb, középkori módi szerinti fürdőt az antikvitásban együttjáró „hideg-melegvízes” fürdővel nevezte meg Esztergomban (L! Feuernéóth Rózsa, Művészet és humanizmus..., Bp. 1987, 32. p.)
- 20 Buzás G., Vitéz János érsek fürdője és kertje, in „Es tu scholaris” ünnepi tanulmányok Kubinyi András 75. születésnapjára, Budapesti Történeti Múzeum, Bp. 2004, 51-59. pp.
- 21 Buzás, i.mű, 52. p. alsó ábra és 54. p. ábrája, 1 sz. caldarium, 2.sz. frigidarium (cikkünk 21. képén)

JÁGER TÜNDE

A székesfehérvári Piac tér szabadtér-építészeti koncepciója

*Conceptual open space architecture
of Piac square, Székesfehérvár*

LEKTOR | SZILÁGYI KINGA

11

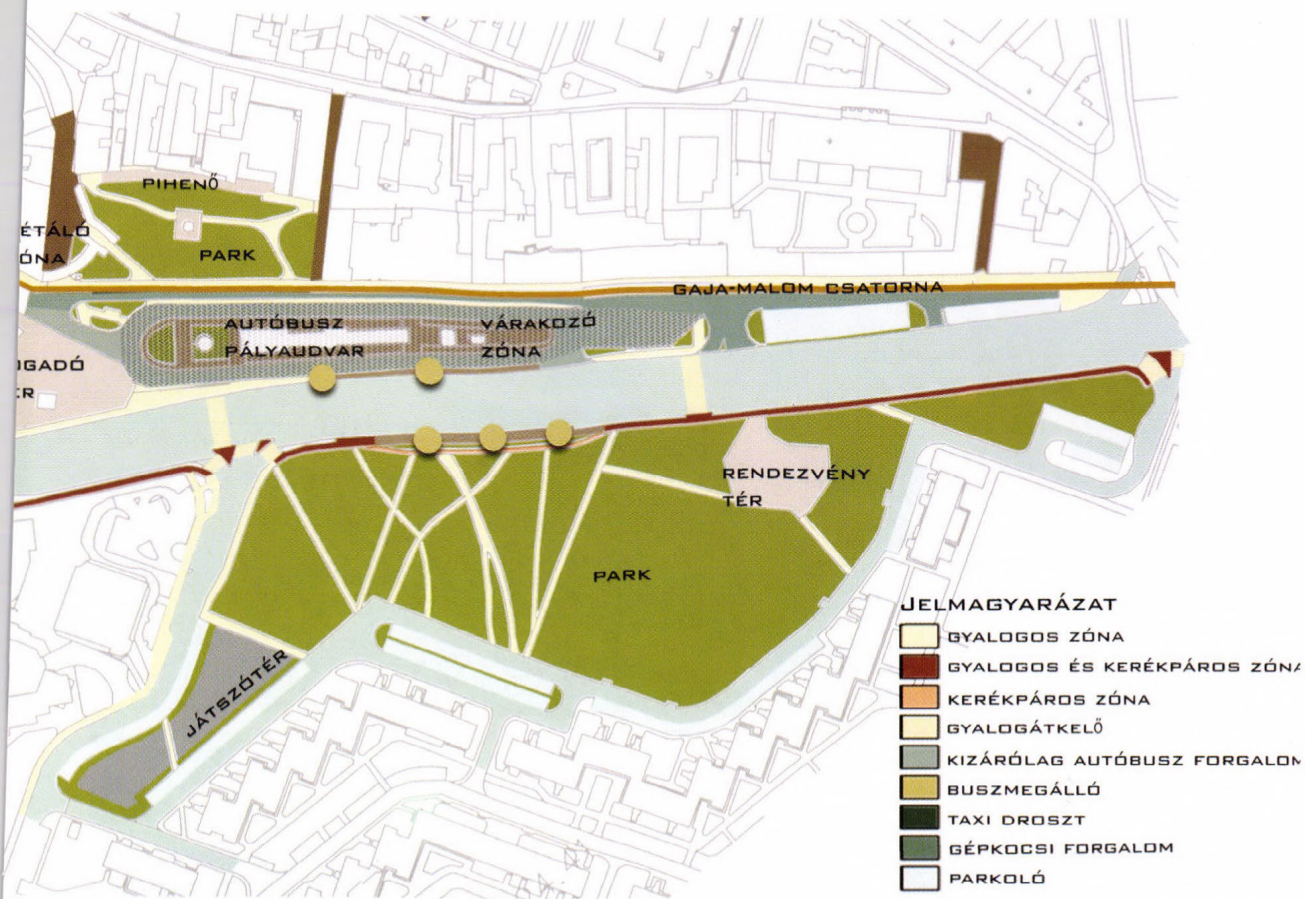

21

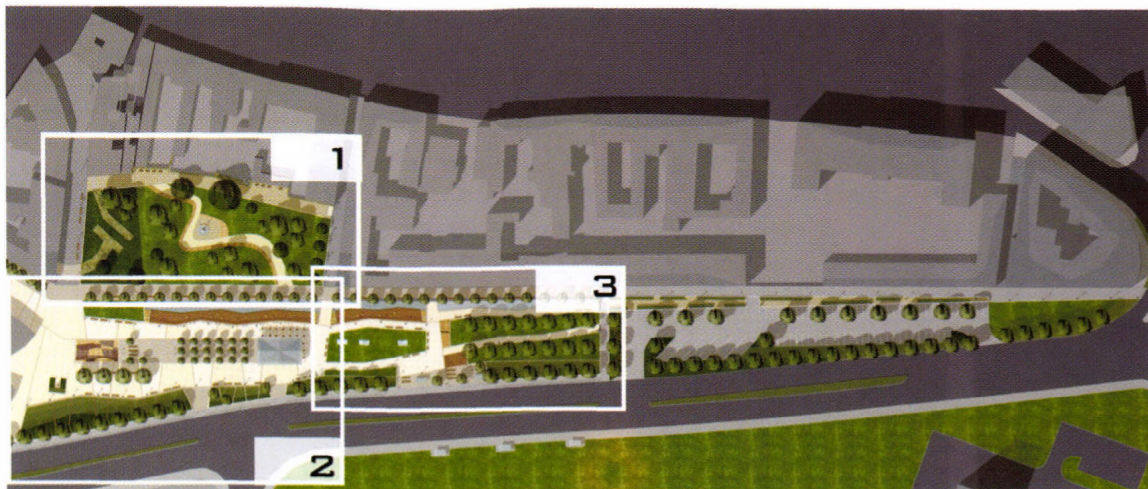

31

41

51

Az elmúlt évtizedekben a városi terek sora esett áldozatul a közlekedés-orientált városfejlesztésnek, elveszítették vonzó közösségi funkcióikat, és gyakran forgalmas közlekedési csomóponttá, átszállóhelyé, vagy épp autóbussz-végállomássá degradálódtak. A székesfehérvári Piac tér valaha a város életének egyik fontos helyszíne volt, a szokásos kereskedelmi funkciókon túl a társadalmi

érintkezés helye, városi szabadtér, ahol mindig történt valami, ahová nem csak piacozni járhattak az emberek. A tér ma városzerkezeti adottságaihoz és történeti értékeihez képest is méltatlan állapotot mutat. Meggyőződésem, hogy a gyorsan fejlődő megyeszékhely egy átgondolt, a tágabb térségre is kiterjedő szabadtér-építészeti tervvel a helyi lakosság rekreációs igényeit kielégítő, a város arculatát

- 1 | A Piac tér ÉNy-ről
- 2 | A Piac tér DK-ről
- 3 | Épületek kor szerinti megoszlása
- 4 | Funkcióelemzés
- 5 | Átnevezési helyszínrajz

javító, s ezzel a turizmus számára is új vonzerőt jelentő programot valósíthatna meg. Diplomatervemben a Piac tér kert- és szabadtér-építészeti tervével Székesfehérvár belvárosának rehabilitációjára kívántam javaslatot tenni.

A Székesfehérvár történelmi belvárosának közvetlen közelében található tervezési területet Északról a Liszt Ferenc utca és az Alba Plaza, keletről a belváros, dél felől a Vörösmarty tér, nyugatról a nagy forgalmú Palotai út határolja.

A terület építészeti szempontból stíluspluralizmus jellemzi, itt találkoznak a történelmi belváros, az új kereskedelmi- és szolgáltató létesítmények épületei, valamint a hetvenes-nyolcvanas évek társasház lakóterületei. A tér alapvetően két részre bontható: a várfal előtti parkra (Várfal park), és a Piac térre. A területet tagolja a Mátyás király körút meghosszabbításának csökkentett forgalmú szakasza. A Piac téren található a városi autóbusz-pályaudvar, amely már nem felel meg a forgalmi igényeknek és a minőségi elvárásoknak. A most épülő ideiglenes pályaudvar lényegében a meglévő rekonstrukciója és bővítése, de a hosszú távú elképzelések szerint a vasútállomás közelében épülne fel egy új közlekedési központ, mely teher-

mentesíti ezt a területet, és városképileg is kedvezőbb megoldást adhat. A terület tehát jelenleg a buszpályaudvar közvetlen környezeteként funkcionál, zöldfelületként, szabadtérként nincs jelentős szerepe. A városzerkezeti pozíció miatt azonban igen fontos a tér, részben mert lehatárolja a Palotai út forgalmát a védett műemléki Belvárostól, részben mert elválasztja a Belváros történelmi egységét az XX. században épült lakótelepektől, s ugyanakkor ez a tér tud csak megfelelő kapcsolatot nyújtani a két eltérő jellegű városzerkezeti egység között.

A vizsgálati munkarész kiterjedt a természeti adottságokra, a történelmi elemzésekre, a térségre készített településfejlesztési koncepciókra, tervekre, a városzerkezeti elemzésekre, az épületállomány és a növényállomány vizsgálatára, funkcióelemzésre, a közlekedési és forgalmi kapcsolatok, illetve a vizuális kapcsolatok vizsgálatára.

CÉLKITŰZÉSEK

A terv alapvető célja egy olyan élehető, emberi léptékű, multifunkcionális városi szabadtér víziójának megfogalmazása, mely minőségében és használati struktúrájában is megfelel a XXI. századi környezetkultúra

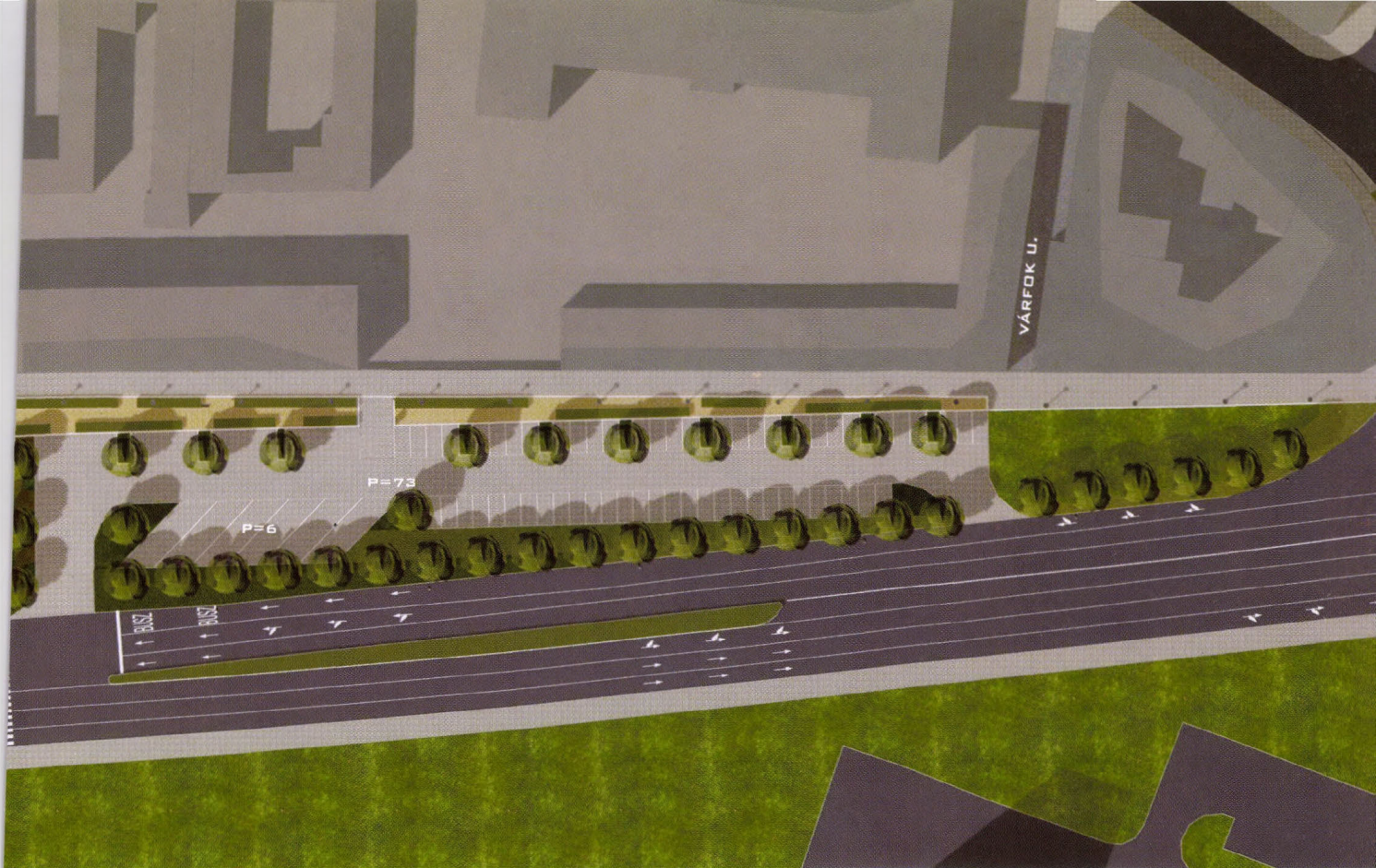

61

71

81

91

elvárásainak. A terv harmóniát kíván teremteni a szűk települési környezet építészeti sokszínűségében, így városképi szerepe inkább szintetizáló, mint hangsúlyképző. A tér elhelyezkedéséből adódik, hogy a történeti belváros előterének szerepét töltsse be; ezt a javaslat a vizuális és fizikai kapcsolatok megteremtésével, erősítésével, meghatározó funkcióként kezeli.

A terv célja emellett olyan speciális vonzerejű tér kialakítása, amely akár hosszabb itt tartózkodásra is alkalmas, tehát nemcsak átvezető, irányító, szűrő zónaként funkcionál a belváros felé, hanem mind a helyiek, mind a turisták számára célpontként jelenik meg. A tér ma is jól ismert találkozási, tájékozdási, információs pont, amely a gyalogosfelület növelésével, a forgalom átszervezésével tovább erősödő, alapvető funkció lehet. A fiziológiai komfortérzet megteremtése, kedvező mikro- ill. helyi klímaviszonyok kialakítása a városi terek megkerülhetetlen kérdése. Erre jelent választ a Gaja-Malom-csatorna egy szakaszának kibontása, s ezzel egy klimatikus szempontból is értékes vízfelület megjelenése a téren, valamint a zöldfelületek arányának ésszerű növelése és jól szervezett téralkotása. A Piac tér forgalma, intenzív városi használata

miatt a terv a biztonság, a közbiztonság szempontjait a növénytelepítésnél, a világításnál, a burkolat-architektúra kialakításánál, a térszervezésnél és a forgalomszervezésnél egyaránt előtérbe helyezi.

A PIAC TÉR MEGÚJÍTÁSÁNAK KONCEPCIÓJA

A vizsgálatok alapján a koncepció a város-szándékaihoz és hosszú távú terveihez igazodva számol a helyi gépjárműforgalom csökkenésével, a buszpályaudvar a tervezési területen kívülre való helyezésével és a belváros-peremi helyzetből adódó megújítási szándékkal. Ezek fényében a jelenlegi gyalogosfelület minőségének emelése mellett a terv annak területét is növeli a Palotai út egy sávjának hozzáfűzésével.

A tervezési terület alapvetően két jól elkülöníthető részből áll: a Várfal-parkból és a Piac térből. Az utóbbit a koncepció kialakításánál további három nagyobb egységre bontottam: Az Alba Plaza előtti részen kapott helyet egy többfunkciós tér, mely jelenleg is találkozási pontként működik. A terv egyik legfontosabb koncepcionális eleme a Gaja-Malom-csatorna, melynek felújítása egyébként is időszerű

lenne. A vízfolyás kibontásra, bemutatóra érdemes, hiszen a város történeti fejlődésében is fontos szerepet játszott. A megjelenő vízfelület a szabadter értékes vizuális eleme lehet, ezért javasoltam a csatorna Piac téri szakaszának kibontását, mely a multifunkcionális tér és az átmeneti zóna egy részén teljesen nyitott vízfelületként jelenik meg. A tér jellegzetes, hangsúlyképző eleme a leendő kávézó épülete, mely a jelenlegi jegyárutó bódé átépítésével alakítható ki. Az épület tömb tengely-meghatározó szereppel is bír: a tér középtengelyét jelöli ki, ellenpontja pedig egy kiemelt egyári virágágy. A két tömb között középtengely húzódik, mely kapcsolatot egy raszteres rendbe ültetett, oszlopos fából álló liget erősít. Szintén fontos térszervező elem a barokk Szűz Mária szobor, mely eddig is a téren állt. A szobor a Liszt Ferenc utca tengelylezáró elemeként bekapcsolja a Piac teret a Belváros városi tengelyébe.

A többfunkciós tértől délre egy átmeneti zóna található, mely a buszmegálló és a parkolók felől tereli a forgalmat a központ felé. A harmadik nagyobb egység a környező irodák, a belvárosba igyekvők és a turisták kiszolgálását is megcélzó gépkocsi- és turistabusz parkoló. Ezeket a részeket

10 |

és a parkot egy árnyas sétány kapcsolja össze, fűzi egy tengelyre a belvárosba tartó utcákkal.

A Palotai út felől létrehoztam egy puffer zónát a tervezési terület teljes hosszában, ami optikai határt jelent, és így kialakulhat egy befelé forduló világ, melyet néha átcsapások, lyukak bontanak meg, hogy mégis betekintést nyújtsanak az arra elhaladóknak.

A terv koncepcióját, geometriai elrendezését és a szerkesztés alapvető elemeit a tervben elsődlegesen a burkolatok, valamint a támfalak mutatják, ezek adják az alapvető szerkezeti és funkcionális elemek elkülönítését, illetve összekapcsolását.

A burkolatok minőségének megválasztásakor fontos szempont volt a történeti környezethez való illeszkedés, a területre jellemző kőanyagok használata, valamint a hangulatok megjelenítése szempontjából az egyes választott anyagok színe is. A Belváros közvetlen környezetében a terméskő használata véleményem szerint kiemelt fontosságú, részben esztétikai okok, részben a történeti környezet tisztelgés miatt. A történeti környezethez kevésbé csatlakozó, gépköci és autóbuszforgalmat kiszolgáló területeken már térkő használatát javaslom. A fa burkolat megjelenése növeli az újra fel-

tárt csatorna városzerkezeti jelentőségét, kiemeli annak vonalát.

ÖSSZEGZÉS

A városzerkezeti adottságok miatt a Piac tér a székesfehérvári Belváros fogadóterének tekinthető, s ezt a funkciót vizuális és fizikai kapcsolatok megteremtésével kívántam hangsúlyozni. A két településrész között átmenetet képez, valamint összefogja a különböző korú épületállományokat.

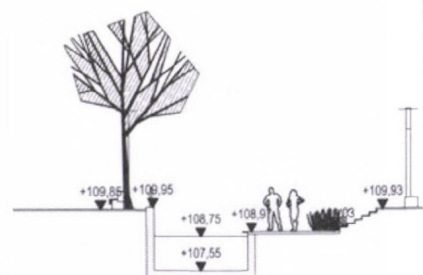
A városi mikroklima javítása szintén célom volt, mely véleményem szerint a nagyobb zöldfelületek és a jelentősebb méretű vízfelület kialakításával megvalósult.

A növényfajok kiválasztásánál elsődleges szempont volt, hogy azok városstűrők legyenek. A faszorok fajtáinak kiválasztásánál figyelembe vettem a fák habitusát, valamint a lombszínéződést is, a parkban ezen szempontok mellett a reprezentativitás is előtérbe került. A területen a cserjefelületek a díszítőérték mellett elválasztó szerepet is betöltenek. A Palotai út forgalmától szükséges volt támfalakkal tagolt széles növényzással lehatárolni a Piac teret, ahol közép- és alacsony cserjék kaptak helyet. Különböző díszfűfajtákat alkalmaztam a Várfal-

parkban és a csatorna környezetében, melyek vízimítatóként is szolgálnak. A többfunkciós téren megjelenő egynyári kiültetés során a növények kiválasztásánál nagy hangsúlyt fektettem arra, hogy elsősorban magyar nemesítésű fajtákat alkalmazzak.

A tervezés során fontos volt a biztonságérzet megteremtése, és az éjszakai használat lehetővé tétele is. Emiatt a növénytelepítésnél, a térszervezésnél, és a világítás tervezésénél ezt tartottam szem előtt.

A diplomamunkámban kidolgozott szabadter-építészeti koncepció iránymutatás, példa kíván lenni Székesfehérvár döntéshozói számára, hogy kertépítészeti, szabadter-építészeti, zöldfelület- és környezetrendezési eszközökkel mind a város lakói, mind a külföldi és hazai turisták számára vonzó, élhető városi tereket lehet létrehozni.

- 10 | 2. terület- Multifunkcionális tér
- 11 | 2. terület- Multifunkcionális tér B-B metszet
- 12 | 3. terület- Átmeneti zóna
- 13 | Látványterv DK-ről
- 14 | Tervezett buszmegálló

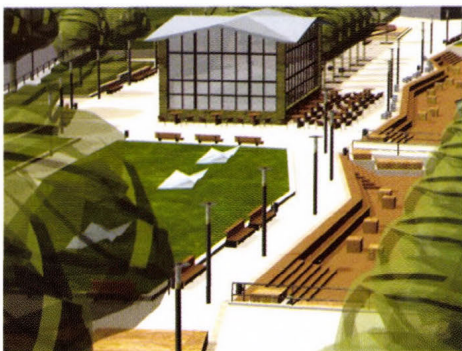
Jegyzet

- 1 A Tájépítészeti Kar Kert- és Településszerkezeti Tanszékén 2006-ban megvédett diplomaterv. Konzulens Bogner Zsuzsanna tájépítésmérnök
- 2 Fitz Jenő: Székesfehérvár és környéke. Székesfehérvár, 1997; Siklósi Gyula: Székesfehérvár-Palotai kapu (Szület kapu, Alsóvárosi kapu, Rác kapu). Székesfehérvár, 1999.

Felhasznált, feldolgozott irodalom és településrendezési terv:

Fitz Jenő: Székesfehérvár és környéke. Székesfehérvár, 1997
Siklósi Gyula: Székesfehérvár - Palotai kapu (Szület kapu, Alsóvárosi kapu, Rác kapu). Székesfehérvár, 1999.
44/2000 (II.17.) Belváros és környezetének középtávú közlekedési koncepciója.
Székesfehérvár Településfejlesztési Koncepciója 2001-2010. Székesfehérvári Regionális Vállalkozásfejlesztési Alapítvány. Székesfehérvár, 2002.
8/2004 (II.24.) Székesfehérvár belváros

és tágabb környezetének szabályozási terve és helyi építési szabályzata Székesfehérvár megaprojekt 2007-2013. Székesfehérvári Regionális Vállalkozásfejlesztési Alapítvány. Székesfehérvár, 2005.
Székesfehérvár Regionális Közösségi Közlekedési Központ műszaki megvalósíthatósági és összefoglaló környezeti tanulmánya. COWI Magyarország Kft. Budapest, 2005.

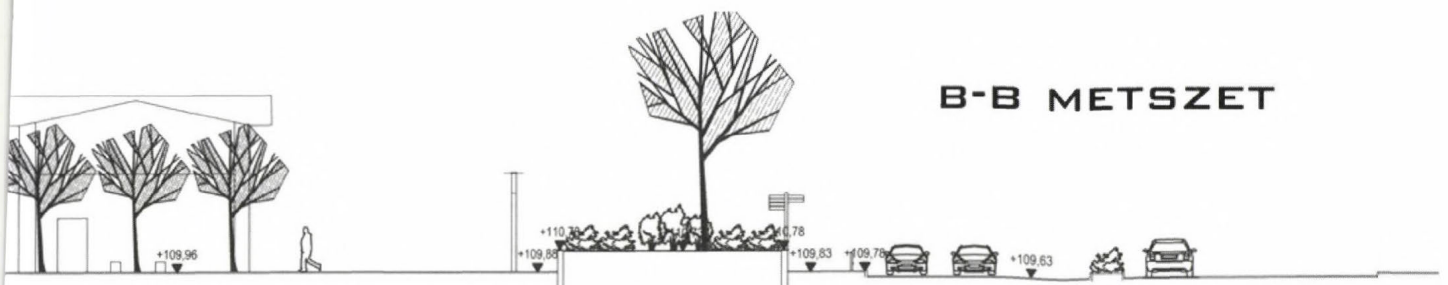
13 |

14 |

12 |

11 |

11 BALOGH PÉTER ISTVÁN, ERŐ ZOLTÁN

A budapesti „Négyes Metró”,
a településfejlesztés és a városi szabadterek
*The Metroline No.4 in Budapest,
the urban development and the open spaces*

LEKTOR | SCHNELLER ISTVÁN

ESETTANULMÁNY

Bár még mindig sok a kérdőjel, de egyre biztosabbnak látszik, hogy néhány éven belül elkészül Budapest negyedik metróvonalára Dél-Buda és Zugló (pontosabban és talán egyelőre: a Kelenföldi és a Keleti pályaudvarok) között. A korábban megszokottól eltérő módon a beruházással kapcsolatban különböző civil szervezetek egyre hangosabb kifogásokat fogalmaznak meg. Az ő szavaikkal élve: „a beruházás volumene miatt alkalmas arra, hogy a közép-európai városrégiók éles versenyében Budapestet az élre emelje vagy a sereghajtók közé küldje”. Valóban hatalmas beruházás, bár önmagában a nagyságrendje talán nem elég az említett hatások kiváltására, de területfejlesztési, városépítészeti – és ezen belül a városi szabadterekre gyakorolt – hatásai együtt már igen. Jelen tanulmány ezeknek a folyamatoknak az elemzésére vállalkozik.

A budapesti „négyes” – hivatalos nevén „Dél-Buda–Rákospalota” – metró minden bizonnyal a világ leghosszabb ideje aktívan tervezett városi vasútvonala. Az első konkrét tervek (hatvanas évek) megjelenése óta az „M4” sok változatban létezett és létezik a mai napig – sőt a vonal kiváltására, „meg nem építésére” is számos elképzelés született. Mind a megépülő vonal összvárosi és mikrokörnyezetre gyakorolt hatása, mind a felmerült alternatívák közlekedési és településfejlesztési következményei tanulságos elemzést tesznek lehetővé. A tanulmány most olvasható első fele a végleges eszköz- és nyomvonalválasztás, valamint a lehetséges alternatív megoldások közötti különbségeket mutatja be, a későbbiekben megjelenő második rész pedig a most épülő állomások közvetlen környezetére, ezen belül is a városi szabadterekre gyakorolt hatásokat elemzi.

TÖBB, MINT METRÓ

Közismert tény, hogy a fejlett nagyvárosok belső területei nem bírnak el a mainál nagyobb gépjárműforgalmat.

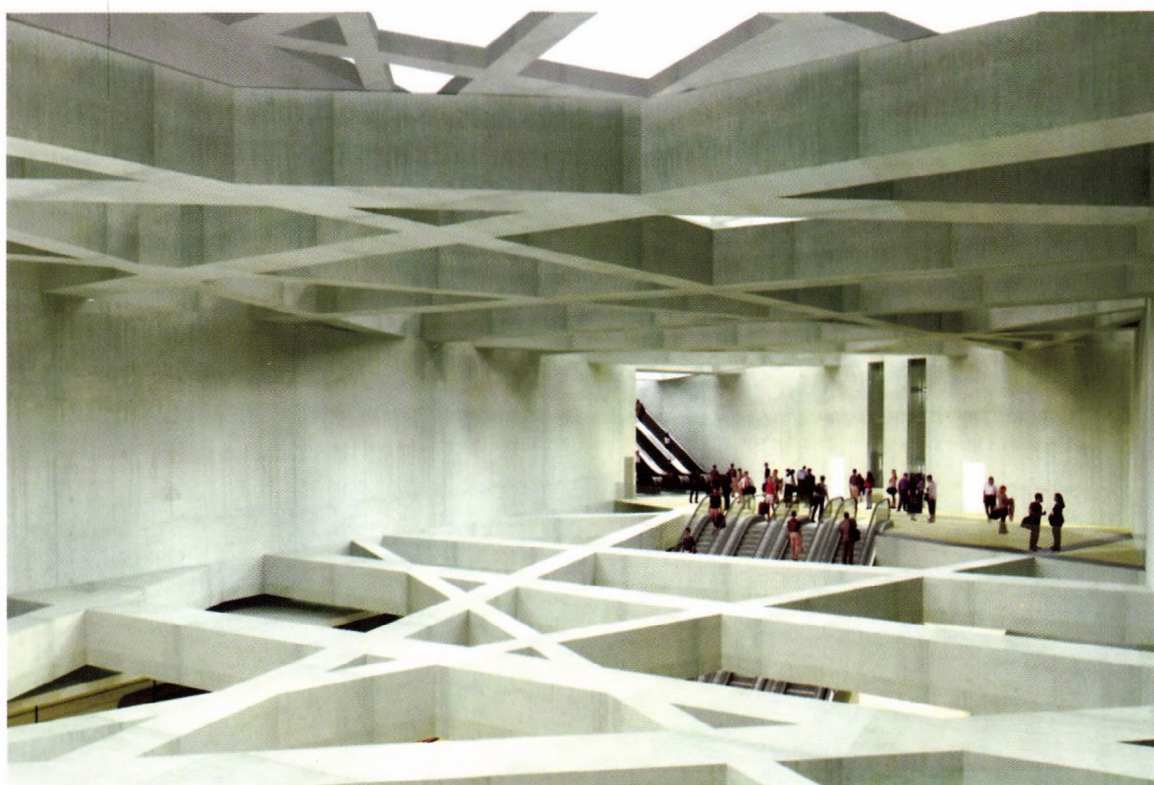
Ugyanakkor a sok átszállással és alacsony végsebességgel, illetve alacsony eljutási sebességgel jellemezhető tömegközlekedési rendszer – még ha viszonylag olcsóbb is – nem veheti fel a versenyt a kényelmesebb és gyakran gyorsabb egyéni közlekedéssel. Ezért a tudatos, koncepciózus településfejlesztés első lépése a 21. század nagyvárosaiban – itt elsősorban az ún. átmeneti zónák városi életbe való bekapcsolására, a rozsdavezeték feltárására kell gondolni – gyakorlatilag egyet jelent a közösségi közlekedési rendszer hatékony fejlesztésével.

A nagyvárosi közlekedési rendszerek jellemzően kétszintűek: egy biztonságos, kötöttpályás eszközökből álló gerinc- és egy rugalmasabb ráhordó-feltárási hálózatból állnak. Előbbi feladata a térség bekapcsolása az összvárosi rendszerekbe, míg utóbbi az utasok minél gyorsabb elérését szolgálja. Mivel a gerinchálózatnak nem alapfeladata az egyes területek feltárása, annak megállótávolsága még sűrűn lakott városrészekben is legalább 800 m, de inkább nagyobb; valamint lehetőleg minden egyes megállómelye

intermodális csomópont, vagyis több közlekedési eszközre lehet átszállni. A feltárási járatok ezzel szemben mintegy 400 m-es megállómely távolsággal a gyaloglási úthosszakat 250-300 m-re mérséklék, azaz 3-5 perc gyaloglást tesznek legfeljebb szükségessé.

M4

A véglegesített négyes metró jellegét tekintve megegyezik a kettes és a harmas metróval: hagyományos (nehéz) metró, 16 és 31 méter közötti mélységben vezetve, bár elődeitől eltérően az állomásokat felülről, részfalazásos technológiával építve készül. Az első ütemben, a két pályaudvar között 7,5 kilométer hosszú pályán fut és a végállomásokkal együtt 10 megállómely lesz – ez további 3,2 kilométerrel és 4 állomással bővíthet a Bosnyák térig, illetve még közel két kilométerrel a budaörsi virágpiacig. A klasszikus, „városon belüli” metró és az agglomeráció szerves kapcsolatát elsősorban helyi érdekű (elővárosi) vasútvonalak biztosítják – ezek az M4 esetében a Keletibe és Kelenföldre futnak (majd) be.

21

A négyes metró ötlete abból a korból származik, amikor a városközponttól távolabb létrehozott alközpontokat, lakótelepeket nagy kapacitású közlekedési kapcsolattal (metró, HÉV, villamos vagy városi autótút) kívánták ellátni. A hetvenes, nyolcvanas években mindenki metróról álmodott, hiszen a metró gyors, kényelmes és a koncentrált igények következtében olcsó kapcsolatot adott a lakótelepeknek, miközben a személygépkocsik alacsony száma miatt az autóbuszok gyorsan haladhattak. „A metrók gyakorlatilag a villamosok szerepét vették át, a villamosok a körirányú vonalakra és a metróval még el nem látott területekre kerültek.” A négyes metróra az újpalotai lakótelep és a dél-budai lakóterületek kiszolgálása hárult volna, de az eredetileg elképzelt nagyvonalú hálózatfejlesztés megrekedt, emlékeztet, hogy a 3-as metró sem érte el végül Káposztásmegyert. Az anyagi okokból kényszerűen lerövidített M4 így válhatott a nagy átmérős városi gyorsvasútból két „belső” pont közötti kapcsolatot adó vonallá.

A rendszerváltozás után azonban több szálon is felgyorsultak az események: a személygépkocsi használat elterjedése, a fizetőképes rétegek nagyarányú kiköltözése a városkörnyéki területekre a 80-as évekhez képest jelentősen átrendezte a forgalmi viszonyokat. Mindezzel párhuzamosan jelentősen megváltoztak a tömegközlekedési hálózattal – így a metróval – szemben támasztott igények is. A korábban hangsúlyozott „lakótelep – belváros” kapcsolat erősítése, a 7-es buszcsalád és a kiskörúti villamos kiváltása – vagyis „tisztán” közlekedés-szakmai szempontok – helyett a városon kívül jelentkező megállíthatatlan fejlődés közlekedési problémáinak javítása, valamint az egyre reménytelenebb helyzetbe kerülő történelmi városrészek rehabilitációjának elősegítése lett az új metró kiemelt szerepe. „Általános stratégiai szempontból tekintve a szándék az, hogy a fejlesztést, mely egyébként az agglomerációban valósulna meg, a délkeleti átmeneti zónába vonzzák, jobb tömegközlekedési lehetőségeket nyújtva a XI. kerületen

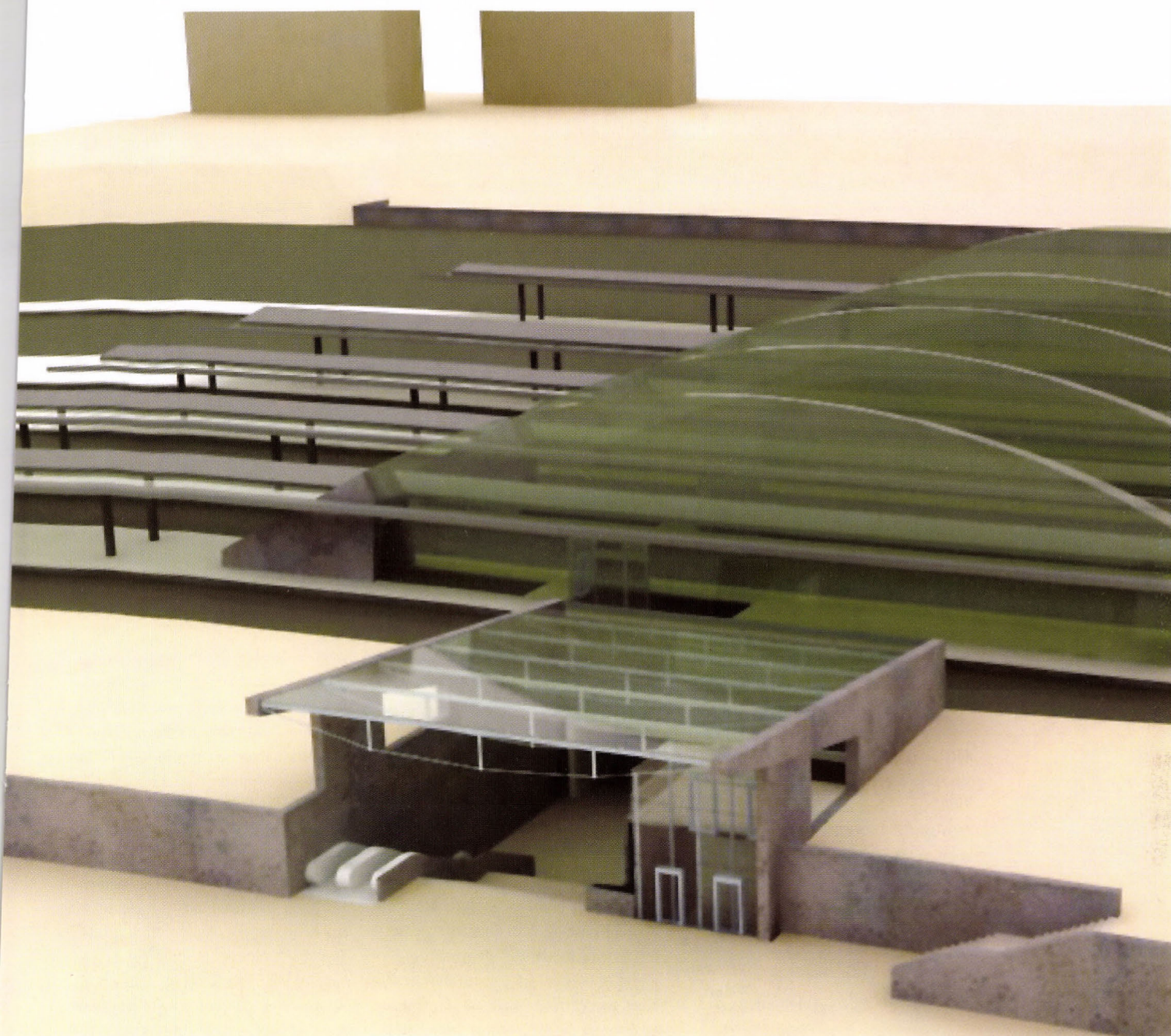
belül és azon át, majd a Dunán keresztül a IX. és XXI. kerület irányába. A jobb tömegközlekedés a városközpont jobb elérését és a rá nehezedő nyomás csökkenését is szolgálja, valamint hozzájárul a történelmi városmagon kívüli területek, a VIII., IX. és XI. kerület megfelelő fejlesztési potenciáljának kialakulásához.” Vagyis több, mint tíz éve már, hogy a hivatalos anyagokban is megjelentek a változó településfejlesztési szempontjai – az M4 azonban nem alakult át.

Az M4 ugyanis mind a mai napig ugyanaz a „hagyományos metró”, amely két, ugyan összvárosi szinten is jelentős fejlesztési kapacitásokkal bíró területet (a kijelölt és a lehetséges főpályaudvarokat) köti össze a jellemzően tömegközlekedéssel jól feltárt budai és pesti belváros alatt, azonban csupán villamosok esetében megszo- kott állomástávolságokkal. Csakhogy – és ezt a területfejlesztési potenciál

3 | Az M4 „Bocskai úti” állomásának látványterve
4 | Az M4 „Kelenföld” állomásának külső látványterve (Palatium Stúdió)

41

felmutatásakor a tervezők maguk is érezték – „2006-ban a tömegközlekedés fejlesztésének nem lehet kizárólagos célja, hogy a meglévő villamosokat és buszokat kiváltsuk és így »juttassuk levegőhöz a belvárost«” Vagyis a városfejlesztő erőt és a területi és szakmai szempontból is integrált tervezést lehetett és kellett volna inkább a középpontba állítani és olyan nyomvonalat és/vagy megoldást kialakítani, amely mélyebben aknázza ki a kínáló lehetőségeket.

De mi is a gond a négyes metróval? A Kelenföldi pályaudvar bekötése a városi gyorsvasúti rendszerbe több, mint jogos felvetés – mind közlekedési, mind településfejlesztési szempontból: húsz éve még valóban itt („az Osztlyapenkónál”) volt Budapest nyugati kapuja; akkor még „hihető” volt, hogy jelentős lesz a gépkocsiról közösségi közlekedésre váltók aránya ezen a ponton. Mindezt „városkapu” jellegű fejlesztésekkel lehetett volna elősegíteni: nagy autópálya-csomóponttal,

változatos kereskedelmi funkciók és hatalmas P+R parkolók kiépítésével. Csakhogy mire elkezdődött a metró építése, a „nyugati kapu” már elkészült Budaörs térségében – kizárólag kereskedelmi fejlesztések által, tökéletesen nélkülözve a közösségi közlekedés nyújtotta előnyöket – és Kelenföld a maga viszonylagosan kisebb és bonyolultabb fejlesztési területeivel a „városban rekedt”.

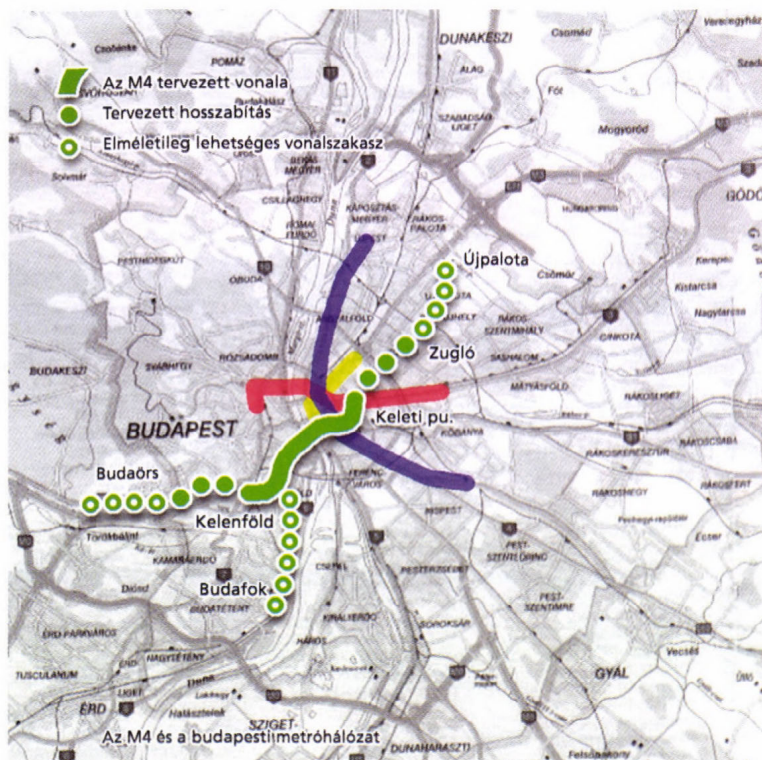
A politikai változások utáni zűrzavar, a sokat emlegetett 1990-es

Önkormányzati Törvény (a kerületek és települések „túlzott” önállósága; a főváros „szétesése”) és az azóta sem sokat javult kommunikáció- és együttműködés-hiány Budapest és a környező települések között sajnos logikusan vezettek a kialakult helyzethez. A gond az, hogy Magyarország legnagyobb infrastrukturális beruházása nem csak katalizálni nem képes a folyamatokat, hanem érdemben reagálni sem tud azokra. „A P+R-parkolók és a minőségi buszok ráhordás vonzerójének kihasználására a mai terv, azaz az M1-M7, illetve M3 autópályán és más bevezető utakon kialakuló dugóövezeten belül végállomásozó 4-es metró egyszerűen nem alkalmas.” Vagyis a végállomások kijelölése a „rég” indokokkal nehezen állja meg a helyét. Megváltozott a felszíni közlekedés rendszere: az egyre erősödő gépkocsi-forgalom ellenére sikerült hatékonyan fejleszteni a 7-es buszcsládot; helyesen felismerve fontosságát remélhetőleg hosszútávon biztosított a kiskörúti villamos fennmaradása – sőt felmerült „visszahosszabbítása” is a Nyugati pályaudvarig. Szintén eldöntött tény az 1-es villamos átvezetése Budára. Tehát az állomások városon belüli pozíciója és ilyen sűrű, „villamos-szerű” kiosztása is egyre vitathatóbb. A VEKE kritikáinak is visszatérő eleme az, hogy a javasolt vonal így sok átszállást tesz szükségessé, a sűrű állomások tovább csökkentik a lehetséges időnyereséget.

A LEHETSÉGES HOSSZABBÍTÁSOK

Nem véletlen tehát, hogy az M4 folyamatos viták tárgya és hogy az egyik sokat emlegetett kérdéskör éppen a „végleges” végállomások meghatározása. És bár a vonal meghosszabbítását önmagában az utaslétszám nem tudja alátámasztani, a településfejlesztési szempontokkal való együttes vizsgálat talán kedvezőbb összképet fest.

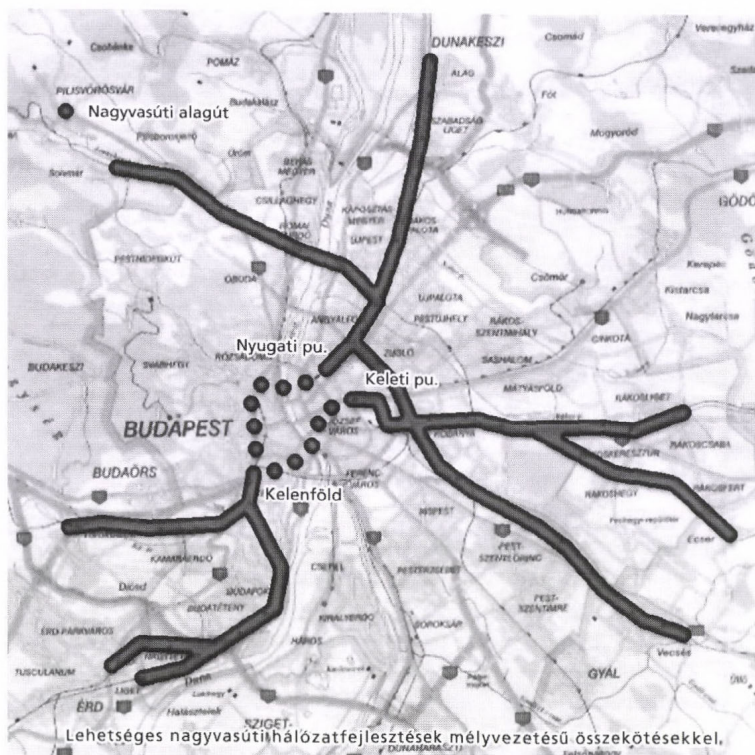
A Bosnyák téri szakasz esetében a Thököly úti (jelenleg nem közlekedő) villamos kiváltása és a Rákosokról

érkező buszok Baross térről való „kiszorítása” a metró elsődleges feladata. Mindezek megítélésében nem egységes a szakemberek véleménye. Azonban ha az új végállomás térségének – Zugló vadonatúj, hatalmas, tervezés alatt álló központjának – városon belüli szerepét, annak törvényszerű erősödését, presztízs-növekedését vizsgáljuk, akkor egyértelmű a verdikt: az M4 jogosan kerül meghosszabbításra a Rákospatakig. Sőt. Településfejlesztési és intermodalitási szempontból is joggal merülhet fel egy további szakasz megépítése: akár az újpalotai lakótelepig, akár a Pólus bevásárlóközpontig; de talán leginkább az M3-as mentén (a „Shell kútnál”) kialakuló új városkapuig.

Nem ilyen „egyértelmű” a helyzet a budai oldalon: komoly szakmai és helyi politikai viták témája az ún. virágpiacig tartó hosszabb vonal azonnali megépítése. Félő azonban, hogy az autópályák bevezető szakasza melletti terület sorsa hasonló, mint Kelenföldé: igaz, hogy hasonlóan nagy méretű P+R parkolót tudna magába foglalni, de ma már „nincs elég kint” ahhoz,

hogy érdemben hozzá tudjon járulni a reggeli csúcsforgalom csökkentéséhez. Az arányok érzékeltetéséhez fontos tudni, hogy a nyugati közúti kapunaponta hatvanezer gépjármű érkezik a fővárosba mintegy százezer utassal, míg a Kelenföldi pályaudvar vagy a virágpiac térségében elhelyezhető koncentrált P+R parkolók kapacitása legfeljebb 1500-2000 férőhely. Szintén kérdéses, hogy a Budaörs és a főváros közé ékelődő zóna elbírna-e még egy, a végállomáshoz szükségszerűen kapcsolódó kereskedelmi fejlesztést. A sok szempontból ideális végállomást – valahol a mai IKEA parkoló környékén – a rendszerváltozás hajnalán még ki lehetett volna jelölni és ezzel, a későbbi kereskedelmi boom-ot is jelentősen befolyásolva, megteremtteni Budapest szükségszerűen kiépülő „nyugati kapujának” alapjait; egyben kiszolgálva Budaörs lakóterületeit is. Ugyanakkor a most készülő vonal vitathatatlan érdeme, hogy jelentős közlekedési kapacitásokat Kelenföldre koncentrálna lehetőséget teremt egy régóta hiányzó, nagyvonalú és minőségi városrészközpont kialakítására.

Lehetséges nagyvasúti hálózatfejlesztések mélyvezetésű összekötésekkel.

61

AZ M4 ALTERNATÍV NYOMVONALAI

Érdemes megemlíteni, hogy az 1996-os politikai döntés előtt a két kijelölt végállomás közé hét különböző nyomvonalat „rajzoltak” és vizsgálták meg a szakemberek. A megvalósíthatósági tanulmányból kitűnik, hogy ezek között a metró alternatívák közötti választás elsősorban városrendezési kérdésekre alapozódott és hogy a változatok között igen csekély különbségek mutatkoztak. Az évtizedek alatt felmerült változatok közül néhány példa:

A mai nyomvonal egyik komoly riválisa az ún. Fehérvári úti alternatíva volt. „A tekintetben azonban, hogy a vonal nagyobb laksűrűségű terület számára nyújtson magasabb szintű szolgáltatást és egyúttal a jövőbeni fejlődést is szolgálja, a Duna nyugati oldalán húzódó átmeneti zónát is ide értve, a Fehérvári úton vezetett alternatíva több előnnyel is rendelkezik.” Vagyis tisztán megjelenik az a szándék, hogy az új gerincvonal

Dél-Budán feltárjon feljövőben lévő, a városban pozícióját kereső területeket is. A Fehérvári út menti „barnamezős” lakóterületek feltárásából végül egyetlen, a Móricz Zsigmond körtérre „rászorult” Bocskai úti megálló lett – ígérve egy későbbi, budafoki leágazás lehetőségét.

Ez a megoldás a sokáig biztos befutónak látszó Kosztolányi Dezső teret is kiejtette a lehetséges megálló-helyszínek közül – pedig itt igazán nagyvonalúan lehetett volna megoldani néhány régóta húzódó dél-budai problémát. Ha az eredeti terveknek megfelelően a Lágymányosi-híd szerves folytatásában kiépült volna a Hamzsabégi út, akkor erre is megnyitva a tér egykori távolsági buszvégállomását, ideális, minden igényt kielégítő központi BKV buszvégállomás létesülhetett volna, kiváló átszállási lehetőséggel a metróra – nagymértékben tehermentesítve ezzel az egyre átláthatatlanabbá váló Móricz Zsigmond körteret.

Az alternatív nyomvonalak között kell említenünk azt a felvetést, amely

elsősorban településfejlesztési szempontok alapján merült fel. Alapvetése, hogy az amúgy is jó közlekedéssel bíró Belvárost nem kell „megtámasztani” a kiskörúti négyes metróval, hanem a nyomvonalat délre, a Petőfi híd térségébe húzva Budán az egyetemi városrészt és az Infoparkot, Pesten a Millenniumi Városrészt lehet helyzetbe hozni. Lehetséges megálló: Kelenföld, Móricz Zsigmond Körtér, Boráros tér, Üllői út (itt metszené a hármass metró), Baross tér.

A KAROLINA-TERV

A nagyszabású, földalatti tervek mellett feltűntek a négyes metró városi, felszíni alternatívái is – a már említett megreformált 7-es buszcsaládon, a kiskörúti és az 1-es villamosokon kívül is. Az egyik ilyen gondolatkör „Karolina-terv” néven vált ismertté. A terv kiinduló feltételezése, hogy a 4-es metróvonal a közeljövőben nem, vagy nem a ma ismert terveknek megfelelően valósul meg. Lényege egy hagyományos és LRT vonalakkól álló, erős városi villamos-hálózatban rejlik, amelyen belül is „a legsürgetőbb teendő a Bartók Béla út és a Rákóczi út közösségi közlekedésében fennálló problémák kezelése és ennek a gerincvonalnak a fejlesztése.” A projekt névadó megoldása a Bartók Béla út részleges kiváltása a Karolina úton és az ennek folytatásában a Gellért hegy alatt épített, mintegy másfél kilométer hosszú alagútban.

Az M4 megvalósíthatósági tanulmányának készítői ismerték az alternatív felvetéseket, mégsem vizsgálták érdemben egy LRT hálózat lehetséges előnyeit. Így nem számoltak azzal a lehetőséggel, hogy egy ilyen – vélhetően olcsóbb – hálózat lehetővé teszi a metró és/vagy városi- és elővárosi vasút koncepciójának kompromisszummentes későbbi megvalósítását, mivel nem kényszerül a tervező a szükségesnél sűrűbb megállókiosztásra, amellyel „villamospótló” feladatot kényszerítene a metróüzemre.

Kétségetlen tény ugyanakkor, hogy nem minden városfejlesztésért felelős és közlekedési szakember ért egyet az Erzsébet híd és a Kossuth Lajos utca – Rákóczi út „visszavillamosításával”, mondván, hogy egy LRT jellegű, kis követési távolságú, nagykapacitású „erős” villamos túlságosan is túlterhelné a forgalomcsillapításra vágyó belvárost – és bizony meglehet, hogy igazuk van.

Az M4+

Az elővárosi közlekedési kapcsolatok megoldásának szükségessége világszerte az elővárosi vasúthálózat fejlesztését mozdította elő – felismerve aényt, hogy a nagyvárosokba özönlő gépkocsiforgalmat a központtól minél távolabb, keletkezésének közelében kell megfogni. Kérdés, hogy Budapest délnyugati szektorában ez a gondolat alkalmazható-e. Az M4+ Ács Balázs és István György közlekedésmérnökök javaslata, amely 2003-ban készült és alapvetően egy nagyvasútra kijáró metrót vázol fel. Alapelve, hogy „a korszerű kötőtpályás közlekedési eszköz az utasokat az elővárosokból közvetlenül belvárosba juttató gyorsvasúti rendszer.” Az M4+ és a hozzá hasonló javasolt rendszerek a maihoz hasonló nyomvonalon haladnak, de a két végén nem állnak meg, hanem a MÁV vonalait használva tovább mennek – akár több ágon – pl. Érd, Tárnok vagy Rákócscsaba felé.

A gyorsvasúti rendszer az M4 „gerinc-jelleget” erősítené és éppen ezért nagyobb állomás-távolságokkal működne: a mélyépítéssel (minimális a felszínbolygatás!) készülő vonalon, 120-150 méteres szerelvényekkel, a belső szakaszon csak Kelenföldi pályaudvar – Móricz Zsigmond Körtér – Kálvin tér – Keleti pályaudvar állomásokat érintené – s tehetné mindent úgy, hogy a Hamzsabégi – Bartók Béla út kereszteződésig a MÁV területen haladhatna, megtakarítva ezzel igen jelentős fűrészi költséget. Továb-

bi nagy értéke a nagyvasúttal kombinált javaslatoknak, hogy a jelenleg tervezési fázisban lévő új metró-kihúzó műtárgy és kocsiszín is feleslegessé válna a Kelenföldi pályaudvar mellett és így további, magasabb értéken fejleszthető területek szabadulnának fel az értékes, városrész-központi helyszínen.

A tervváltozatok működő előképei többek között a müncheni és berlini S-Bahn, valamint a párizsi RER rendszerek. Hatalmas előnye az ilyen, „külső-belső” vasutaknak, hogy a gerinc- és feltáró rendszerek (ide értve a gépkocsit is) átlapolásával képesek kiváltani a koncentrált, végállomási ráhordást, amely hatalmas zsúfoltsággal és gyakran káosszal jár együtt – ld. Örs vezér tere. Azonban érdemes megjegyezni: valóban csak az integrált, minőségi fejlesztés képes rávenni komoly tömegeket arra, hogy letegyék az autókat a városhatáron kívül. Ma személygépkocsival jár az elővárosi utasok 62%-a, kb. 230 ezer utas. Önmagában a MÁV-vonalak integrálása a rendszerbe nem elég: színvonalas ráhordásra, a külvárosi módváltásos elérés megkönnyítésére van szükség. Ez igen nagy ráhordási és P+R-kapacitást jelent, szigorúan a dugóövezeten kívül; vagyis elszórtan elhelyezkedő ráhordási pontokat, és egy elővárosi vonalon több hatalmas (örzött) parkolót – természetesen nem kizárva az egyéb, kereskedelmi, szolgáltató, vagy iroda fejlesztéseket sem.

Körülnézve ma a Budapesthez közeli vasútállomások környékén, riasztó, évtizedekkel korábbra jellemző állapotokat találunk: ez (sajnos, vagy szerencsére?) azt jelenti, hogy még nem késő kijelölni azokat a területeket, amelyeket tudatosan, a gyorsvasúti hálózattal párhuzamosan fejlesztve kialakíthatóak a szuburbán fejlődés új helyi központjai. Ugyanakkor természetesen látni kell azt is, hogy az elmúlt néhány évtized szuburbán fejlődése olyan mértékben rendezte át, zilálta szét a fővá-

ros környékének térstruktúráját, hogy aligha létezik olyan Tervező, aki képes a relatív nagy tehetetlenségű közlekedési hálózat fejlesztésével azt lekövetni; vagy még inkább az imént vázolt és remélt módon kedvező irányba befolyásolni.

Mindezekből (illetve ezek elmaradásából) jól látható, hogy a hagyományos metróépítések ideje már lejárt; de ugyanakkor a nagyvasúti koncepciókkal párhuzamos, integrált fejlesztések korszaka – számos ok miatt – még nem jöhetett el. És hogy a prioritásokról is szó essen: mindez vélhetően a szentendrei és csepeli (ráckevei) HÉV vonalak főváros alatti összekötésével épülő 5-ös vonal után lenne aktuális – gondosan megvizsgálva, hogy ez a nyomvonal, vagy pedig a Kelenföldet a Nyugati pályaudvarral összekötő, a Moszkva tér érintésével készülő új hálózati elem előnyösebb-e.

ÖSSZEFOGLALÁS

A négyes metró megépül. És pontosan olyan rendeltetésű lesz, mint amilyenek elődeink egykor remélték – olyan technikai színvonalon, amilyenről álmodni sem mertek. Egy tervgazdasági giga-beruházás – úgyis mint a budai közlekedés megkerülhetetlennek vélt alappillére – az elmúlt évtizedek alatt a közgondolkodás részévé vált: túl sokan dolgoztak rajta túl sok pénzért ahhoz, hogy ne épüljön meg. Ugyanakkor a múlt idővel olyan nagytehetetlenségűvé vált a projekt, hogy még maga a város, a városrészkezet is gyorsabban változott nála. A jövő fejlesztéseivel meg kell tudni előzni ezeket a változásokat, s ennek egyik legfontosabb eszköze lehet a felmerülő alternatívák valós visszacsatolásokkal is kecsgetető összevetése, az ún. „value engineering”.

KÖVETKEZIK:

AZ M4 ÉS SZÜKEBB KÖRNYEZETE

Irodalom:

- A Budapesti 4. metróvonal megvalósíthatósági tanulmánya, tervezet (Symonds Travers Morgan, 1996)
- Bodrog Zoltán, Perlaki Attila: A Karolina terv (<http://kvtlinux.lib.uni-miskolc.hu/ali/veevk/Karolina/>, 2003)
- Megújuló városrészek a 4-es metró mentén (BKV DBR Metró Projekt Igazgatóság, 2004)
- S-Bahn Budapesten? (<http://index.hu/politika/belfold/budapest/sbbp738282/?main&rnd=500>, 2007)
- Szigeti Dániel: Egyesített városi és elővárosi gyorsvasúti rendszer kialakítása Budapesten és környékén (BMGE diplomaterv, <http://mkkk.kma.bme.hu/dani/diploma.html>, 2002)
- Varga Ákos Endre: A négyes számú vágóhid (<http://hampage.hu/blog/2007janfeb.html>, 2007)
- Városi és Elővárosi Közlekedési Egyesület: A 4-es metróvonal: Régi idők pazarló tervei (VEKE, 2006)

SUMMARY

Although there are still a lot of unclarified questions, the metroline No.4 between the two parts of the capital (to be more precise: temporarily between two railway stations – ‘Kelenföld’ and ‘Keleti’) seems to be built in a few years’ time. In our study we undertook to present how the new line or the formerly elaborated alternatives could influence the urban development, the urban design as well as the open spaces.

It’s a well-known fact, that the developed big towns cannot absorb heavier traffic than that of today. On the other hand the public transport system with a lot of changes for other vehicles and with a relatively low speed cannot compete with the most comfortable and often faster individual traffic. That is why the first step of the conscious and systematic urban development in the 21st century-towns should be identical with the effective expansion of the public transport system.

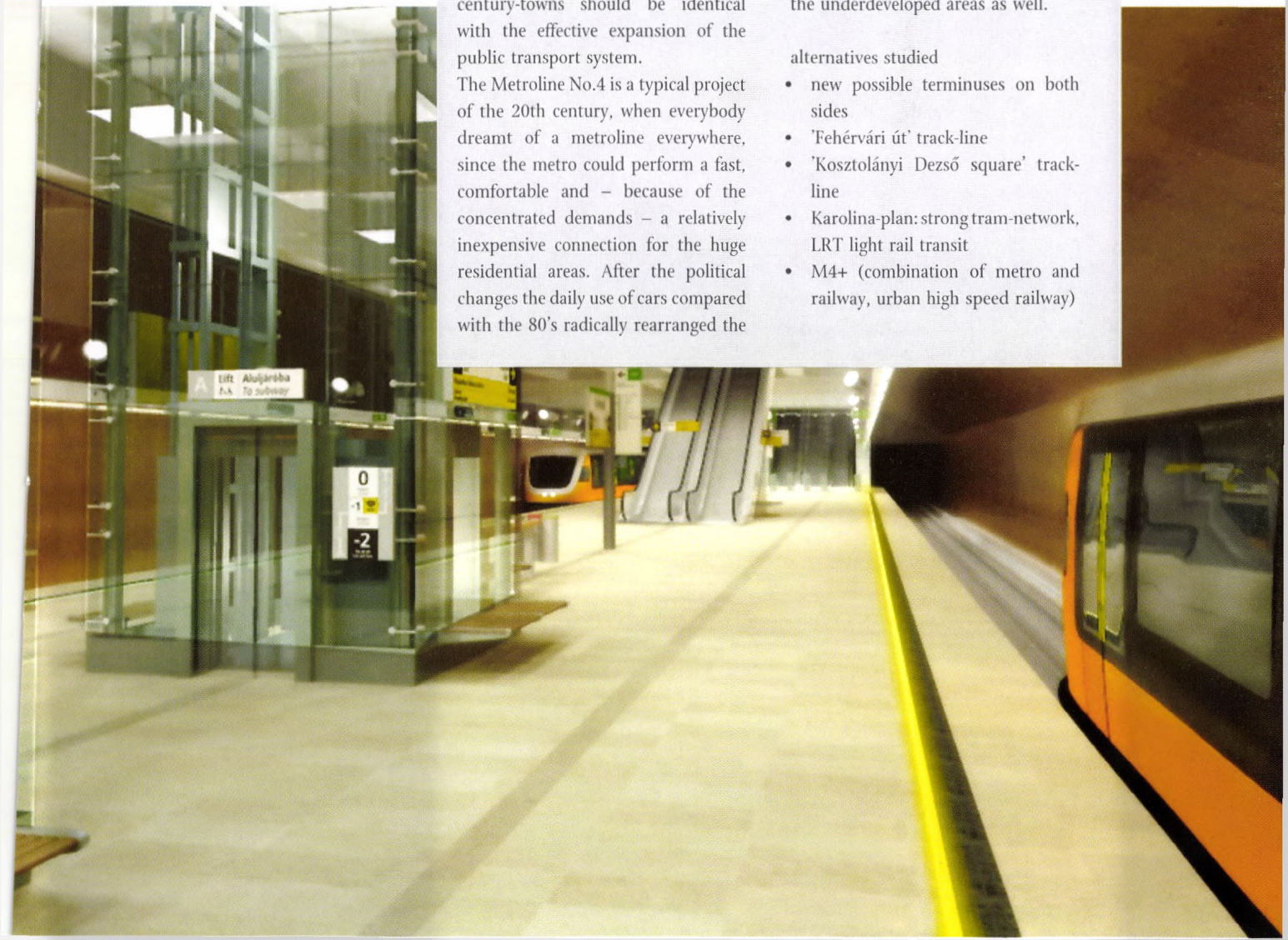
The Metroline No.4 is a typical project of the 20th century, when everybody dreamt of a metroline everywhere, since the metro could perform a fast, comfortable and – because of the concentrated demands – a relatively inexpensive connection for the huge residential areas. After the political changes the daily use of cars compared with the 80’s radically rearranged the

traffic conditions, and the project of the new metroline could not keep abreast of the real process.

The designation of the terminuses of the new metroline, the position of the stations, as well as the “tram-like” distance from each other are rather questionable. But what could have been the better solution? Changing of the attitude, the approach and the rules. In addition to maintain the available possibilities to integrate new ideas in the conception of the new line. To make the best of the capacity in the areas of the terminuses – coordinated with the network and territorial development of the Hungarian Railways. To approach the inner areas on another railway-line with a lower density of stations, with integrated development of the surface traffic system – supporting this way not only the southern downtown, but the underdeveloped areas as well.

alternatives studied

- new possible terminuses on both sides
- ‘Fehérvári út’ track-line
- ‘Kosztolányi Dezső square’ track-line
- Karolina-plan: strong tram-network, LRT light rail transit
- M4+ (combination of metro and railway, urban high speed railway)

EPLÉNYI ANNA

„Térönéletrajz”:
egy tér identitásváltozásai
“CV”: *Change of Identity*
in the history of an urban square

RONDÓ > ARÉNA ÚT > SZTÁLIN TÉR > CSIZMA TÉR >
FELVONULÁSI TÉR > ÖTVENHATOSOK TERE

LEKTOR | BALOGH PÉTER ISTVÁN ÉS DÜLL ANDREA

„Minden tér és hely, nem kevésbé mint az emberek, képes kiváltani intenzív érzelmi válaszokat. Szobák, környékek és városok lehetnek »barátságosak«, »fenyegetőek«, »frusztrálóak« stb... kiválthatnak gyűlöletet, szeretetet, félelmet, vágyat és más érzelmi állapotokat.”

ÚJ TÉRI IDENTITÁS: ÖTVENHATOSOK TERE

2006. október 23.-án fővárosunkban új emlékművet avattunk, és ismét átneveztünk egy helyszínt: az egykori Felvonulási most Ötvenhatosok tere lett. A tér élettörténetének azonban nem ez az első újrakeresztelése. E tanulmány megírásnak a tér közel száz éves identitásváltozásai adnak aktualitást, melyek most egyensúlyba kerülni látszanak. Az Ötvenhatosok tere környezetpszichológiai szempontból érdekes, nem hétköznapi példa: önmagában rejelő ellentétek sorozata, amelyek meghatározták múltját és előrejelzik sorát – életrajzát. Kevés olyan helyszíne van fővárosunknak, ahol a történelem eseményeit (mint viselkedési magatartásformákat) olyan tisztán és hitelesen nyomon lehetne követni, mint az egykori Felvonulási téren. A Felvonulási tér történetének fonala igen színes. Volt zöld, majd vörös, fekete sötét szívrózsaszínű is. Most leginkább szürkének mondanánk. Nehéz feladat e történelmi „SZÍN-padon” meglátni azokat a lelki jelenségeket, amelyek a mai tér hangulatát meghatározzák. Mielőtt ezt értékelnénk, tekintsük át a „térönéletrajzát”.

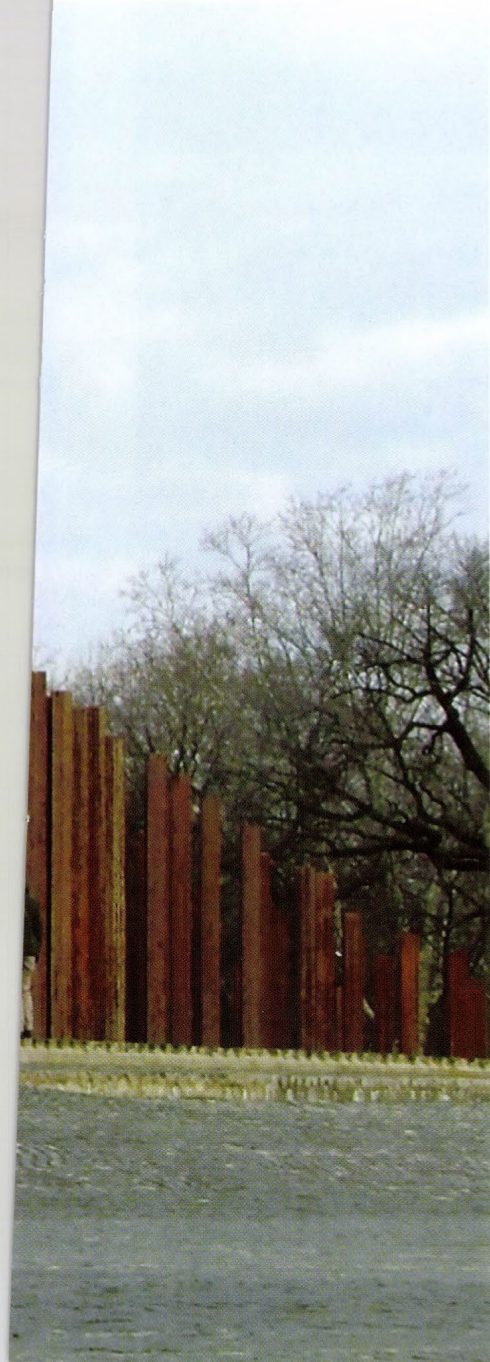
Korunk tájépítészeti feladatai során általában szem előtt tartjuk a tervezés ökológia szempontjait, a gazdaságosságot, az anyaghasználat racionális elveit és a korszak design-divatirányzatait már-már olyannyira, hogy az emberekről és emberi érzelmekről sokszor megfeledkezünk. Az ember és a környezet kapcsolatával foglalkozó tudományág a környezetpszichológia, amely már nem csupán a „környezet természetének” leírásával foglalkozik, hanem az ott zajló kognitív - észlelési, viselkedési, szociális folyamatokkal, azok konvertálásával és a mindezek során létrejövő percepcióval, melyek létrehozják bennünk az asszociációinkat, tér-értékeléseinket és a helyszínekhez fűződő érzelmi kötődéseinket. A fizikai környezet hatása az emberi viselkedésre nyomon követhető otthonainkban, lakókörnyezetben, városainkban éppen annyira, mint városi

köztereinken. A fizikai környezet szerepe, hogy az a „viselkedés kontextusa”, azaz az ott zajló cselekvéseket mintegy mederben tartja: serkent vagy gátol bizonyos viselkedéseket (u.o.). E látásmódot Pogány Frigyes már a '60-as években így fogalmazta meg: „A város életünk foglalata. Rajtunk fordul meg, vajon zavaros formák, bántó színek diszsonáns akkordjai, vagy eszméinket megtestesítő művészi városképek harmóniái kísérik-e mindennapi életünket.”

A VÁROSLIGETI RONDÓ: EGY VÁROSKAPU TERVE

A most felavatott 56-os emlékmű a XIX. század Budapestjének egyik főtengegyén áll. Nebbien Henrik 1815-ös felmérésén egyértelműen látszik a Király utca meghosszabbításán át a parkon keresztül vezetett „túrhetetlen fásor, amely a szabad természet minden stílusát megcsúfolja”, és amely Nebbien íves vonalvezetésű tervei ellenére egészen az 1850-es évekig állt. Az ő tervei szerint kialakított 'Circus', 'Rondó' vagy 'Körönd' a Városliget fogadótere volt, a park egyetlen geometrikus kertmotívuma. A park bejárataként tervezett klasszicista építmény pedig a Főváros új városkapujaként szolgált volna. Érdemes egy pillanatra eljátszani a gondolattal, hogy vajon ha megépül e reprezentatív „park-porta”, akkor áthelyezték volna-e a bejáratot és hozzá nyúlt volna-e a Rondóhoz és a ligethez a későbbi várostervezés?

A kör önmagába visszatérő vonal, a végtelenség szimbóluma. A kör világosságot és végtelenséget áraszt magából, ennek megvalósulása az örökkéforgó kerék. A kör megjelenik a gömbformában éppúgy, mint a korai kultikus építményekben, és több szakrális térben is összekötöttest jelezve ég és föld között. A kör centrális, homogén, zárt, szabályos így a kerek formákból építkező terek stabilak, zártak, kiegyensúlyozottságot és nyugalmat árasztanak magukból. Nebbien tervezési elveivel

ellentétes volt az egyenes útvonalak és szabályos formák alkalmazása, mégis a 'Cirkus' koncentrikus körsétányait az alábbiakkal indokolja: „A város szűk utcáiból ide zárandokolókat kárpótolja majd e hely. A város új jelképén, a kapun keresztül belépve egy szép, gazdag és sokrétűen lebilincselő sürgés-forgatagot találunk. Ez barátságos társas-létre serkenti majd mindenkit: hogy láthasson másokat és látassa saját magát. A 'Cirkus' tíz, kolonnád-szerű jegenyecsoporttal választotta szét a liget festői képét; facsoportjai között árnyékos, kis növény-fülkékben megpihenést nyújtva a kirándulóknak, ahonnan felfedezésre hívta, és kínálta fel a park távolabbi részeit.”

A tervező e ponton átmenetet teremt a 'geometrikus város' és a 'szabálytalan természet' között, de egyben a zsúfolt városi közeg és a magányos természet-felfedezés élménye között is. A Rondó többféle szocializációs folyamatnak teret adott, közösségi átlátásaival és fülkéivel a védhető magánszféra is megtartható volt benne, ugyanakkor közösségi interakciókra is alkalmassá vált. A Rondó, a Körönd neve mind szerepel a korbeli várostérképeken, mely azzal is magyarázható, hogy az évek során e kerek „tér” jelentésteli „helye”, a lakossági párbeszédék helyszínévé vált (1. kép). Az első népkertünk a századfordulóra elérte célját: közvetlenül a „nép tulajdona és alkotása lett”. 1878-ban, amikor a Liget keleti szélére költöztették át a vurstlit, akkortól vált el térben is a közép- és felsőrétegek által látogatott Rondó és környéke, amely a Liget első osztályú helyévé vált, és a tömegek által előnyben részesített Vurstli. A későbbi Felvonulási tér az Aréna út (2. kép) elnevezést a Városliget István utcai sarkán álló Színkör-ről kapta (3. kép). Ezt az eredetileg faszerkezetes nyári színházat Városligeti Színkörként, Városligeti Arénaként, Feld-színházként is emlegetik. A Színkör rendeltetést és vonzerőt adott

1 |

2 |

3 |

4 |

az akkori Városliget egyik „sarkának”, és térré formálta környezetét.

E szimbolikus jelentéstöbblet ekkor e társadalmi osztályhoz és ideológiához tartozónak kezdte tekinteni a parkot, amely a munkásosztály egyre erősödő érzelmi kötődéseiben nyilvánult meg. A vurstli, a mutatványosok, a színkör, a rendezvények által a környék egyre inkább vonzani kezdte a „Csik-ágó” lakóit, így 1890-után a Városliget, majd a Hősök tere is a munkásosztály tüntetéseinek ad otthont. E jelenség a helyidentitás, amely szerint az egyén szubjektív érzését nemcsak más személyekkel való kapcsolatai határozzák meg, hanem a fizikai környezethez való viszonya is, mely napról-napra strukturálja életünket. Ez a helyekről való gondolkodás és beszéd folyamatában és a helyhasználat során fejlődik ki az egyénben.

KONTRA /

A REGNUM MARIANUM: SZAKRÁLIS PONT A „NÉP PARKJÁBAN”

A XX. század elejére a Hősök tere a főváros szerves térszerveződésének egyik sarkalatos pontjává vált. Habár

elrendezésében és rendeltetésében is elkülönült az Aréna úttól, mégis hatással volt az akkori Aréna út szerkezeti és emocionális változásaira. Amikor eldőlt, hogy az Ezredéves emlékmű itt kap majd helyet, akkor a Hősök tere egyszerre az ország legemelkedettebb és legrepresentatívabb helyszínévé vált. Önmaga lett az ezeréves történelmünk szimbóluma. Az 1919-es Tanácsköztársaságnak az emlékművet eltüntetnie nem sikerült ugyan, de az első Május 1-ére mégis vörös lepellet takarták el a Múltat, mert a vezetés nehezen tudta az Emlékmű történelmi múltját összeegyeztetni marxista nézetével. E tett már tudat alatt előre jelezte a Felvonulási tér létrehozásának szükségességét.

- 1 | A Városligeti Körönd, Klósz György felvétele, 1896 körül, Forrás: FSZEK, Budapesti-képtárház, Peldányazonosító: 001324.
- 2 | Aréna úti lóvasút végállomás, 1895-96, Forrás: FSZEK, Budapesti-képtárház, Peldányazonosító: 000946.
- 3 | Városligeti Színkör első épülete, Klósz György felvétele, 1885, Forrás: FSZEK, Budapesti-képtárház, Peldányazonosító: 000513.
- 4 | Regnum Marianum épülete, 1930-40 körül, Forrás: FSZEK, Budapesti-képtárház, Peldányazonosító: 020627.
- 5 | Gyászünnepele a Sztálin szobornál, Pongrácz Kálmán beszéde, (MNM Lsz 72-445), 1953.03.09., Forrás: <http://server2001.rev.hu/lohal/index.html>
- 6 | Gyászünnepele a Sztálin szobornál, (MNM Lsz 72-443), 1953.03.09., Forrás: <http://server2001.rev.hu/lohal/index.html>

A két világháború között helyreállt az emlékmű szakrális jellege. A Horthy-korszak szimbóluma lett a tér, és a széthullt Magyarország egyesítésének reményét sugározta. Így lett a tér az emlékezések és a koszorúzások színtere, a „nemzetvallás temploma”, és e gondolatkörben az egyházi szertartásoknak is harmonikus otthont adott. Az 1938-as Eucharisztikus Kongresszus során nemcsak a Szent Péter sírja feletti baldachin másolata, vagy a „százezer férfi szentségimádása” adott az addigi Népparknak szakrális tartalmat, hanem a Városligetben akkor már álló Magyarok Nagyasszonyáról elnevezett Regnum Marianum plébániatemplom is (4. kép).

A Regnum Marianum papi közösség 1924-ben ír ki pályázatot a templomra, melyet Kotsis Iván nyert el. Az építész így ír az akkor még a Városligetbe, a népparkba tervezett épületről: „A Regnum Marianum több, mint egy plébániatemplom... ezen felül egy eszmét kíván kifejezni, hogy

61

ez egy monumentum, egy emlékszerű alkotás kell hogy legyen. A központos tételrendezés ünnepélyes benyomást kíván gyakorolni és átfogó egységes hatásánál fogva jobban fogja rögzíteni a monumentumszerű jelleget... a templom a szép Damjanich utca tengelyében fekvő annak képét fogja lezárni.” A kritikus azt írja róla, hogy „fehér falaival jól illik a Városliget zöld lombjai közé; a környezetben még felélesztett történeti stílusa sem kirívó.” Szimbolikus jellegét, melyben a tér tudatos ideológiai megváltoztatását tűzte ki célul Albert főherceg az alapkövetélen elmondott szavai is megerősítik: „Ez a templom a proletárdiktatúra gyászos napjaira emlékeztet, amikor az egyházközség hűen kitartott hite mellett.”

A templom felépítésével a Városliget egyébként kikapcsolódást szolgáló „élmény-park, vurstli” jellegével ellentétben, és mintegy ezt ellensúlyozandó, egy szakrális térképződés kezdődött meg. A templom és környezete félhektáros területfoglalásával kétségkívül folytatta azt a sort, amelyet a Városliget összefüggő zöldterületéből való „kiharapásokkal” jellemezhetünk. A templom közelében lévő forgalmas villamos-forduló (8, 10, 27), az állatkert, a vidámpark, az iparcsarnok mellett a templom is új funkcióival, és új emocionális tartalmával bontot-

ta meg az addig egységes, koherens rendeltetésű közparkot. Ez a felszentelt „fókusz” a Regnum-közösség tagjai számára még erősebb helykötődéseket eredményezett, míg más, ebből kirekesztett addigi „néppark-birtoklók” számára össze-nem-illést, (azaz egy tárgy és a tárgyhasználat során keletkező konfliktust), az addigi terület-használat megsértését is jelenthette. A térhasználatban létrejövő emocionális feszültség így talán jobban átérezhető, és a későbbi események szempontjából is árnyaltabban értelmezhető.

REKONTRA / SZTÁLIN TÉR:

A FELVONULÁSOK PROFANITÁSA

1945-ben a Hősök terének lerombolása szóba is került, végül azonban nem történt meg, és a tér újra nagygyűlések színhelyévé válik: 1945-ben, 1947-ben még Petőfi, Kossuth, Táncsics képe mellett ünnepelek Május 1-ét; 1946 márciusában a Szociáldemokrata, a Kommunista, a Parasztpárt és a Szakszervezetek tömeggyűlést tartottak; 1949-ben pedig itt kerül megrendezésre a Budapesti világifjúsági találkozó 60 nemzet 10000 fiatalja részvételével. A Városliget, a Hősök tere újra, spontán módon a „nép tulajdonába” került.

A Párt 1949. december 20-ai gyűlésén határozatot hoz arról, hogy az Andrássy utat Joszif Viszarionovics Sztálinról nevezi el és róla méltó emlékművet állít fel 2 éven belül. A szobor helyszínéként felmerült a Kossuth tér, a Köztársaság tér és Hősök tere is, ahol az oszlop és az emlékmű lebontásával került volna elhelyezésre. Az 1950. március 16-ai zártkörű pályázati kiírás a helyszínt még nem tartalmazta. Amikor 1951 januárjában megkezdődnek a nyertes Mikus Sándor alkotásának előkészületei, még akkor is csak annyit tudtak a helyszínről, hogy a Városligetben a Vilma Királynő út tengelyében állítják majd fel. „A Budapesti Városrendezési Iroda 4 változatot dolgozott ki.

51

1: Jelenlegi állapot megtartása. 2: A szobor elhelyezése abban az esetben, ha a felvonulás a Dózsa György úton történik, és a szobor előtt felvonulási teret nem képezünk ki. 3: A szobor és a felvonulási tér elhelyezése: cca. 170 x 200 méteres tér elhelyezésével. 4: A szobrot a Dózsa György út hátsorától kb. 70 méternyire állítva fel, egy több száz méter hosszan elnyújtott térszerű kiszélesítés közepén, a Honvédelmi Minisztérium Intencióinak megfelelően!" A nyárra készült végső verzióban pedig már az szerepel, hogy „85 méter szélességben és 360 méter hosszban le kell bontani minden épületet: a villamosvégállomást, a Regnum Marianum templomot és a Színkört, valamint ki kell vágni minden fát (u.o.).” Nem hagytak beleszólást nemhogy az építetőknek, az egyházközségnek de még az állami közigazgatási vezetőknek sem; a pártvezetés egyszerűen közölte a döntést. Ez a határozat egyben Nebbien Rondójának „kettévágását”, és a kör egységének megsemmisítését jelentette. Egy akkora már öt emberöltőnyi múlttal rendelkező városi köztér vált első ízben helyreállíthatatlanná. A bontásra így emlékszik Hajnal György atya: „Rendkívül megható volt, hogyan vette körül a híveknek a sokasága, a gyermekektől az idősekig, akiknek az élete, akiknek a gondolatai oda kapcsolódtak, és nagyon sok lelki töltést kaptak...”

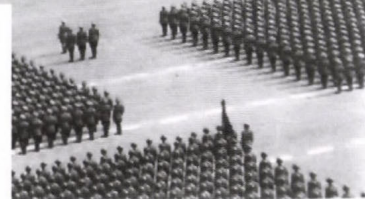
A Sztálin szobrot 1951. december 16-án avatták az addigra Gorkij Fasorra keresztelt, ma Városligeti fasor néven ismert út tengelyében – vagyis a hiedelmekkel ellentétben, nem a Regnum Marianum helyén. Érdekes felfigyelni a HM intencióra, mely alapján feltételezhető, hogy a Pártvezetés a terület teljes „épületmentesítésével” szeretett volna kialakítani egy titkos, ideiglenes repülőgép leszállópályát a város szívében, amelyet vészhelyzet esetén a vezetőség használni tud. A lehetőség nem kizárt, hiszen ez a hossz valóban lehetővé teszi ezt, és akkor talán az is világossá válik, hogy a szobrot teljes talappalattal miért a kiszélesítés oldalára helyezték, és miért nem maradhatott építmény a terüle-

ten. Az így létrehozott tér tökéletesen sima volt, a villamossíneket felszedték, semmilyen burkolati architektúra sem volt rajta, sőt még légvézetékek sem húzódtak felette (5-6. kép).

A totalitárius államművészetek kulcsfontosságú eseményei a felvonulások. „Évről-évre a nép látni akarja a saját erejét, hogy abból erőt gyűjtsön az alkotáshoz és a további haladáshoz.” Az Andrásy út – akkor már Sztálin út –, erre alkalmas volt, de megfelelő teresedésként csak a Hősök tere jöhetett szóba. Ez a tér azonban szintén szűknek bizonyult, és talán mondhatjuk, túl sok történelmi pillanathoz is szemtanúja volt már. A Sztálin szobor megváltoztatta a fontossági sorrendet. „Az ünnepségek átköltöztek a felvonulási terere és jellegük is meg-

változott: a nagygyűléseket felváltották a felvonulások, a totális rendszer kiépülésének újabb fázisaként: immár nem volt szükség agitációra; a katonai rendbe szervezett tömeg fegyvelmezett elvonulása a vezér életem teljes alávettségét tükrözte” (7-8. kép).

Az alaklélektan (Gestalt-pszichológia) szerint a kompozíció egyes elemeit (egyensúly, alak, forma, tér, szín, mozgás, dinamika) a nézők a kifejezést és a hangulatot „alaklélektani törvények alapján” jelentéssé transzformálják. A hatalmi viszonyok képi kifejezésére történelmileg kialakult struktúrák, szimbólumok, térbeli elrendezések vannak. Ezek nemcsak megnyilvánulásai a hatalomnak, hanem megfelelő, célirányos alkalmazásuk esetén, hozzásegíthetnek a hatalom megszer-

8 |

9 |

zéséhez, megtartásához, demonstrálásához. Ilyen tényezők a nagyság, és a magasság (fent), a középtérben állás (lefelől), a szemben-álló helyzet és szimmetria. A szobor mindezeket egymaga nem tudta megteremteni e parkból lehasított téren, melynek szimmetriatengelye nem esett egybe a felvonulások irányával. Sztálin halála után a Dózsa György utat Sztálin térére nevezték ki, de a szobor felállításán kívül azonban más építészeti beavatkozás nem történt, így aztán a tér nem tudott a totalitárius államhatalom igazán jelentős urbanisztikai alkotásává válni, és ezt szimmetria-tengely nélküli sutaságát a felvonulások fényképei is tükrözik.

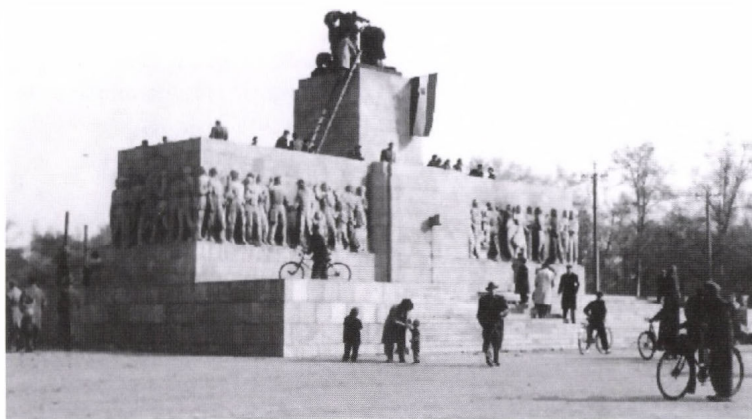
Más oldalról a rendezési tervben ott rejlik a „téryszerű kiszélesítés” szókapcsolat, amelyből kiderül, hogy a vezetés nem egy „teret”, hanem csak egy térszerű kiszélesítést kívánt létrehozni. Így is lett. Az éveken át tartó Április 4-i katonai parádék, díszszemlék és Május 1-i, November 7-i felvonulások, tömeggyűlések mint széles utcát használták a teret: a Dinamizmus, a Mozgás és a Haladás megörökítésére. Hiányzott a hely szelleméből a múlt egymásrarakódó eseménysorozata, mégis a felvonulásokban „megtalálta önmagát”. Rendelkezészerűen használták a helyszínt, ahol a felvonulásokon – ha kényszerűségből is –, de a Tér és a Jelleg egységbe fonódott, és önmaga a jelenség került kifejezésre a téren.

KONTRA:

„CSIZMA TÉR”:

1956. OKTÓBER 23.

A Műegyetemisták híres kiáltványának tizenharmadik pontja már 1956. október 22-én a „bálványdöntésre” szólít fel. „Követeljük, hogy a sztálini zsarnokság és politikai elnyomás jelképét, a Sztálin-szobrot...” Nem csoda hát, hogy a nép haragja 1956. október 23-án rögtön a Sztálin szobor ellen irányult; lelkesen és – több év után először – önként vonultak ledönteni a szobrot. A fiatalok pontjaiban megfogalmazott „Bontsák le!” helyébe hamarosan a „Döntsük le!” került, és

101

még aznap éjjel többezres szemlélődő tömeg előtt ledőlt a diktatúra jelképe. Talán ez volt a Felvonulási tér életében az első, és egyetlen pillanat, amely őszinte, nem kikényszerített eszmei tartalommal töltötte meg a teret (9. kép). A helyszín egy történelmi pillanat részesévé vált néhány órára, és a tribün tetején meredő csizma-torzó új identitást, intenzív érzelmi kötődéseket adott a térnek (10. kép). Ekkor, egy időre felmerült a Regnum Marianum templom újjáépítésének gondolata is. Az 1957-es Május 1-jét a rendszer újra a Hősök terén ünnepelte, hiszen a Sztálin tér gúnyosan Csizma-térként élt még az emberek száján. Azután eltávolították a „csizmákat”, helyreállt a dísztribün körüli rend, és a tér az immár lényegesen konszolidáltabb felvonulások helyszínévé vált.

REKONTRA:

50 ÉV SZÜRKESEG

A FELVONULÁSI TÉREN

A „felszabadulás” huszadik évfordulóján, 1965-ben avatták fel Pátzay Pál Lenin-szobrot. A szoborral újra eszmei tartalommal kívánták felruházni azt a teret, amely egyszer már végignézte a rendszer bukását. Lenin szobra azonban már nem uralkodott a tér-struktúrában olyan intenzíven, mint Sztáliné. Mély tartalmat és mondanivalót nem hordozott, mérete szerényebb volt és agresszív ellenérzést sem keltett az emberekben. A politikai konszolidáció hatása ilyen formán a téren is érezhető volt. Jellegtelen alkotás – újra jellegtelen tér.

1965-ben, a Budapesti Nemzeti Színház tervpályázata – amennyiben a pályamunkák bármelyike megvalósul –, talán új értelmet, megújuló jelleget adott volna a térnek. „A kiírás szerint a Dózsa György út város felőli oldala nem egységes, építészeti szempontból semleges jellegű, ezért az új színházépület az út e szakaszának uralkodó városképi eleme lesz.” Az egykori Színkör, a Városliget parkja vagy az év közben kihasználatlanul tátongó tér ihlette-e az ötletet, nem tudom. Érdekes eljátszani a gondolattal, hogyan alakult volna a tér élete, ha itt épült volna fel országunk Új Nemzeti Színháza? Egy bizonyos új rendeltetést, karaktert adott volna ennek a leszállópálya-nagyságú útnak, bár annak szélén állt volna, mint az egykori tribün; ugyanakkor a parkból újabb, jelentős darabot harapott volna ki, amellyel már-már ökológiai hatását is csorbította volna.

Végül 1969-ben került a térre Kiss István „némán üvöltő” Tanácsköztársaság-emlékműve, nem véletlenül pont a lerombolt Regnum Marianum templom helyébe. Mozgalmassága ellenére e hatalmas szobor sem tudott az akkor már ideológiáját-lendületét veszített térnek új jelleget adni. A Lenin szoborral együtt 20 évet töltöttek az ürességben, míg '89-ben, az „Újratemetés” előtt Lenin szobrot „restaurálni” vitték, hogy többé már ne is hozzák vissza.

1990-től a tér felvonulási feladatai megszűntek: szobrait hamar elvitték, szimbólumaitól megfosztották ugyan, de az ott zajló események emlékeitől nem lehetett sem a teret, sem az emberek emlékezetét megfosztani. Ideológ-

111

giák helyett a kapitalista világ üzleti érdekei kezdték mozgatni a szálakat. A gazdasági érdekek felismerték, hogy ez a tér nagy tömegek befogadására alkalmas rendezvényterület, és ez a minősége bármely más urbanisztikai-városrendezési elképzelésnél meghatározóbb volt.

A területen ekkor a „szürke” és a „színes” uralkodik. Az év 350 napján a tér óriási, kihalt, magányos, földjét szürkén borítja a macskakő. A maradék 15 napon viszont tízezreket vonz ide egy-egy feledhető pillanatnak helyet adó esemény, hiszen ez egy frekventált, tömegek befogadására alkalmas helyszín: a '90-es évek elején a Holland-vidámpark; a Budapest Búcsúk és egyre extrémebb hangulatot vevő Budapest Parádék; a „Kapcsolat”-koncertek; az Egészségnapok-rendezvényei; a Futóversenyek. A hely a fiatalság számára már nyomában sem idézi a diktatúra-kori elnémított látszatboldogság világát. Épp ellenkezőleg! Néha már az extázisig felfokozott, korlátlan véleménynyilvánítás helyszínévé vált! Az ARC-óriásplakát-kiállítás ezek közül talán jó visszhangja a térnek: „Érdekes feladat tükröt állítani egy nemzetnek, megadni a lehetőséget, hogy feketén-fehéren lássa önmagát. Mert tulajdonképpen mire is volt jó ez az egész? Persze, a reklámszakma reklámozta a reklámot... De valahol sokkal mélyebben kell keresnünk az igazi mondanivalót: néhány hétre az „ország hangja” volt

a Felvonulási tér. A plakátokon láthatunk vágyat, gúnyt, álmat, politikát, fájdalmat, örömet és még sorolhatnám. Itt volt a lehetőség, aki el akart mondani valamit, megtehetette – még-hozzá cenzúra nélkül.”

A hatalmas felvonulótér oldalában azonban újjáéledtek azok a szakrális „sűrűsödési pontok”, melyek mint fókuszok, magukra irányítják a figyelmet és feszültségekkel teli jellegű adnak a macskaköveknek. Mivel a történelmi események kontrái – és rekontrái – ezek a fókuszok, így soruk a történelem fitoraiként tekinthetők. Az egyik, a Tanácsköztársaság ellen emelt Regnum Marianum templom helyén felállított Tanácsköztársaság Szobor helyére állított Kereszt. A templom egykori szakrális térformáló erejét kívánták így visszaállítani. A Keresztet azóta már többen is megrongálták, mégis több keresztény szellemiségű esemény választja magának helyszínül közvetlen környezetét, melynek oka minden bizonnyal a helyszín hanyatttörténelmi sorsában keresendő. A tér másik fókuszában, a Lenin szobor egykori helyén most az IDŐKERÉK áll. „Nem méri, hanem ábrázolja az időt”. Ezt a 8 méter magas, beton- és acélszerkezetbe ágyazott Időt, 2004. május 1-én – az ötlet több mint 20 éves pihentetése után –, az Európai Unióhoz történő csatlakozásunkkor állították fel. A tér sorsát, és a hely jellegét is jól szimbolizálja: nem így tervezték, nem is igen működik jól és ma már elszállításán is gondolkoznak.

2006. OKTÓBER 23.:

MEGBÉKÉLŐ EGYENSÚLY?

A Felvonulási tér rejtett erővonalának harmadik csomópontja, melyen egykor Sztálin szobra, majd „Csizmája” állt, csak most, az '56-os pályázattal nyerte el új értelemét. Az egyik résztvevő team így vezette be munkáját: „Mivel alkotóközösségünk tagjai 1956-ban, az események idején még nem éltek, így számunkra a forradalom eszméi öröksége, szellemi kisugárzása volt a legfontosabb”.

Az idézet egyben összegzése a nyertes pályamunka újfajta emlékmű-szemléletének is. „...az új emlékmű, nem hivatkozik az áldozatokra, nem szól azonnal olvashatóan emberi szenvedélyekről és szenvedésekről, nem vesz tudomást lelkesedésről, szeretetről, gyűlöletről, kizárólag a szellem erejével szökken majd a magasba a Felvonulási téren, összefoglalva egy történet lényegét. Remény van rá, hogy egy elődeitől különböző, »másként gondolkodó«, jó szobor születik.”

A látványtervekből csak sejthető volt, de igazán nem volt átélhető, hogy a 8 méter magas ék hogyan alakítja át a tér mai képét. Az alkotás – ha hanyatttörténelmi csatározások árán is, de – megszületett. Az I-Ypszilon alkotócsoport így fogalmaz: „A forradalmi eszmét utcakövek közül kiemelkedő vasoszlopok idézik meg. Az egy pont felé törekvő oszlopok rendje éket formál, amely felhasítja a tér burkolatát, a hely múltját; így a tribün, a Sztálin-szobor és a felvonulási tér triászának emlékét végérvényesen megbontja... 1956-ban az ország lakossága nem fogadta el azt az elfogadhatatlant, hogy végül legyőzethetnek. A közösség iránt érzett felelősség és az egymásba – és önmagunkba – vetett bizalom ereje az, ami az általunk tervezett emlékművet inspirálta.” (a nyitó- és a 11. kép).

Az alkotás a XXI. század kiváló köztéri alkotása, mely új emlékmű-szemléletet teremt. A Felvonulási tér eddigi Szoborpark-jellegén felülemelkedik, és úgy tűnik az érzelmi és ideológiai csatározások végére pontot tesz. Elkészültek a Hősök terének felújítási munkái, lezárult az Ötvenhatosok terének átalakítása – remélhetjük, hogy most megpihen a tér. Emlékezhettünk ugyan a szoboravatás körüli politikai csatározásokra, de saját élményeimből kiindulva, mikor „beléptem” az emlékmű rozsdás oszlopok közötti atmoszférájába, felül tudtam emelkedni az eszméi vitákon. Az emlékmű különleges belső tere valóban újító szellemiségű, és a látogató minden érzékszervére hat (12. kép).

Az továbbra is kérdés marad azonban számomra, hogy ha a tér meg is találja egyensúlyát az emlékművel, és annak szürkeségén felülemelkedik, a tízezreket mozgató, tartalom nélküli rendezvények lelki sivársága össze tud-e férni majd az emlékmű szellemi és történelmi identitásával? A tér léptékében még e 8 méteres, 80 méter sugarú emlékmű is kicsinynek tűnik, mert nem tud igazán úrrá lenni a zavaros területhasználatok felett. Vajon az emlékmű és környezete válhat-e városunk olyan emocionális és szociális köröndjévé, mint tette azt egykor Nebbien Rondója, a mára másodszer is helyreállíthatatlanná vált 'Cirkus', ahol a forma – a hely – a jelleg együttesen LÉGKÖRRÉ alakult?

Források

- 1 Ittelson, id. Amadeo, id. Düll A.– Urbán R. (1997): Az épített környezet konnotatív jelentésének vizsgálata: módszertani megfontolások, *Pszichológia*, (17), 2, p.154.
- 2 Düll Andrea (1996). A helyidentitásról, *Magyar Pszichológia Szemle*, (36), 4-6. p.363-391.
- 3 Pogány Frigyes (1954). *Terek és utcák művészete*, Építésügyi Kiadó, Budapest, p.5.
- 4 Frohmann, Erwin (2000). Gestaltqualität in Landschaft und Freiraum, *Wien* p.201-202.
- 5 („zu sehen und gesehen zu werden“)
- 6 Nebbien, Heinrich (1816). *Ungarns Folk-garten der Koeniglichen Frey-Stadt Pesth* (reprint: Gerhard Ganschow, 1981, Universität München) p. 48.
- 7 Granasztói Péter (1997) Tömegszórakozás a Városligetben – *A Vurstli*, *Budapesti Negyed*, V. évf. 2-3. szám
- 8 Düll Andrea (1996). A helyidentitásról, *Magyar Pszichológia Szemle*, (36), 4-6. p.369.
- 9 „Száz ezer férfi szentségimádása a Hősök terén“, *Családi Hírlap*. 1938, május 5. p.3., *Budapest Bibl.* VI.21192.
- 10 *Egyházközségi Tudósító*, VIII. Évf. 4 szám
- 11 Horváth Miklós (1946). A történeti templomépítészet Budapesten, p.31-33.
- 12 Megkezdődött a magyar katolikusok országos ünnepe, *Magyarország* 1925, október 11. p.5.
- 13 Düll Andrea (Előadás-jegyzet, 2006 – BME)
- 14 *Népszava*, 1949. augusztus 28. p.2.,7.
- 15 Pótó János (2003). *Az emlékezés helyei –Emlékművek és Politika*, Osiris Kiadó, Budapest, 2003. p. 206-209.
- 16 Interjú Hajnal György atyával, http://www.radio.hu/index.php?cikk_id=164596 – 2006. 02. 27
- 17 Thaly Tibor (1958). *A 200 éves Városliget*, Gondolat kiadó, Bp.
- 18 Vadas Ferenc: *Szertartások tere-Hősök tere, mint színhely*, *Magyar Építőművészet*, 1992, 83. évf. p.26-29.
- 19 Tunyogi Gábor (2002). A totalitárius államművészet pszichológiai szempontból, *szakdolgozat* - <http://totmuv.freeweb.hu/> -2007. 01. 31
- 20 *A Budapesti Nemzeti Színház Tervpályázata* (1965). szerk.: Dr. Reischl Antal, Műszaki Könyvk. Vállalat, Bp.
- 21 Christian Norberg-Schulz: *Genius loci*, <http://epa.oszk.hu/0000/00005/00022/ot33-07.htm>
- 22 Kernács Gabriella, <http://mtv.hu/nyomtatasi.php?id=46991> – 2004. március 29.
- 23 <http://www.19562006.hu/kalendarium/index.php?id=16> – 2007. 01. 31

SUMMARY

In the 23rd of October, 2006 we inaugurated a new-called old square of Budapest, the ex-Felvonulási tér (Pageant's Square) became Ötvenhatosok tere (The Square of the '56's). This antagonistic identity-change shows the stressful life of the place. In the article the history of this square has been introduced in an environmental psychological approach, how the consecutive ideologies of the 20th century changes people's attitude to this artificial square of Budapest. 150 years ago it was a part of Városliget, the capital's biggest public park, which slowly became the territory of labour's weekend activity, and demonstrations. In the '30-es a church (Regnum Marianum) was built here as the sign of national conservative identity, which led to a different place identity. This intensified when the church was demolished for Stalin's enormous statue, where pageantries were held on the 1st of May, 4th of April, 7th of November during the communist dictatorship. In 1956, people's wrath cut down the huge statue. On this place is now the 50th year-anniversary monument of the Revolution. All this emotional, psychological and social process looks to get into balance now.

Tájépítészeti és Kertművészeti | Folyóirat | Szerzői
5 szám | 2007

ALMÁSI BALÁZS

okl. tájépítész-mérnök
egyetemi tanársegéd
Budapesti Corvinus Egyetem,
Tájépítészeti, kert- és településépítészeti Tanszék
1118 Budapest, Villányi út 35 – 43.
Telefon: +36 1 482 6289.
e-mail: balasz.almasi@uni-corvinus.hu

DR. BALOGH PÉTER ISTVÁN

táj- és kertépítész vezető tervező
egyetemi adjunktus
Budapesti Corvinus Egyetem,
Tájépítészeti kar, Kert- és Településépítészeti Tanszék
1118 Budapest, Villányi út 35 – 43.
e-mail: peter.balogh@uni-corvinus.hu

EPLÉNYI ANNA

okl. tájépítész-mérnök
PhD-hallgató
Budapesti Corvinus Egyetem,
Tájépítészeti kar, Kertművészeti Tanszék
1118 Budapest, Villányi út 35 – 43.
Telefon: +36 1 482 6249
e-mail: anna.eplenyi@uni-corvinus.hu

ERŐ ZOLTÁN

építész vezető tervező
muemléki szakmérnök
Pavlovino Studio Kft.
1013 Budapest, Krisztina krt. 45.
e-mail: palatovino@studiospavlovino.com

GÁBOR PÉTER

tájépítész, ügyvezető
Zöldfaeska Kft.
1139 Budapest, Petneházy u. 31.
Telefon: +36 1 339 4404
Telefax: +36 1 339 4404
e-mail: irada@zoldfaeska.hu
www.zoldfaeska.hu

JÁGER TÜNDE

okl. tájépítész-mérnök
1091 Budapest, Harok utca 3
Telefon: +36 20 932 3889
e-mail: jatunde@freemail.hu

JOMBACH SÁNDOR

tájépítész, PhD hallgató
Budapesti Corvinus Egyetem,
Tájtervezési és Területfejlesztési Tanszék
1118 Budapest, Villányi út 34-43,
Telefon: +36 1 482 6481
Telefax: +36 1 482 6338
e-mail: sandor.jombach@uni-corvinus.hu

ONGJERTH RICHÁRD

építész, ügyvezető
Stúdio Metropolitan Kft.
1075 Budapest, Maulácz L. tér 3.
Telefon: +36 1 441 0976
Telefax: +36 1 461 0270
e-mail: ongjert@studiometropolitana.com
www.studiometropolitana.hu

SCHUCHMANN PÉTER

okl. tájépítész-mérnök
ügyvezető igazgató
Pestiovar
Pest Megyei Terület-, Település-,
Környezet Tervező és Tanácsadó Kft.
1051 Budapest, Október 6. utca 8.
Telefon: +36 1 267 0508
e-mail: pestterv@pestiovar.hu

DR. VUKOV KONSTANTIN

PhD, okl. építész-mérnök, művelődéstudományi szakmérnök,
egyetemi adjunktus
Budapesti Corvinus Egyetem,
Tájépítészeti kar, Kerttechnika és Műszaki Tanszék
1118 Budapest, Villányi út 35 – 43.
Telefon: +36 1 482 6288.
e-mail: konstantin.vukov@uni-corvinus.hu

NEMZETI KULTURÁLIS ÖROKSÉG
MINISZTERIUMA

Nemzeti Kulturális Alap

| Támogatóink

ORMOS IMRE ALAPÍTVÁNY